

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

BONDEN DER BLEV LANDRAAD

MINDER FORTALT AF
DOMÆNEFORVALTER P. J. REFSHAUGE

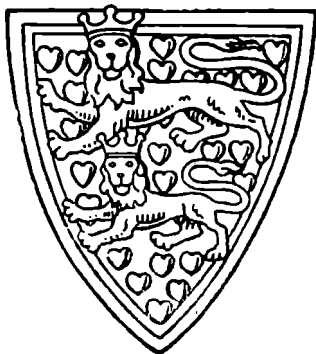
NEDSKREVET VED FR. SCHRØDER

•

BONDEN DER BLEV LANDRAAD

BONDEN DER BLEV LANDRAAD

MINDER FORTALT AF
DOMÆNEFORVALTER P. J. REFSHAUGE

NEDSKREVET VED FR. SCHRØDER

Den 12. Januar 1920 modtog Gaardejer Refshauge Telegram om, at han af Den internationale Kommission var udnævnt til Landraad over Haderslev Amt, og han overtog straks det vigtige Hverv, hvilket han som en Slags Højkommissær varetog med en vis enevældig Myndighed, værdigt og korrekt. — Det viste sig, at Embedsforretningerne ikke led Skade ved, at saa godt som alle Besøgende sagde du til Landraaden.

En Bonde som den øverste i den gamle Embedsmandsgaard ved Dammen, gennem hvis lavloftede Stuer der endnu gaar som et Pust fra Sjette Frederiks Dage.

Nicolai Svendsen.

P. J. REFSHAUGE

F O R O R D :

Det er hændet mig meget ofte, naar jeg har været sammen med unge Folk, der ikke har oplevet eller ikke kan huske Forhold og Begivenheder her fra Sønderjylland under Fremmedherredømmet, Krigen og ved Genforeningen, og jeg saa har fortalt et og andet fra den Tid, at man har opfordret mig til at nedskrive mine Erindringer. Ogsaa mange af de Mennesker, der er kommen her til Sønderjylland efter Genforeningen, og som har faaet deres Virksomhed her paa forskelligt Omraade, har rettet den samme Opfordring til mig. — Naar jeg nu har bestemt mig til at gøre det, er det ikke, fordi jeg mener, at alt det, jeg kan fortælle, har Værdi for en større Offentlighed. Andre maa dømme om, hvorvidt der deri er noget, der kan have Interesse ud over en snævrere Kreds af Slægtninge og nære Venner.

INDHOLD:

Forord	Side	5
Slægten	-	7
Barndom og Ungdom	-	16
Min Hustru	-	24
I Oksbøl og paa Cathrinesminde.	-	30
Niels Finnemanns Dom	-	33
I Landboforeningsarbejdet	-	36
Fra Jordkampens Dage	-	46
Under Krigen	-	51
Novemberdagene 1918.	-	59
Grænsespørgsmaalet	-	65
Landraad v. Löw	-	72
Kommissarisk Landraad	-	80
Politimester	-	96
Alpejægerne	-	106
10. Februar	-	109
Den danske Administration tager Styret.	-	117
10. Juli -- Kongens Ridt over Grænsen	-	121
Vort Forhold til dansk Partipolitik	-	126
Paa Tinge	-	133
Hertugen af Augustenborgs Godser	-	142
Til interparlamentarisk Kongres	-	146
Ved Landmandsbankens Sammenbrud	-	149
Domæneforvalter	-	155
Slutningsord	-	167

SLÆGTEN.

BA A D E paa fædrene og mødrene Side hører min Slægt hjemme i *Fjelstrup* Sogn, Haderslev Østeramt. Min Faders Slægt har i henved 300 Aar ejet den Gaard i Hauge, der hedder *Refs-hauge*; derfra har vort Slægtsnavn altsaa sin Oprindelse. Min Moder var født i Gammelby, Fjelstrup Sogn, paa en Gaard, der ogsaa i mangfoldige Aar har været i Slægtens Eje. Hendes Fader hed *Nis Christensen*, men hun var døbt *Christine Thuesen*. Hvad Grunden har været til, at hun og hendes Søkende ikke har faaet deres Faders Efternavn, veed jeg ikke, men jeg kan tænke mig, at Thuesen-Navnet nu engang hørte til paa Gaarden i Gammelby. Min Bedstefader, der stammede fra Anslet, var nemlig kommen derind ved Giftermaal; det var Bedstemoders Fødeggaard, og hun hed Thuesen. Grunden kan maaske ogsaa have været den, at Præsten har ment, at Thuesen var et mindre almindeligt Navn end Christensen og derfor bedre skikket til Slægtsnavn. De slesvigske Præster havde i den Tid Paalæg om at arbejde hen til at faa dannet Slægtsnavne; hidindtil havde det været saadan blandt Bønder og Almuesfolk, at naar Faderen hed Nis Christensen, kom Sønnen til at hedde Christen Nissen, og det voldte let Forvirring, maaske særlig i Arvespørgsmaal.

Min Farfader var født paa »Refshaug« 1803, men døde allerede 1850, kun 47 Aar gl. Det er meget lidt, jeg har hørt om ham. Ved hans Død var min Fader kun 9 Aar, og ret mange Erindringer, der kunde danne et Billede af ham for os Børnebørn, har Fader maaske ikke haft. Jeg veed kun om ham, at han maa have været en meget kraftig Skikkelse, ti i et Skab i mit Hjem hang der et Sæt sort Vadmestøj, som havde tilhørt ham, og det skulde der en Kæmpe til at fylde. Fader, der dog var velvoksen — han havde været Hestgarder — druknede i det.

Min Farmoder overlevede Farfader i over fyrretyve Aar, hun døde i 1893. Hun var født paa Sjølundgaard i Vejstrup Sogn, et af de otte Sogne, der blev skilt fra Slesvig 1864. Jeg mindes hende som en god og elskelig gammel Kone. — Der har været nogen Slægtsforbindelse mellem mine Bedsteforældre; en Gravsten paa Sjølundgaards Gravsted viser, at min Farmoders Moder eller Bedstemoder var en født Refshauge.

Farmoder sad som Enke og drev Gaarden i Hauge. Hun bistodes hermed af sin Svoger *Jørgen Wiuff*, der ejede en Gaard i Fjelstrup. Han var gift med en Søster til min Farfader og blev saa Formynder for hans Enke og de fire Sønner. Dette Formynderskab mindedes min Fader just ikke med Glæde. Han har fortalt, at det var J. Wiuffs største Fornøjelse at tælle Penge. Naar han kom hen paa Gaarden til Farmoder og havde været lidt ude i Stalden eller paa Marken, kom han ind, og saa maatte Farmoder op med en Lærredspose, hvori hun havde sine Penge; saa sad han og stablede Daler og Specier op paa Bordet, talte dem efter og betragtede dem med lysende Øjne. Det har Fader øjensynligt ikke kunnet lide. Men hvad han især havde imod sin Formynder, var, at denne havde nægtet ham at komme paa Rødding Højskole.

Allerede da jeg var Dreng, fortalte Fader mig dette, og der var Bitterhed i hans Stemme. Senerehen vendte han i Samtaler et Par Gange tilbage til denne sit Livs Skuffelse, ti saadan saa han aabenbart paa dette Forhold. Da han blev gammel (han var 84 Aar, da han døde), vendte han Gang paa Gang tilbage dertil. Han fandt sikkert, at et Ophold paa Højskolen vilde have givet ham større Mulighed for rent menneskelig Udvikling, flere Kundskaber og dermed øget Evne til at hævde sig saavel i Samkvem med Ligemænd som overfor dem, der var højere paa Straa i Samfundet.

Landsbyskolen i Fjelstrup har ikke været meget værd i min Faders Barndom; han fortalte tit om dens »indbyrdes Undervisning« — de større og bedre begavede Børn underviste de smaa og de mindre begavede — og fremhævede dens Mangler og Utilstrækkelighed.

Fader var en god Fortæller og kunde mange Historier fra sin Hjemegn. Der var en Smed i Hauge, der var klogere end

andre, han kunde mer end sit Fadervor, som man siger. En Dag, da han stod udenfor Smedien og var ved at sko en Hest, kom en stor Gaardmand fra Knud ridende forbi uden at hilse paa Smeden. »Naa, skal han være storsnudet?« sagde Smeden, da Manden var forsvundet. Saa tog han et rustent Hesteskosøm, gik ud paa Vejen, hvor Hestens Spor var, og slog Sømmet ned i Sporet. Saa gav han sig igen til sit Arbejde. Lidt efter kom Gaardmanden trækkende med sin Hest, den var saa halt, at den næsten ikke kunde gaa. »Kan du ikke se efter, hvad der er i Vejen?« Smeden tog Benet op og saa det efter. »Nu kan du ride igen, men saa kan du vel nok hilse paa Folk en anden Gang, naar du rider forbi«.

P. Skau, Bukshave, var gift tre Gange, men hans tredie Hustru, der lod sig kalde »*Madam Skau*« (ikke som ellers gængs dengang »Mutter Skau«), døde efter faa Aars Ægteskab. Smedens Datter bragte sin Fader Bud derom: »Det fortælles, at Madam Skau er død«. »Aa, det var osse kun Hejbej med det Madamværk«. »Jamen, Far, det kunde hun da ikke dø af?« »Aa, a ved aller hvad«.

Jørgen Wiuff var Skoleforstander sammen med Bedstefader. Han havde sin egen Opfattelse af Sagerne, han vilde, at Bønderne skulde hævde sig overfor Embedsmændene, hvad der forøvrigt var almindeligt blandt Østeramtets Storbønder i 1830'erne. Han havde fundet ud af, at der stod i Loven, at Præsten skulde betale Skoleafgift. Bedstefar var klar over, at det skulde han ikke. J. Wiuff blev ved sit: »Jo, lille Nis, her staar *alle*, og det Ord alle skal vi lægge Mærke til«. Han vilde ikke blade om til næste Side, hvor der stod: undtagen Præsten.

Der gik et lille Vandløb over hans Mark; efter Vandløsningsloven var han pligtig at rense det, men han havde sat sig i Hovedet, at det vilde han ikke. Hvert Aar blev der holdt Vandsyn, det fandt regelmæssigt, at Vandløbet ikke var ordentligt rensed, gav ham Besked om, at han skulde gøre det, men han lod det stadig ikke rense. Det endte saa med, at det blev gjort for hans Regning, men J. Wiuff vilde ikke betale det. Saa blev der pantet nogle af hans Møbler, de blev kørt til Haderslev og solgt ved Auktion. Bedstefar maatte hvert Aar ud at købe dem tilbage, saa J. Wiuff fik disse Omkostninger ekstra, men han gav sig

ikke. Det var karakteristisk for Egnens Storbønder, at de bøjede sig ikke let for Myndighederne. Haderslev By var fuld af Sagførere, der levede højt paa Bøndernes Stridigheder.

Det var Bøndernes Ærgerrighed at være den første, der var oppe i Gaarden om Morgenen. Om Sommeren mødtes Bedstefar og hans gamle Nabo *Hans Nissen* tit i Marken i den aarle Morgen. Saa kom de til at snakke om, hvad de havde faaet til Davre. »Ja, du lille Nis, se saadan om Morgenen, naar a kommer op aa ska ud i Marken, faar a saanen et bitte Styk Brød og to smaa halve Snapse«. «Saa ku du lissaa godt ta en hel«. »Nej, nej, lille Nis, for a ska sej dej, a gør dem lidt goe de halve«! —

De første Aar, efter at min Fader var bleven gift og havde overtaget Gaarden i *Hvinderup*, var optaget af stor Travlhed. Han baade drænede og merglede hele Gaarden og fik den sat i god Drift, og han kunde senerehen med Glæde fortælle om, hvor store Afgroeder han havde avlet. — Der er gjort mange Fremskridt indenfor dansk Landbrug i den Menneskealder, jeg har været Gaardejer, men det staar saadan for mig, at intet kan sammenlignes med det Fremskridt, det var, da Jorderne blev sat i Kultur gennem Afvandingen, og der blev lukket op for deres Rigdom af Plantenæringsstoffer ved Merglingen. Alt senere Fremskridt har bygget herpaa.

Først efter at Gaarden var sat rigtig i Drift, fik Fader Tid til at give sig af med Ting, der laa derudover. Det var dog nærmest kun i selve Bykommunen og i Sognet, han kom til at virke, som Medlem af Kommuneraadet, Formand for Fattigkommissionen, Formand i Mejeriet o. s. v. Her kom Manglerne ved hans Skolekundskaber frem. Jeg var dengang en stor Dreng (f. 14. April 1869), der gik i Skole i Christiansfeld, en Slags udvidet Realskole. Jeg maatte nu til at undervise min Fader i Dansk og Regning og affatte tyske Skrivelser for ham. En ny Vejforbindelse fra Hvinderup til Christiansfeld udførte jeg Tegningen til og gjorde Beregninger over Omkostningerne ved Jordarbejdet o. s. v., skønt jeg kun var 14—15 Aar. Mellem sine Jævninge blev Fader med Rette regnet for en klog og forstandig Mand, hvis Ord Byfæller gerne lyttede til, men han havde meget stærkt følt de Vanskeligheder, Manglen paa gode Skolekundskaber havde voldt ham, og han udtalte flere Gange, at det skulde hans

Børn ikke udsættes for. Derfor kom alle vi tre Søskende i de sidste Skoleaar ind paa Skolerne i Christiansfeld.

Som alle andre indenfor vor Slægt og Omgangskreds var Fader stærkt interesseret i de *nationalpolitiske* Spørgsmaal. Som Dreng har jeg utallige Gange siddet og lyttet til Samtaler om disse Forhold, og den Stemning, der var over dem, staar endnu levende for mig. Det var Pragfredens § 5, man satte sit Haab til. Det laa langt udenfor jævne, ærlige sønderjydske Bønders hele Forestillingskreds, at en Traktat, der var sluttet under højtidelige Former og i den hellige Treenigheds Navn, uundertegnet af en Kejser og en Konge, ikke skulde holdes! Ophævelsen af § 5 i 1878 har altid staaet for dem som en Retskrænkelse, de ikke kunde anerkende.

Naar jeg kom fra Skole, skulde jeg ind til en gammel Kone for at hente »Dannevirke«. Da jeg en Dag kom ind til hende, sagde hun med Graad i Stemmen, idet hun gav mig Avisen: »Ja, min Dreng, nu har de jo slaaet § 5 ihjell« Jeg forstod ikke, hvad hun mente, men at det var noget alvorligt, der var sket, var jeg klar over. Da jeg ikke selv kunde finde ud af det i Avisen, løb jeg ud i Stalden til min Fader. »Far, gamle Line siger, at de har slaaet § 5 ihjel«. »Det skal du ikke være ked af, min Dreng, den er der ingen i Verden, der kan slaa ihjel«, sagde min Fader med fast Overbevisning.

Indenfor den danske Befolkning kunde man ikke enes om, hvilke Midler der skulde benyttes for at naa til Gennemførelsen af Selvbestemmelsesretten. Det satte et Skel, som er der endnu, og det vil maaske sent forsvinde, Skellet mellem dem, der mener, at Politik kan drives ud fra det rent følelsesbestemte, og dem, der ser paa Politik som en Realitet, hvor man vel maa have sit endelige Maal klart for Øje, men undervejs mod dette Maal ikke maa afvise at tage det i Øjeblikket opnaaelige. Jeg har altid holdt med dem, der fandt det rigtigt, at vore Landdagsmænd aflagde Ed paa den præjssiske Forfatning for at kunne deltage i det parlamentariske Arbejde, men jeg er ikke uden Forstaaelse for, at der var andre, der ikke kunde se saa realistisk paa Spørgsmaalet.

I mit Hjem opholdt sig i mange Aar en ugift Farbroder. Han og min Fader indtog ved Valget efter Krügers Død hver sit Stand-

punkt, og dette medførte meget skarpe Diskussioner imellem dem. Gang paa Gang stødte de saa heftigt sammen, at det endte med, at de, røde i Hovedet af Hidsighed, løb hver til sin Side ud af Gaarden. Jeg husker tydeligt, hvordan Fader fortalte Moder om, hvad der var hændet ved et Møde i Vojens, hvor man søgte at opnaa Enighed mellem de to Retninger. Fader var meget forarget over Frimenighedspræst Poulsen, Bovlund, der under Drøftelsen om, hvem der skulde være dansk Rigsdagskandidat: Fabrikant Junggreen, Aabenraa, eller Gdr. Hans Lassen, Lysabild, havde sagt om Junggreen: »der er for lidt i æ Grim«, »som om det skulde være en Fordel, at H. Lassen er stor og tyk, naar Junggreen ellers i alle Maader er ham overlegen«, sagde Fader. Jeg mindes endnu saa mange Aar efter, hvor ivrig og hidsig min Fader var, da han fortalte Moder om Mødet, og hvordan Moder gav ham Ret.

Fader og Farbroder var stadig uenige om, hvem der skulde vælges, og paa selve Valgdagen gik Striden saa hidsigt, at de ikke kunde følges til Valglokalet. Farbroder var gaaet først. Mens Fader var ved at gøre sig i Stand, spurgte han Moder, om hun virkelig troede, at Farbroder vilde give Lassen sin Stemme. »Ja, det kan du være evig forvisset om«, svarede hun. — Min kloge Moder havde nok forstaaet, hvor dybt Skillelinien allerede dengang gik i den sønderjydske Befolkning, at det ikke blot var en flygtig Stemning, men dybe Forskelle i Karakter, menneskelig Udvikling og Livssyn, der bestemte den enkeltes Standpunkt. Det gik dog min Fader, som det er gaaet saa mange andre. Efterhaanden lærte han, at i Politik kan man ikke lade Følelserne være det alt beherskende; det er den rolige og klare Vurdering af Forholdene og den konsekvente Udnyttelse af dem til Opnaaelse af de Maal, man har sat sig, der er Politikens Kunst.

Naar Fader kom ud blandt fremmede, var han snaksom og livlig, men hjemme kunde han være meget tavs og indesluttet. Moder led til Tider under denne Indesluttethed, hvis Aarsag hun ikke forstod; mens jeg som ung Mand var hjemme i Hvinderup, har hun flere Gange talt med mig derom. Moder var nemlig altid aaben og frisk og gav let Udtryk for de Følelser og Stemninger, der herskede i hendes Sind. Hun dannede sig tit sit eget Syn paa de Forhold, der mødte hende, og saa havde hun sine

Meningers Mod. Hun ønskede absolut ikke at være, som Folk er flest, tværtimod!

I mit Barndomshjem var Beboelseshuset gammelt og lavloftet med forholdsvis smaa og lave Vinduer. Moder vilde ingen Gardiner have, skønt det havde man ellers i alle med mit Hjem ligestillede Huse; hun vilde ikke have den Smule Lys stængt ude, som de smaa Vinduer kunde give. Da der senere blev bygget nyt Stuehus, fik hun Gardiner som alle andre.

De fleste af Slægten boede i Fjelstrup og Aller Sogne, og Slægten var stor, naar Fætre og Kusiner regnedes med. Det medførte i en Række Aar en ret stor Selskabelighed. Det var i de for Landbruget gode Aar i Halvfjerdserne, da Korndyrkning, efterat Mergling og Dræning var gennemført, var meget lønnende. Kornet foldede godt, og Priserne var høje, helt op til 30 Rigsmark for en Sæk Hvede. Omkring 1880 kom *Landbrugskrisen*, der varede ved i omtr. 20 Aar. Der var aabnet for nye Dyrkningsomraader, særlig i Nordamerika, og takket være Jernbaner og Dampskibe blev Fragten for det oversøiske Korn ikke stor. Følgen var, at Kornet sank i Pris, helt ned til under det halve, ja enkelte Aar til en Trediedel af den tidligere Pris. Efter Grundforbedringen havde man herhjemme øvet Rovdrift; derfor tog Jordernes Frugtbarhed stærkt af, og Landmændenes Indtægter blev smaa. — Der var adskillige Landmænd, der ikke tog Konsekvensen af dette Forhold ved at sætte Lefevoden ned, og for mange gik det galt, mere eller mindre selvforskyldt. Mine Forældre satte imidlertid resolut deres Forbrug ned. Lige før Krisen begyndte, havde de købt en Del dyr Jord, forøget Besætningen og bygget. Al større Selskabelighed blev nu afbrudt. De, der kom af dem selv, blev vel modtaget og fik, hvad Spisekamret i Øjeblikket bød paa, men ikke noget herudover; det var kun den allernærmeste Slægt, de selv besøgte og modtog, og det endda ret sjældent. Kun een Ting holdt min Fader paa trods knappe Tider: en god Skoleuddannelse skulde hans Børn have.

Det var særlig min Moder, der med sin fuldstændige Uafhængighed af, hvad Folk mente, og med sin stærke Vilje gennemførte denne Vending i Livsførelsen. Tiltrods for Krisen steg Gælden ikke paa Gaarden, men den blev tværtimod nedbragt! — Jeg kender enkelte Eksempler paa det samme i den Krise, vi

nu efter 1930 er inde i, men de er desværre kun faa. Disse faa Landbohjem har min største Beundring. Det er en endnu større Bedrift, de idag øver, end det var dengang for 50 Aar siden. Vilkaarene for at klare sig økonomisk er langt mere vanskelige, Sparsommelighed kan ikke gøre det; der kræves ogsaa Flid og overlegen Dygtighed.

Moder var dybt religiøst anlagt og anvendte Kristentroens Maal paa alle Forhold i Livet. Da jeg var ung, sagde hun tit til mig: »Hvad der end sker, blot I bevarer jer Kristentro, lad det saa gaa, som det vill«

Midt i Firserne begyndte den af Vilh. Beck rejste *Indre Mission* at gribe Sindene her i Sønderjylland. Vi havde en Nabo, der var Fætter til min Moder. Hos ham blev der afholdt Missionsmøder med Lægprædikanter som Talere. Et Par Gange var mine Forældre med til disse Møder, men saa var min Fader ikke til at bevæge til det mere. Møderne blev altid holdt om Aftenen, og Moder gik nødig alene. Hun fik saa mig til at gaa med, men jeg var ogsaa kun med et Par enkelte Gange. Jeg var dengang en 14 Aar. En Aften talte Indremissionær *Jens Holdt* fra Taulov. Han afmalede Helvedes Pinsler saa grufuldt og nævnte Satans Navn langt tiere end Gud Fader og vor Frelser Jesus Kristus. Jeg har endnu den Dag idag det Indtryk, at han saa det som sin Opgave at skrække Folk for Satan og Helvede, ikke at føre dem hen til Gud og Troen paa hans Naade i Jesus Kristus for Syndere. — Syndserkendelse er nødvendig, men den bunder ikke i Rædsel for Helvede, men i Længslen efter og Troen paa Gud og hans Retfærdighed. Man bliver ikke en Kristen ved at ræddes for det onde, men ved at længes mod Gud og ved hans Naade imod Sandhed, Renhed, evig Vækst opad til ham. Troen vokser i Ydmyghed, ikke i Rædsel.

Moders Følelsesliv var stærkt udviklet og ligesaa hendes Tro paa det, der ligger over menneskelig Fatteevne. Hun var overbevist om, at store Begivenheder i det enkelte Menneskes Liv tit forudsagdes ved Varsler, og at det samme ogsaa kunde ske forud for Ildebrand, Krig, Epidemi o. lign. — Fader derimod var mere nøgternt indstillet; han paastod, at han altid havde kunnet finde en helt naturlig Aarsag til de Foreteelser, min Moder mente laa i det overnaturlige. Deres Syn paa disse Forhold stod vel nok i

Forbindelse med deres hele Livsopfattelse — Faders med Respekt for Realiteter, Kundskab og Dygtighed, Moders med de stærke Følelser og Tro paa, at der er mere mellem Himmel og Jord, end Mennesker kan fatte.

De var saaledes meget forskellige, og jeg har ikke Indtryk af, at de i de 55 Aar, hvori de levede sammen, i synderlig Grad paavirkede hinandens Livssyn, men de holdt af hinanden, og deres Ægteskab var lykkeligt. Jeg kender i mig selv Paavirkninger fra dem begge, som jeg altid har været dem taknemlig for.

BARNDOM OG UNGDOM.

MA N hører tit ældre eller maaske endda gamle Mennesker sige, at de finder, Livet er saa kort, det er ikke lang Tid siden, de var Børn og unge Mennesker; de kan slet ikke fatte, at de nu er gamle og gaar Graven i Møde. Paa denne Maade har jeg det slet ikke, jeg finder tværtimod, at mit Liv har været langt; min Barndom og Ungdom staar for min Erindring som en fjern Fortid, selvom der er Begivenheder og Smaahændelser fra hin Tid, der staar klart i mit Minde.

I mit Hjem havde vi en Pige, som vist var kommen i Tjeneste hos mine Forældre, straks da de blev gift. Hun tog sig meget af mig lille Dreng. Naar vi spiste, sad jeg hos hende, og jeg fulgte med hende rundt i Hus og Have. Hun blev saa gift, men døde et Aarstid efter i Barselseng. Jeg var med en af vore Piger henne i hendes Hjem og saa hende ligge i Kisten med det lille Barn i Armen. Det undrede mig at se hende saa forandret, men jeg forstod ikke, hvorfor hendes Mand græd. — Børn har jo den lykkelige Evne at tage dette Jordeliv, som det falder, uden at reflektere over dets Hændelser eller knurre over dets Tilskikkelser. Derpaa beror i høj Grad Barndommens Lykke.

Da jeg var knap fire Aar, blev min Søster født, det er min næste Erindring. Jeg var ikke særlig glad ved at faa en Søster og forstod slet ikke, hvad der var sket, og hvad det betød for mig.

Allerede før jeg var fem Aar, begyndte min Moder at lære mig ABC; det var en Pine baade for hende og for mig. Da jeg var fem Aar, kom jeg i Skole hos en Privatlærerinde, en svagelig, ung Pige i vor By, der ikke var i Stand til at arbejde, men nok kunde undervise nogle Smaabørn. Vi sad paa hendes Skød og lærte ABC, mens hun hostede og spyttede i en Kop med Vand.

som hun havde staaende paa Bordet, vi sad ved. Hun led af Tuberkulose, en Sygdom, hvis Smittefare man dengang endnu ikke var klar over. Jeg veed dog ikke af, at nogen af dem, der som Børn kom i saa nær Berøring med hende, er bleven angrebet af Tuberkulose. Et Aar efter døde den unge Pige, og jeg kom i Skole hos en anden Lærerinde, der havde det paa samme Maade.

I denne Børneskole gik jeg i halvandet Aar, men blev saa syg af Brystbetændelse. Da Sygdommen var overstaaet, kom jeg i Sogneskolen i *Tyrstrup*. Jeg var dengang knap otte Aar, men kunde hele Katekismen udenad med de ti Bud, Fadervor, Trosbekendelsen og Luthers Forklaringer samt en hel Del Skriftsteder og Salmevers, uden at forstaa noget af det. Jeg begriber ikke, hvilket Formaal Lærerinden og mine Forældre havde med dette Udenadsterperi. Det gav mig en Afsky for Udenadslæsning, som jeg aldrig har kunnet overvinde. — I Løbet af fem Aar gennemgik jeg saa de tre Klasser, som Tyrstrup Skole dengang havde. En særlig skikkelig Dreng har jeg nok ikke været; af og til fik jeg en Dragt Prygl, saa det sved i Dage derefter. Korporlig Revselse hørte med til hin Tids Opdragelsesmetoder, og der er maa-ske Børn, intet andet bider paa.

I 1878 kom den første Sprogændring i Skolerne, der gjorde Tysk til Skolesprog. De gamle Lærere, der havde faaet deres Uddannelse før 1864, magtede ikke alle dette Sprog og især ikke at bruge det som Undervisningssprog. Det gjaldt ogsaa *Gabel-Raben*, der var Lærer for de større Børn i tredje Klasse.

I 1880 blev der ansat en ung Lærer *Hansen*, som tillige overtog Degneembedet. Han var kun 28 Aar, havde faaet sin Uddannelse ved Seminariet i Tønder, beherskede derfor det tyske Sprog, var tysksindet og saaledes i Stand til at oplære os deri og til at fortælle os Tysklands og Slesvig-Holstens Historie i den rette Aand. Skoleinspektøren anordnede derfor, at han skulde overtage Timerne i Geografi, Historie og Tysk i den Klasse, hvor *Gabel-Raben* ellers var Lærer. Herover følte denne sig krænkede, og vi Drengene tog hans Parti og drillede den unge *Hansen* paa utallige Maader, saa den ellers godmodige Mand Gang paa Gang maatte bruge Stokken og ligefrem græd over os. Ingen vilde lære de tyske Lektier, og ingen faldt til Føje, selvom der vankede nok saa

haarde Straffe og Formaninger. Den stakkels Lærer var ved at fortvivle. Skoleinspektøren skændte paa os og formanede os, men intet hjalp. Obstruktionen fortsattes. Først da Gabel-Raben efter Ansøgning fik Kald i Dalby ved Kolding, blev Degn Hansen befriet fra denne umulige Stilling, idet der blev ansat en tyskuddannet Lærer for tredje Klasse. — Hjemmene stod jo nok bagved og billigede, maaske kun stiltiende, deres Børns Kamp, men Drengene kan være nogle haarde Halse, og det fik den stakkels Degn Hansen at føle.

Da jeg var bleven 13 Aar, var jeg kommen op paa første Bænk og sad som Nr. 5. Jeg var ret lærenem, men ikke særlig flittig; Udenadslæsning var og blev mig en Vederstyggelighed. For at klare mig i de Timer, hvor der blev overhørt i Katekisme, Bibelhistorie, Salmevers o. s. v., brugte jeg den Fremgangsmaade at læse paa det, der skulde høres i, lige før Timen og klarede mig derved gennem Overhøringen, men saa var det ogsaa glemt igen; derfor kneb det for mig til Eksamen.

Da min Fader mente, at nu var der ikke stort mere for mig at lære i Sogneskolen, satte han mig i *Brødremenighedens Skole i Christiansfeld*. Her blev det helt anderledes med min Flid; jeg tør nok sige, at jeg i de halvtredie Aar, jeg gik i Skole her, var meget flittig og gjorde gode Fremskridt. Her maatte min Fader jo betale for Undervisning, Bøger og Skolerekvisitter, og jeg fandt, at det maatte man have noget for. Der var syv Klasser. Da jeg i en Alder af 15^{1/2} Aar gik ud af Skolen, var jeg i syvende (øverste) Klasse i alle Fag. Dette lyder maaske mærkeligt, men Forholdet var det, at man godt kunde være i forskellige Klasser i de enkelte Fag, alt eftersom man havde Evne og var naaet frem i dem. Skolen var i det hele noget af en Presse, hvor der lagdes megen Vægt paa Resultater, langt mindre paa det karakterdannende.

Det højeste Antal Elever i en Klasse var 24; vi blev overhørt hver Dag og fik Karakter i et Hefte, Læreren sad med. Den første i hver Maaned fandt der Omflytning Sted, og hver Elev fik den Plads i Klassen, som hans sammenlagte Karakterer Maaneden igennem betingede i det paagældende Fag. — Det var vel nok en Maade at ægge Drengenes Ærgerrighed paa!

Her hørte jeg ikke alene til de flittige, men ogsaa til de ret

skikkelige Dreng. Saavidt jeg husker, blev jeg kun straffet en Gang i min Skoletid. Jeg kom en Dag op at slaas med en svensk Dreng, Gustav Bagge fra Göteborg, Søn af en Toldembedsmand. Han faldt og brækkede et Ben. Straffen bestod i, at jeg skulde staa op i Timerne, jeg maatte ikke i Frikvarteret lege paa Legepladsen, ikke tale med Kammeraterne o. s. v. Og saa skulde jeg endda hver Dag i min Fritid skrive i et Hefte en Mængde Gange: »Ich soll mich in der Schule ordentlich betragen und meine Kameraden nicht hauen«. — Det sidste var næsten det værste, for jeg fandt, at Gustav saa inderlig havde fortjent de Klø, han fik! Drengene vender jo ikke den venstre Kind til, naar man slaar dem paa den højre.

Gustav Bagge havde to ældre Brødre paa Skolen. Der var ikke saa faa Drengene fra Sverige, Norge og Tyskland (saaledes fra Flensborg, Kiel, Hamborg) i Pension paa Skolen, ja ogsaa en enkelt fra Finland. Sigurd Asp hed denne, han er senere bleven en berømt Maler og havde engang for mange Aar siden en Udstilling i København. Hvad Grunden var til, at disse Drengene kom til Skolen i Christiansfeld, veed jeg ikke; maaske var det gamle Slægtsforbindelser med Herrnhutermenigheden. Skolen var vel nok ret anset, men jeg kan alligevel ikke tænke mig, at det var Begrundelsen for, at de kom der fra saa fjerne Egne.

Skolesproget var Tysk. Der kunde faas Undervisning i Dansk, Fransk og Engelsk samt Græsk og Latin. Sammen med mange danske og norske Drengene tog jeg Undervisning i Dansk og fik ogsaa Timer i Engelsk. Udvandringen fra Nordslesvig var dengang endnu ikke helt standset, og Grunden til, at jeg læste Engelsk, var maaske nok Tanken om at udvandre til de nordamerikanske Fristater.

Da jeg i 1884 var 15 Aar, blev jeg *konfirmeret*. Jeg gik til Forberedelse hos Brødre menighedens Præst *Schmidt* og blev konfirmeret i dens Kirkesal, men var første Gang til Alters i Tyrstrup Kirke sammen med mine Forældre. Pastor Schmidt var en god og venlig Mand, der ikke lagde saa megen Vægt paa Lektierne (Skriftsprog og Salmever), men mere paa gennem jævn Tale og Samtaler at faa unge Sind vendt imod Gud. Jeg mindes ham med Taknemmelighed.

Jeg gik i Skolen nogle Maanedre efter Konfirmationen,

men blev saa taget ud og sat til at hjælpe ved Landbruget derhjemme. Stor Interesse for Landbruget havde jeg dengang ikke, det stod for mig nærmest kun som Slid. Den Glæde, der ligger i at være Naturens Medhjælper, at faa det til at vokse under sin Haand, kendte jeg endnu ikke. Senerehen har jeg følt det som en Lykke, at jeg blev Landmand. Jeg har haft saa megen Glæde af at iagttage det evigt vekslende Liv i Naturen, af at udvide mine Kundskaber derom gennem praktiske Erfaringer og teoretisk Belæring og ved at gøre denne Viden frugtbar i min Bedrift, saa jeg kan ikke tænke mig, at jeg kunde være bleven lykkeligere i noget andet Erhverv. Landbruget er ikke et Erhverv, der yder Løn i Overflod til dets Udøvere; det er kun de faa, der tjener mere end det helt nødvendige i den Virksomhed. En Landmand kan ikke ved Strejke eller andre Magtmidler fremskaffe Indtægter til et bestemt Forbrug, han maa gaa den omvendte Vej og indrette Forbruget efter Indtægterne, men gør han det, er han ogsaa den frieste Mand i Verden, der kan bære sin Hat, som han vil, og ikke behøver at bukke og neje til højre og venstre. Den Glæde, man kan have af denne Frimandsfølelse, af at virke i og med Naturen, er en lang Arbejdsdag og et indskrænket Forbrug værd. Det er en Lykke, der burde skønnes mere paa, end Tilfældet i Almindelighed er blandt frie Landmænd.

Bedriften paa Faders Gaard var anlagt paa den dengang almindelige Maade: 4—5 Kornmarker med et Helbrakaar ind imellem og derefter 3 Græsmarker. De væsentligste Indtægtskilder var Salg af Korn og dertil Opdræt, Stude og Kvier. Af Køerne tog man den Mælk, de godvillig vilde give, uden at presse dem. Af Gødning fik Jorderne det, man nu engang havde fra Kreaturer, Heste og de faa Svin, hvad kunde der saa forlanges mere? Jeg har nok dengang hørt Tale om »Peru-Guano«, en Gødning, der hentedes ovre fra de peruanske Øer i Stillehavet, Fuglegødning, der var ophobet igennem Aarhundreder eller maaske Aartusinder; da det aldrig regnede dér, var den ikke udvasket, men havde beholdt sin Gødningsværdi. Hjemme blev der dog aldrig brugt Kunstgødning. Man solgte væk af Kornet uden at tænke paa at tilføre Erstatning for de bortførte Næringsværdier; det var i Virkeligheden et Forbrug af Formue. Ganske vist var

der i de Aar adskillige, som lagde Penge op eller afbetalte Gæld, men der var ogsaa mange, der brugte Pengene, som de kom. Da Merglens Virkning var ved at ebbe ud, taltes der meget om ny Mergling; der var ogsaa nogle, der forsøgte, uden som Regel at faa en Virkning heraf som den, de havde set, da den foretoges første Gang. Man troede, at Kalken i Merglen var direkte Gødning, og forstod ikke, at dens Virkning mere var af kemisk Art.

Smørproduktion og Fedning af Svin var ikke det, der dengang bragte Penge til Huse. I min tidligste Barndom var vore Køer derhjemme sort- eller graabrogede, smaa, men ret dybe Dyr, i hvilke der sikkert har været store Muligheder for en Udvikling baade i Størrelse og Form, men særlig med Hensyn til Ydelse af Mælk og Smør. Sidst i 70'erne var der en Nabo, der købte en Korthornstyr paa Visby Hedegaard. Nu blev de sortbrogede Køer holdt til den, og det gav langt bedre Stude, end man var vant til, og saa fortsattes Krydsningen, til de sortbrogede Køer helt var forsvundet.

Omkring 1880 begyndte man hist og her med en Smule Roedyrkning, men der gik dog tredive Aar hen, før man naede til paa saa godt som alle Landejendomme at dyrke hele Skifter med Roer og til at anse Roerne som absolut nødvendige til Vinterfodringen og til at holde Jorderne rene og i Kultur. Kornsorter, Kløver og Græsarter er nu langt mere yderige end i min Ungdom, Kvæget og Svinene fodres med mere Forstaaelse og langt mere hensigtsmæssigt og rigeligt end dengang. De unge Landmænd nutildags bygger ikke alene paa praktisk Erfaring — Slægternes forud for dem og deres egne Erfaringer, — de har ogsaa teoretisk Viden og Indsigt i, hvad der foregaar i Naturen. De har langt større Udgifter (til Prioriteter, Skatter, Folkeløn), men Indtægtsmulighederne er ogsaa langt større for den, der forstaar at udnytte dem. Mange unge Folk, baade Mand og Hustru, staar i teoretisk Viden, praktisk Dygtighed, Flid og Sparsommelighed over det Slægtled, jeg tilhører. Jeg har paa mine ældre Dage megen Glæde af at iagttage dem; de aner sikkert ikke, at jeg følger dem saa nøje og giver dem et Minus eller et Plus paa de Steder, hvor jeg finder det passende.

Da jeg var 18 Aar, kom jeg paa *Dalum Landbrugsskole*. Det

var i Grunden alt for tidligt, men jeg har alligevel haft stort Udbytte af dette Skoleophold, idet jeg derved fik Forstaaelse og Interesse for mange Forhold. Her traf jeg og sluttede Kammeratskab med mange unge Mænd, der var ældre og mere udviklede end jeg, og af hvem jeg paa forskellige Omraader lærte noget; de var alle politisk interesserede. Det var netop i den Tid, Estrup udstedte sine provisoriske Finanslove, og Forfatningskampen var mest bitter og skarp. Riffelbevægelsen var paa sit højeste; flere af mine Kammerater ymtede om, at Folkets Ret kun kunde vindes ved Anvendelse af Magt, og dertil skulde Rifflerne bruges. — Jeg blev stærkt paavirket af de liberale Anskuelser, jeg her mødte, af Kravet om Folkefrihed og Folkets Ret til at styre dets egne Sager, og jeg har siden dengang altid i Politik følt mig som Venstremænd og Frihedsmand, endda lidt længere til venstre end mange, der kalder sig Venstremænd, vil følge mig.

Efter Skoleopholdet kom jeg til at tjene i *Ferup*, Lejrskov Sogn ved Kolding. Her kom jeg ogsaa ind under en Paavirkning, der har holdt sig Livet igennem. Jeg kom straks med i Skytteforeningen, som min Husbond var Formand for; jeg kom i Berøring med grundtvigske Kredse og færdedes i Hjem, der hørte til Frimenigheden i Aagaard, hvor *Brücker* var Præst. Han forargede alle gammeldags rettroende Mennesker med sine dristige Paastande i religiøse Spørgsmaal. Jeg vil ikke paastaa, at jeg, der kom fra et gammeldags, pietistisk paavirket Hjem, følte mig tiltalt af Pastor Brücker's Maade at være paa hverken i Kirken eller udenfor denne. Den ærværdige Maade, jeg var vant til at se Præster færdes paa, var der ikke noget af, og han prædikede paa en hel anden Maade end den, jeg var vant til i sønderjydske Kirker.

Et Aarstid var jeg derefter hjemme i *Hvinderup* og prøvede nu at faa lidt af det, jeg havde lært, sat om i Praksis. Det var ikke saa let at faa Fader med paa de nye Fremgangsmaader i Landbruget, og det var maaske nok klogt af ham. Fader henviste altid til andre Landmænd paa Egnen, der havde drevet intensivt Landbrug med stort Kvæghold, stærk Fodring, Roedyrkning o. s. v., og for hvem det var gaact galt. — Der skal mere til at styre Plov end at sige »Hyp, min Hest«. Landbrug kan drives paa to Maa-

der, der begge kan give et økonomisk godt Resultat: den ene er at tjene Daleren — det er den fornøjeligste, men den kræver større Forudsætninger, — den anden er at spare paa Skillingen.

Da jeg var tyve Aar, gik jeg paa *Session* og blev taget til Gardeinfanteriet. Der blev holdt *Session* to Gange hvert Aar, og ved anden *Session* blev jeg oversat til Infanteriet. I Begyndelsen af November 1889 blev jeg indkaldt og kom, sammen med mange fra Slesvig og Holsten, til 34. Infanteriregiment i Stettin. — Ved den Lægeundersøgelse, der her blev foretaget nogle Dage efter Indkaldelsen, meldte jeg, at jeg led af en Hjertefejl. Jeg kom paa Lasaret, og efter mange Lægeundersøgelser og andre Besværligheder blev jeg omsider hjemsendt som utjenstdygtig, og det var jeg ikke ked af.

I de følgende Aar var jeg atter hjemme paa min Faders Gaard i Hvinderup, indtil jeg blev gift i 1892 og overtog Gaarden i Oksbøl.

MIN H U S T R U .

D E N 28. Oktober 1892 blev jeg gift med *Gunder Sophie Nørregaard* fra Anslet.

Gaar man de gamle Slægtsregistre ude i Landsognene efter ved Kirkebøgernes Hjælp, vil man se, at de gamle gik ikke over Aaen efter Vand, naar de søgte en Ægtefælle. Den ene Nabos Søn giftede sig med den andens Datter, og tit var de to unge i Slægt. Det var ogsaa Tilfældet med min Hustrus og mine Forældre. Min Svigerfader, Gaardejer *Nis Nørregaard*, og Svigermoder *Karen, f. Barsø*, var Fætter og Kusine, og min Fader var Fætter til dem begge. Ogsaa paa min Moders Side var der Slægtskab med min Svigerfader, om end noget fjernere.

Min Hustru og jeg havde derfor kendt hinanden, fra vi var Børn, idet vi af og til kom sammen paa Slægtskabets Vegne, et Par Gange i hendes og i mit Hjem, men ellers i den gamle Slægtsgaard i Hauge, »Refshauge«, hvor Slægten ud i dens yderste Forgreninger regelmæssigt samledes til Julegilde.

Gunder var to Aar ældre end jeg (f. 16. Januar 1867). Jeg husker hende fra de unge Dage som en mere end almindelig høj og rank, smuk Pige med langt, mørkt Haar hængende løst ned ad Ryggen. Da hun var 24, jeg 22 Aar, var vi forlovede. Som Forholdene laa, ventede vi begge en lang Forlovelsestid, idet jeg var meget ung, og Udsigterne til at stifte Hjem ikke var gode. Hverken hendes eller mine Forældre var særlig velhavende, saa de kunde faa ondt ved at skaffe Midler til at købe en Landejendom til os, tilmed da Tiderne for Landbruget først i 90'erne var meget vanskelige. Jeg var derfor ved at spekulere paa at søge Uddannelse som Mejerist, idet der var gode Muligheder for at blive Bestyrer paa et Mejeri, hvoraf der paa det Tidspunkt oprettedes

mange rundt om i Nordslesvig. Jeg havde allerede talt med Fader derom, og han billigede det.

En Søndag, da jeg var ovre i min Kærestes Hjem, kom hendes Fader med et Brev, han havde faaet fra sin Svoger *Jørgen Matzen* i *Oksbøl*, hvori han tilbød os sin Gaard til Købs. Svigerfader mente, at vi skulde se paa Gaarden, men udtalte, at han iøvrigt ogsaa var villig til at overlade os sin Gaard i Anslet. Jeg forstod paa ham, at han mente, vi burde vistnok foretrække den, fordi Jorderne var langt bedre her end i *Oksbøl*.

Dagen efter fortalte jeg mine Forældre, hvilke Tilbud jeg havde faaet. Vi saa paa begge Gaarde, og min Fader mente, vi burde foretrække Gaarden i *Oksbøl*. Kort efter blev den købt for 60 000 Mark med Overtagelse 1. November 1892. Vi fik nogle Vanskeligheder med at skaffe Penge til Udbetalingen, men ved megen Velvilje fra *Jørgen Matzens* Side gik det i Orden.

Vi blev viet i Gl. Haderslev Kirke, og det blev Indledningen til et langt og meget lykkeligt Ægteskab. Vi levede sammen i 42 Aar til min Hustrus Død 9. November 1934. Jeg skylder hende Tak for uendelig meget, ikke alene for den Dygtighed og økonomiske Sans, hvormed hun styrede vort Hjem, men langt mere for, hvad hun var for mig som en god og kærlig, altid offervillig Hustru.

Nogle Dage efter vort Bryllup sad vi en Aften og talte om, hvordan det nu kunde gaa os med at klare vore økonomiske Forpligtelser og med at faa de nødvendige Forbedringer i Gaardens Drift gennemført. Gaarden var hidtil drevet meget gammeldags, saa der trængtes til Forbedringer allevegne, i Stald, Bygninger og paa Markerne. Penge hertil havde vi ikke, dem skulde vi først tjene. Som Slutresultat sagde jeg: »Ja, du faar ingen ny Hat, før Pengene til den er der.« Hun svarede: »Det skal jeg heller ikke have!« Det Løfte holdt hun trolig. Hun har aldrig i vort lange Ægteskab ønsket at faa en Ting, før hun vidste og var helt sikker paa, at nu havde vi Raad til det. Der blev aldrig købt noget paa Kredit, hvis det kunde undværes. Hun taalte ligefrem ikke at have noget i Huset, der ikke var betalt.

Som Husmoder var hun meget dygtig. Hun saa sin fornemste Opgave i at skabe et godt og hyggeligt Hjem. Hun taalte intet urent i vort Hjem, ikke Snavs i Krogene, ej heller, at Tonen

forurenedes af nogen, hverken af dem, der hørte Husstanden til, eller af fremmede; kom der Antydninger i den Retning, tilbageviste hun dem skarpt.

Min Hustru lærte mig en Leverage, der til at begynde med ikke altid faldt mig saa let: altid at være aaben og ærlig overfor hende, ogsaa naar det kunde være ubchageligt at blotte sin Svagheit. Hun lærte mig det først og fremmest ved sit eget Eksempel; altid var hun aaben og tillidsfuld overfor mig; aldrig søgte hun at dække over det, hun kunde vente vilde virke forstemmende paa mig; det laa hende fjernt at pynte paa det med maaske halv Usandhed. Aldrig har jeg under vort Samliv truffet hende i en Usandhed overfor mig, og det hverken i Væsen, Ord eller Handlemaade. Derigennem lærte hun ogsaa efterhaanden mig at være aaben overfor hende. Kom jeg saa, som jeg var, saa kunde jeg være sikker paa, at jeg ikke fik Bebrejdelser, men at jeg mødte Forstaaelse og om fornødent Tilgivelse.

Opdagede hun, at der var nogen, der ikke havde været sand overfor hende, ja maaske endda havde løjet, kunde det baade forarge og smerte hende dybt, og var det en, hun holdt af, kunde hun græde og klage over det til mig. Men hun kunde ogsaa revse Usandhed skarpt og hensynsløst. Det kunde sommetider være de smaa Usandheder, lidt ikke helt vederhæftigt Pynt paa en Sag, hun kunde forarges over. Jeg har tit søgt at dæmpe lidt paa det og sagt: »Hvad kan det nytte at tage den Slags Smaating saa højtideligt! »Jamen det var usandt, og det skal siges; han skal ikke tro, at han kan komme godt fra det«. Og det blev sagt. Men var det saa sagt, saa var Mildheden, Godheden og Overbærenheden der ogsaa straks igen. Hun tilgav hurtigt.

Sandheden i hendes Væsen og Væremaade er noget af det, jeg har sat højest hos hende, det gjorde, at jeg kom til at se op til hende. Naar vort Ægteskab blev saa lykkeligt, tillægger jeg denne Aabenhed, hvorpaa det var bygget, en væsentlig Del af Æren derfor.

I den lange Aarrække har vi haft mange unge Piger i vort Hjem, og vi har haft megen Glæde af mange af dem. De kom fra gode Hjem og tilbød sig næsten altid fra flere Sider. Naar min Hustru fik en saadan ung Pige i Huset, saa hun ikke alene en Opgave i at lære dem i Husholdningen, hvad hun nu kunde,

men hun søgte ogsaa, særlig ved sit Eksempel, at virke udviklende paa dem i anden Retning. Det var hende ikke bare om at gøre at faa den størst mulige Nytte af dem, men det gjaldt ligesaa meget om, at de unge Piger fik noget ud af Opholdet i vort Hjem, ikke blot af husmoderlig Dygtighed, men ogsaa af menneskelig Udvikling. Jeg veed, at mange idag takker hende for, hvad hun har været for dem.

Hun havde en mærkelig Evne til at vinde de unges Fortrolighed, hvad jeg aldrig rigtig har kunnet. Hun kunde stille sig paa lige Fod med dem. Der gik som Regel kun en kort Tid, efterat en ung Pige var kommen i vort Hjem, før hun betroede hende sit Hjertes dybeste Hemmeligheder. Hun spurgte ikke efter dem, men det var, som om de ikke kunde lade være at fortælle hende, hvad de gik og gemte paa. Disse smaa Hemmeligheder var godt gemt hos hende. Hun blev deres Veninde. Hun fortalte altid, hvad hun saadan fik betroet, til mig, men længere kom det saa heller aldrig. Jeg passede paa, at jeg ikke kom til at antyde, at jeg vidste noget. Vi har ogsaa haft unge Piger, hvis Fortrolighed det ikke var let at vinde, og det var hende altid en Sorg. — De unge, der gav hende deres Fortrolighed, glemte hun aldrig. Hun fulgte dem i Tankerne, glædede sig, naar det gik dem godt i Livet, og havde Medfølelse med dem, naar noget gik dem imod. Det var hendes ubrugte Moderfølelse, der her gav sig Udtryk.

Det var os en Sorg, mens vi var unge, at vi ingen Børn havde. Det ligger dybt i ethvert levende Væsen, at dets Liv skal fortsættes ud over dets egen Tilværelse. Der kom en Tid, mens vi var midaldrende, hvor Savnet trængtes tilbage af mangehaande Oplevelser og af Travlheden, men da vi blev ældre, kom det igen. Min Kone søgte at slaa det hen med at ræsonnere som saa, at havde vi ingen Glæder haft af Børn, saa havde vi da heller ingen Sorger haft af dem, og det saa man saa meget af. Det var alligevel en fattig Trøst, og det forstod hun ogsaa godt selv; det blev mere sagt for min Skyld, end fordi hun selv saa saadan paa det.

At jeg efterhaanden kom ind i offentlig Virksomhed, krævede et stort Offer af hende. Hun havde helst beholdt mig hjemme. Hver Gang jeg, den første Vinter jeg sad i Rigsdagen, rejste hjemmefra, stod hun med Taarer i Øjnene, og det, at jeg saa, hun led under det, gjorde sit til, at jeg aldrig fik nogen rigtig Glæde

af min Rigsdagsvirksomhed. Dette som saa meget andet, jeg var kommen med i, førte med sig, at vi fik flere selskabelige Forbindelser og Forpligtelser, der laa udenfor det, vi iforvejen var indlevet i og opdraget til, men ogsaa dette klarede hun paa en smuk og værdig Maade. Jeg har mange Gange følt mig stolt over, som hun forstod at omgaas Mennesker, der i Stand og Stilling, i Uddannelse og menneskelig Erfaring stod over os. Hun søgte aldrig at give sig ud for mere, end hun var, og det staar man sig ved ogsaa i det selskabelige Liv. Der var en egen rolig Værdighed over hende, der indgød Respekt.

Hun beklagede sig tit over, at hendes Fader ikke havde været villig til at ofre mere paa hendes Uddannelse, end Tilfældet var; et Højskoleophold havde hun meget ønsket sig. Ved Læsning og paa anden Maade søgte hun at bøde derpaa. Var der Spørgsmaal, hun syntes, hun ikke selv kunde klare, kom hun til mig med dem, og jeg ydede gerne min Bistand, hvor jeg kunde.

En Ting, jeg særligt beundrede hos hende, var hendes umiddelbare Evne til at skelne mellem godt og ondt, klogt og uklogt, Ret og Uret, i de enkelte Tilfælde. Jeg har tit søgt hendes Raad i vanskelige Forhold, og jeg gik aldrig fejl, naar jeg fulgte det. I de yngre Aar har der været Tilfælde, hvor jeg ikke vilde følge hendes Raad, men saa gik det ogsaa altid galt. Heraf lærte jeg at spørge om hendes Mening i personlige Forhold i stort og i smaat, for den var ikke alene bygget paa Klogskab, men paa Finfølelse og Retsind. — Det, der giver et Menneske Værdi, er ikke det, som det har lært og veed, men hvad det har erfaret og optaget i sig og forstaar at give Udtryk for i sit Væsen og sit Liv.

I Efteraaret 1917 holdt vi Sølvbryllup. Vi havde begge glædet os meget til denne Fest, til at se Slægt og Venner hos os og dele vor Glæde med dem. Fire Uger før Sølvbryllupsdagen blev min Hustru syg af Gigfeber og maatte til Sengs. Jeg mente, at vi nu burde opgive at have fremmede paa Sølvbryllupsdagen, men det vilde hun ikke. Svag og lidende stod hun ud af Sengen og holdt ud Dagen igennem, men saa maatte hun ogsaa til Sengs igen og laa der til henimod Jul. Da hun kom op, gennemførte hun med ukuelig Energi Vinteren igennem en Kur med varmt Saltvandsbad og Massage, og det gjorde sit til, at Gigten ikke helt tog Førligheden fra hende.

Efter megen Besvær (Grænsen var jo i 1918 under Krigen spærret for al Trafik) fik jeg hende op til Silkeborg Bad, hvor hun var i seks Uger. Ved Hjemkomsten var hun tilsyneladende helt rask, men ud paa Efteraaret kom Sygdommen igen. Den følgende Sommer var hun igen i Silkeborg i to Perioder og Aaret efter een Gang. Bedre end ventet kom hun over Sygdommen, men Hjertet led Skade derved, og det var denne Svaghed, der tilsidst blev hendes Død.

I 1921 solgte vi Gaarden i Oksbøl og købte »Cathrinesminde« ved Christiansfeld. Her var min Hustru meget glad for at bo, især paa Grund af den store og smukke Have. Hun elskede Blomster, og det var hendes Lyst at sysle med dem i Stuerne og om Sommeren i Haven. Ja, hun forstod at skabe et Hjem, hvor der var godt at være, hvor der var højt til Loftet — aandelig taget —, hvor der var Renhed og Hygge, Skønhed og Harmoni; alt, hvad der var uægte, usandt og ondt, holdt hun ude; her kunde jeg altid søge hen og finde Fred og Lykke i hendes Nærhed.

Gud ske Tak for, hvad han gav mig i hende!

I OKSBØL OG PAA CATHRINESMINDE.

I November 1892 overtog vi den Gaard i Oksbøl ved Haderslev, der havde tilhørt min Hustrus Onkel *Jørgen Gunge Matzen* og Faster *Anne Sophie, f. Nørreguard*. Den var dengang paa ca. 71 ha., deraf ca. 8 ha. Skov og 6—7 ha. Eng og Mose. Jorderne er af meget uens Bonitet; lettere og sværere Jord ligger blandet ind imellem hinanden, saa der er næppe een Ager paa Gaarden, hvor Jorden er af nogenlunde samme Bonitet fra den ene Ende til den anden. Der skal mange Overvejelser og megen Erfaring til at kunne behandle Jord af saa ulige Beskaffenhed, saa den allevegne faar den rette Behandling. Er man ikke meget paapasselig, sker det let, at man faar de lettere Pletter for dybt behandlet baade med Plov og Harve, men ikke kommer dybt nok paa de sværere Stykker. Jeg begik da ogsaa mine Fejl, særlig i de første Aar, og fik min Straf derfor.

Besætningen paa Gaarden var kun lille. Der var 4 Heste, 30 Kreaturer og 4 Svin. Af Kreaturerne var de 7 Køer, Resten Ungkvæg og Kalve.

Vi havde meget lidt Kapital at sætte ind i Gaarden — tilsammen 8000 Mark, — og deraf skulde vi betale Omkostningerne ved Overtagelsen, der løb op til over 2000 Mark. Der var det Aar en efter Forholdene meget pæn Høst. Ved at sælge en Del Korn fik jeg Kontanter til at dække Kontraktomkostninger m. m. Det voldte Vanskeligheder at faa Laaneforholdene ordnet, idet Kreditforeningen i Kiel, hvor jeg søgte Laan, kun vilde yde et Laan paa 28 000 Mark mod første Pant i Ejendommen. Ved megen Velvilje fra den forrige Ejers Side fik vi dog Pengeforholdene ordnet, men ikke paa fuldt tilfredsstillende Maade. Vi fik nemlig et Vekselaaan i Haderslev Bank paa 5000 Mark. Hver tredie Maaned, naar Vekslen skulde fornyes, stod der med rødt: »Afdrag«! Jeg

har sjældent følt mig saa lykkelig som den Dag, da denne Veksel var bragt ud af Verden. Er der noget, en Landbedrift ikke kan taale, er det Vekselgæld; den røver Driftskapitalen ud af Landmændenes Hænder og hæmmer dem i deres Dispositioner paa en utaalelig Maade, det har jeg min Erfaring for.

Blandt Bønderne i Fredsted Kommune var der flere Originaler. *Iver Friis* var en stor, svær, kraftig Mand, der altid gik med sølvbeslaaet Merskumspibe, hvor man saa traf ham; han vilde have sit Frisprog baade overfor Naboer og Embedsmænd. En Dag kort efter at vi havde overtaget Gaarden, kom Iver Friis derover. Jeg havde travlt med Kreaturernes Efteraarsvask for Utøj; det var min Part at trække dem af Baas og paa Baas igen. Som ung Mand maatte jeg vise ham det Hensyn at stoppe op midt i mit Arbejde, hvad der ikke passede mig. Vi gik saa og saa lidt paa Kreaturerne. Jeg bød ham ikke indenfor, men da vi havde gaaet lidt, sagde han: »Naa ja, det er noget Skidt, det hele; lad os nu gaa ind.« Da vi var kommen indenfor, satte han sig ned. Jeg kom med Tobak. »Nej Tak, det er vist noget Skidt, lad mig hellere stoppe af mit eget«. Da han havde faaet Piben tændt, var hans første Spørgsmaal: »Naa, hvad nu? Har du noget rigtigt at sætte i den Gaard?« Jeg maatte bekende, det var grumme lidt. Da udbrød han: »Saa kan du sgu heller ikke klare dig i dine Dage. Jeg havde 12 000 Mark i Gæld, da jeg begyndte, og dem har jeg passet godt paa, for jeg har dem endnu!«

Efterhaanden fik vi dog Besætningen forøget og forbedret, saa vi havde 10—12 Heste (med Føl og Plage), 65—70 Kreaturer og et passende Antal Svin. To Gange blev der købt Jord ind til Gaarden, saa den kom op paa 89 ha. Bygningerne blev udvidet og forbedret; der blev saaledes bygget til begge Staldlænger og opført en ny Kornlade. Inventaret maatte fornyes, og mange Maskiner (Saamaskine, Høstmaskine, Tærskemaskine) anskaffes.

De første 10-12 Aar var økonomisk meget trykkede for os, da vi stadig maatte afbetale paa Vekselgælden, men fra Aarhundredskiftet gik det støt fremad økonomisk set. Da vi 1921 afstod Gaarden, var den ikke alene gældfri, men vi havde Penge i Bank og Sparekasse, der dog gik tabt ved Markinflationen, som kostede os 35 000 Mark. Ved frivillig Nedskrivning af vort Tilgodehavende paa Gaarden i Oksbøl, ved Tab paa Kautioner m. v. har

vi senere tabt 72 000 Kr. Vi har dog aldrig taget os disse Tab nær, for vi har altid haft de Penge, vi ønskede at bruge, endda i saa rigeligt Maal, at vi har kunnet ofre i visse Tilfælde ikke helt smaa Beløb til Formaal, vi har ønsket at støtte.

I 1921 købte vi *Cathrinesminde* ved Christiansfeld, hvor jeg endnu bor. Min Hustru levede her i over tretten Aar. Gaarden blev købt under Højkonjunkturen og var meget dyr. Vi har bygget og sat en forholdsvis stor Besætning paa den, saa den staar i en Pris, jeg ikke tør nævne. Kun saa meget vil jeg sige derom, at den kan idag sikkert ikke sælges til ret meget over Halvdelen af det, den staar mig i.

NIELS FINNEMANN'S DOM.

HVERT Aar blev der udtaget Nævninger til Bisiddere ved Amtsretten i Straffesager; dertil blev beskikket Mænd, der beherskede det tyske Sprog. Ved Udnævnelsen blev det meddelt, hvilke Dage man skulde være Bisidder. En Dag i September 1902, da jeg ved Middag kom hjem fra Marken og vilde se »Dannevirke«, inden vi skulde spise, ser jeg, at Sagen mod den udviste *Niels Finnemann*, Søn af gamle Chr. Finnemann, skal for Retten. Det slog mig straks: det er den Dag, du skal være Bisidder! Jeg fik fat i Tilsigelsen, og det viste sig, at Datoen var rigtig nok. Jeg blev meget trykket over at komme med i det, men en Borgerpligt maa opfyldes.

Retten blev beklædt af Amtsdommer *Kunze*, Haderslev, Bisiddere var min Skolekammerat fra Christiansfeld *Dall*, Forretningsfører i Spielwergs Manufakturafdeling, og jeg. For at faa klaret, hvor vidt Niels Finnemann kunde udvises eller ej, maatte det oplyses, om han var Optantsøn eller ej. Der blev ført en Række Vidner, som Dommeren spurgte ud. Den første var en Fru *Bodil Hansen*, f. Slivsgaard, der var født i Stubbom, men nu boede i Esbjerg. Hun hævdede, at Chr. Finnemann havde fuldbyrdet Udvandring i 1870 for ikke at komme med i den fransk-tyske Krig. Paa Dommerens Spørgsmaal lod hun til at huske meget tydeligt, at Chr. Finnemann var udvandret i 1870 og havde været bosat Nord for Grænsen. Advokat *Ebsen*, Flensborg, der var Forsvarer, bad om Lov til at stille et Spørgsmaal til Vidnet. Da han former det lidt anderledes end Dommeren, giver hun det modsatte Svar af før. Forsvareren erklærer da: »Der ser De, hvad det Vidne er værd«.

Som andet Vidne førtes Gdr. *Dall*, Seggelund (Fader til Bisidderen). Hans Udtalelse var ganske vag: Det blev almindelig sagt, at Chr. Finnemann var udvandret.

Dernæst afhørtes en flv. tysk Gendarm *Stegmann*, der tidligere havde gjort Tjeneste i Christiansfeld. Han paastod, at Finnemann og hans Svoger Jep Fink, Hejls, havde byttet Gaarde. Gendarmen havde faaet til Opgave at overvaage, at Finnemann virkelig havde gennemført Udvandringen. Derfor var han i længere Tid kommen paa Gaarden flere Gange om Ugen, han havde altid truffet Jep Fink der, aldrig Finnemann, saa det var øjensynligt, at Finnemann var udvandret.

Til sidst førtes *Chr. Finnemann* som Vidne. Han kunde bekræfte med Ed, at han kun havde været over Grænsen een Nat det Aar. Det var en rent formel Ordning, der var truffet mellem ham og hans Svoger. Han var ikke udvandret.

Den offentlige Anklager rejste sig: »Jeg frygter meget, at politisk Fanatisme idag har drevet en gammel Mand til at aflægge Mened«. Det løb mig koldt ned ad Ryggen.

Vi trak os tilbage for at votere. Dommeren spurgte først Dall som ældste Bisidder om hans Mening, men det var ikke til at faa et Ord ud af ham. »De skal sige Deres Mening, det er Borgerpligt«. Efter en Konference med to unge juridiske Kandidater, der var med som Volontører, men havde hver sin Opfattelse af Sagen, vendte Dommeren sig paany mod Dall: »Nu maa vi saa høre Deres Mening«. Han vred sig, men mælede ikke et Ord. Saa blev jeg spurgt. Jeg gjorde gældende, at det var godtgjort, at den gamle Kones Vidnedsbyrd ikke var noget værd. Det andet Vidne, Dall, havde jeg kendt, fra jeg var Dreng, som en pæn og hæderlig, men tysksindet Mand. Der kunde ikke tillægges hans Udsagn nogen Vægt, det var blot von hören sagen (løs Andenhaandssnak). Den eneste, der havde sagt noget bestemt, er Gendarm Stegmann, og hvis man kunde tro ham, var det selvfølgelig fældende, men hans Vidneudsagn tror jeg slet ikke paa. Jeg kan idag skaffe 30 Vidner paa, at de har underkøbt den Mand i hans Embedsstilling, saaledes kan mine to Svogre bevidne, at min Svigerfader har underkøbt ham. En Mand, der kan bære sig saadan ad som Embedsmand, tror jeg ikke. — Det eneste Vidne, hvis Udsagn jeg har Tro til, er den gamle Chr. Finnemann. Ham har jeg kendt, fra jeg var Dreng, og altid som en Hædersmand. Ifølge hans Vidneforklaring er han ikke udvandret, er ikke bleven dansk Borger og kan ikke udvises; altsaa er Sønnen prøjsisk

Undersaat og kan ikke udvises. — Henvendt til Dall sagde Dommeren: »Nu maa De jo saa«. Dall sagde kun: »Schuldig«. Dommer Kunze mente det samme, og Niels Finnemann blev dømt.

Jeg var forfærdelig ked af det, men bundet ved min Tavshedspligt til intet at røbe om Voteringen. Udenfor mødte jeg gamle Finnemann, der havde været inde at hæve sit Vidnegebyr. Han kom hen og gav mig Haanden og hilste. Han ansaa mig altsaa ikke for medansvarlig.

Det viste sig siden, at jeg havde haft uhyggelig Ret. Den gamle Kone var købt til det. Folkeregistret i Christiansfeld viste, at Gendarm Stegmann endnu ikke var kommen til Egnen i 1870, men først et Par Aar senere. Der blev indgivet Anmeldelse imod ham til Landsretten i Flensborg for falsk Vidneforklaring. Her blev Sagen syltet i Maaneder, hvorefter det blev meddelt, at man ikke fandt Anledning til at skride ind imod ham.

I LANDBOFORENING SARBEJDET.

I den første halve Snes Aar, vi boede i Oksbøl, havde vi nok at gøre med at klare Dagen og Vejen. Der var hverken Tid eller Raad til at dyrke Interesser, der laa derudover. Jeg kom ganske vist ind i Bestyrelsen for Mejeriet Fjordsminde i Moltrup, som jeg var Medstifter af, i Skolekommission, Ligningskommission m. m., men det var altsammen Hverv, der kun tog forholdsvis lidt af min Tid. Fra forskellig Side blev jeg Tid efter anden ægget til at tage mere Del i det offentlige Liv, men jeg holdt mig tilbage i Bevidsthed om, at jeg først maatte have mine private økonomiske Forhold saadan i Orden, at der var Raad til at ofre sig noget mere for det offentlige Arbejde.

Ganske uventet og uden Spor af Lejlighed til Overvejelser kom jeg til at modtage et Valg og indtage en Stilling, der efterhaanden førte med sig, at jeg fik det ene offentlige Hverv efter det andet, saa mange og store, at de til Tider har taget langt den største Part af min Tid og mine Kræfter. I Efteraaret 1905 blev jeg nemlig valgt til *Formand for »Haderslev Amts Landboforening«*.

Hvordan det gik til, at Valget faldt paa mig, forstod jeg ikke dengang, og jeg gør det heller ikke endnu idag. Som Landmand var jeg kun jævnt dygtig og havde aldrig, mig bevidst, præsteret noget ud over det jævnt almindelige. Mine økonomiske Forhold havde lært mig ikke at slaa større Brød op, end jeg kunde bage. Der var egentlig meget ved mit Landbrug, som jeg gerne vilde have foretaget mig, men Pengene var ikke dertil, og saa maatte jeg, selvom jeg fandt, det godt kunde lønne sig, lade det være. Jeg kunde maaske godt have skaffet Pengene dertil ved løse, kortfristede Laan, men det var jeg, belært af Erfaring, bleven angst for. Vel var der sket Fremskridt og Forbe-

dringer ved mit Landbrug, men ikke saa hurtigt og iøjnefaldende, at det kunde have henledt Opmærksomheden paa mig. Jeg var ganske vist en flittig Deltager i Foreningens landøkonomiske Møder, men havde kun sjældent taget Ordet, og hvad det selskabelige angik, havde vi været meget tilbageholdne, vi havde simpelt hen ikke Raad dertil.

Det var imidlertid med Glæde, jeg tog imod Valget. Nu sad vi saaledes i det, at jeg turde paatage mig at ofre Tid og Kræfter paa en saadan Opgave, og jeg havde Selvtillid nok til at mene, at jeg vilde være den voksne. Sammen med mig kom der to nye Medlemmer ind i Bestyrelsen: Gaardejerne *Nis Nissen*, *Kragelund*, og *H. P. Lauritzen*, *Hammelev*; af den gamle Bestyrelse fortsatte Gaardejerne *Chr. Juhl*, *Fjelstrup*, og *Martin Simonsen*, *Flovt*. Alle disse fire var ældre end jeg, de var midt i Fyrreerne, jeg kun 36. Vi fik et udmærket Samarbejde. Straks efter at Generalforsamlingen var hævet, holdt vi konstituerende Bestyrelsesmøde. I Haderslev Amts Landboforening vælges Formanden direkte af Generalforsamlingen, mens Bestyrelsen selv bestemmer, hvem der skal være Kasserer og Sekretær. Vi drøftede ogsaa, hvilke Linier Landboforeningen nu skulde ledes efter.

Da jeg efter det uventede Formandsvalg gik ind i Harmoniens Restauration, hvor de ældre Mænd, som havde været førende i forskellige Henseender, ogsaa i Landboforeningen, havde deres Tilhold i en Hjørnestue, kom der en af dem hen og bød den unge, ret ukendte Formand ind til dem, at jeg skulde drikke et Glas med dem. Det var en Ære for en ung Mand at blive budt ind i det Selskab. Der blev skænket i, og en af dem holdt en lille Tale, hvori han mindede om de Traditioner, Haderslev Amts Landboforening havde haft lige fra sin første Formand *Laur. Skaus Tid*; han haabede, at den ny Formand vilde holde disse Traditioner i Ære. — Nu vidste jeg godt, at Grunden til, at man havde valgt en ung Mand til Formand, var den, at der var vokset en ny Slægt frem, som fandt, at Landboforeningen havde andre Opgaver at løse end dem, man før havde anset for det væsentlige: at virke for det nationale. Vi havde jo efterhaanden faaet de tre store nationale Foreninger til at tage sig af den Opgave. Da jeg nu skulde svare, maatte jeg have det sagt, at jeg ansaa min Opgave som værende af nationaløkonomisk Art, men vor erhvervs-

mæssige Dygtiggørelse vilde ogsaa faa sin store nationale Betydning. Da falder følgende Historie mig ind:

I Fjelstrup boede der en Holstener, som havde ligget ved Landsenererne i Haderslev, men havde giftet sig med en Pige heroppe. Han talte gebrokkent, men sagde, hvad der passede ham. Altid indledte han med »und«, derfor kaldte de ham: »Und-Henning«. Som andre Smaafolk holdt han en Gris, som han samlede Aks til efter Høst og plukkede Nælder til, at det kunde blive en fed Julegris. Naar hans Standsfæller kom til ham, og de havde snakket om et og andet, kom altid det Spørgsmaal fra Und-Henning: »Und du, hast du en Franskmand den Jahr?« Saa skulde de ud at se Hennings Franskmand. Naar de havde set lidt paa den, endte det altid med, at Henning sagde: »Ja du, Hal und Øren har den, aber Lif du, det savner den«. — Saaledes med Landboforeningen hidtil; det var Race, Tradition, men det kneb med Livet.

Hidtil havde man betragtet Landboforeningen ikke alene som en Forening, der skulde være til Vejledning og Oplysning paa det rent landøkonomiske Omraade, men ogsaa som en Forening, der havde en nationalpolitisk Opgave, og det havde tit bragt den i Vanskeligheder. Den var ved Dom erklæret for en politisk Forening og derved underkastet de strenge Forpligtelser, der i Projsen gjaldt for den Slags Foreninger. Forandringer i Medlemstallet, hvad enten det skyldtes Udmeldelse eller Dødsfald, skulde anmeldes for Politimyndighederne i Løbet af tre Døgn. Under Overpræsident Köllers Styre af Provinsen havde dette voldt saa mange Vanskeligheder og medført saa mange og store Bøder for Bestyrelsen, at Foreningen næsten var helt opløst. Efter at det Uvejr, der i v. Köllers Tid (omkring Aarhundredskiftet) gik hen over Nordslesvig, var stilnet noget af, kom Landboforeningen i Gang igen. Da jeg overtog Formandsposten, havde den 6—700 Medlemmer, men den var dog i sin Virksomhed stadig i høj Grad afhængig af Myndighederne, særlig af Landraaden. Ved en Forhandling mellem ham og Bestyrelsen havde han hævdet, at Foreningen ved Dom var erklæret for en Forening, der tilstræbte politiske Formaal, og det var der ikke noget at gøre ved, men dersom den afholdt sig fra at virke for politiske Formaal, vilde han behandle den som en upolitisk Forening.

Da jeg som ny Formand var inde at præsentere mig for Landraad *Becherer*, gav han mig det Tilsagn, at han heller ikke under min Ledelse vilde behandle Landboforeningen som en politisk Forening, forudsat at den ikke optraadte som saadan. Det var ikke vanskeligt at give Løfte derom. Der var paa det Tidspunkt Foreninger nok, der tog sig af de direkte politiske Opgaver, saa Landboforeningerne uden at forsømme noget kunde samle sig udelukkende om det rent landbrugsfaglige og dog derigennem virke indirekte politisk styrkende. En national dansk Undertone gik altid gennem vor Virksomhed i Landboforeningen, og det lagde et Skær af Fest ind i vort Arbejde, som jeg altid vil mindes med megen Glæde.

Indenfor Bestyrelsen forstod vi, at den unge Slægt, som vi jo selv tilhørte, der havde givet os Styret, krævede et nyt Initiativ af os, at vi skulde føre Landboforeningen ind under Virkeformer, der stod i Samklang med de tilsvarende Foreninger Nord for vor daværende Grænse, og vi gik da ogsaa straks i Gang dermed.

Allerede i Sommeren 1905 var der gjort en Begyndelse med Anlæg af Planteavlfsforsøg. Det var den dengang helt unge Landbrugskandidat *Hans Hansen* fra Rinkenæs, der virkede som Forsøgsassistent. Denne Forsøgsvirksomhed udvidedes efterhaanden og optog mange forskellige Spørgsmaal fra Planteavlen til Belysning; ved Dyrskuerne blev der foranstaltet Planteavlsudstillinger, der vakte megen Interesse. Ved Dyrskuerne havde man hidtil intet Katalog over Udstillingerne. Nu blev der udarbejdet et saadant til den første Sommers Skue 1906; selvom det i mange Maader var mangelfuldt, gav det dog nogen Vejledning for de besøgende. Ved samme Dyrskue blev der for første Gang afholdt Kritik til stor Vejledning for Udstillerne, Bestyrelsen og de mange, der havde med Arrangementet at gøre. Der blev udpeget unge Mænd til Pladsassistenter; de fik hver sin Gruppe Dyr, for hvis Opstilling og Fremføring under Kritik og Præmieuddeling de fik Ansvar. Det var i det hele en helt ny Ordning af Dyrskuet, og den fandt udelt Bifald hos Medlemmerne.

Jeg havde Indtryk af, at den første Vinters Arbejde i Landboforeningen og Sommerens Dyrskue befæstede min Stilling i høj Grad blandt Foreningens Medlemmer, og efterhaanden som Aarene gik, vandt jeg i stedse højere Grad mine Standsfællers og

Landsmænds Tillid. Det gav sig Udtryk paa mange Maader og medførte, at jeg baade før og efter Genforeningen fik en lang Række Tillidshverv betroet, det tør jeg nok sige, uden at de af mine Landsmænd, der omtrent er mine jævnaldrende, vil kalde det for Overdrivelse. Naar jeg nu ser tilbage over mit Liv, staar denne Periode fra 1905 til 1914 altid for mig som den lykkeligste. Indtil 1920, altsaa i 15 Aar, var jeg Formand for Haderslev Amts Landboforening. I Krigsaarene var Virksomheden standset, men den genoptoges, ihvertfald delvis, straks efter Krigens Afslutning. Grunden til, at jeg i 1920 fratraadte som Formand for Landboforeningen, var den, at jeg blev valgt ind i den danske Rigsdag. Samtidig fik jeg en Række andre Hverv, der tog min Tid og i saa høj Grad lagde Beslag paa mine Kræfter, at jeg simpelthen ikke saa mig i Stand til at fortsætte i Landboforeningen. Men aldrig har det været mig saa svært at give Afkald paa en Stilling i det offentlige Liv som netop denne. Her stod jeg paa en Plads, som jeg fandt, at jeg magtede; Medlemmernes Tillid havde jeg fuldtud bevaret; der laa en stor og smuk Virksomhed foran mig, nu vi var kommet ind under Danmark, og det sønderjydske Landbrug skulde tilpasses efter danske Forhold. Og dog var det rigtigt, at jeg gjorde det, baade for Foreningens og min egen Skyld.

I Egenskab af Formand for Haderslev Amts Landboforening havde jeg følgende Oplevelse:

Den tyske Landbrugsskole i Haderslev.

EN Dag, da jeg kom ind til Landraad *Becherer* for at anmelde et Møde i Landboforeningen med kongerigsk Taler (en saadan Anmeldelse forlangte Landraaden, men han lagde aldrig vore Møder Hindringer i Vejen, blot vi ikke drev Politik), sagde Landraaden: »Der er noget, jeg gerne vil tale med Dem om. Vil De sætte Dem ned«. Det plejede at gaa kort og formelt til hos de tyske Myndigheder, saa dette var en paafaldende Venlighed. Han tog endog Cigarkassen frem og bød mig. »Det, jeg gerne vil tale med Dem om, er, at jeg tænker paa at faa oprettet en Landbrugsskole her i Haderslev. Planen er endnu ikke forelagt Kreds-

udvalget, men det er givet, at jeg faar det gennemført, naar jeg foreslaar det, men jeg maa bede Dem behandle det som fortroligt. For denne Skole skal der nedsættes et Kuratorium; det har jeg tænkt skulde bestaa af Landraaden som Formand og to Beisitzende (Bisiddere), nemlig Dem, som Formand for den danske Landboforening, og Gaardejer Christiansen, Soed, som Formand for den tyske Landboforening. Hvad vil De sige til dette?« Da han saa, det trak med Betænkeligheder i mit Ansigt, fortsatte han: »Jeg lægger stor Vægt paa, at vi faar en saadan Landbrugsskole. Her sendes de unge Mænd til Danmark paa Landbrugsskoler und sind für uns verdorben (gaar politisk tabt for os). Hvad er Deres Mening? De maa da ogsaa have Interesse i, at unge Mænd faar en god landbrugsfaglig Uddannelse, og det vil de faa paa denne Skole. Nationalpolitisk Paavirkning skal være udelukket.« — »Ja, Hr. Landraad, naar Landraaden forsikrer, at det skal være udelukket med nationalpolitisk Paavirkning, maa jeg naturligvis tro det, men jeg kan ikke frigøre mig for den Tanke, at der forbindes noget i den Retning med det. Jeg vil paastaa, at naar Hr. Landraaden siger, at der ikke skal indvirkes direkte nationalpolitisk paa Eleverne, saa er det samme Tilfældet for de danske Landbrugsskolers Vedkommende, for jeg har selv været paa en dansk Landbrugsskole«. Da sprang Landraaden op, hed i Kammen: »Jeg har ikke bedt om Deres Mening om danske Landbrugsskoler.« »Ja, naar Landraaden ikke ønsker at høre min Mening, skal jeg gaa. Adieu.« — Før Landraaden fik besindet sig, var jeg ude i Budstuen, men Landraaden kom bagefter. »Nej, saadan vil vi ikke skilles.« Jeg var bleven lidt stejl og svarede: »Der er ikke noget at komme ind for, naar Landraaden ikke vil høre min Mening.« »Ja, ja, saadan vil vi nu da ikke skilles. Nu har De jo sagt Nej, men De betænker Dem nok paa det. Udnævnelsen vil komme til Trods for, at De har sagt det.« »Ja, jeg tror nu ikke, at jeg forandrer min Mening om de Dele, Hr. Landraad.«

Hen paa Efteraaret saa jeg, at Sagen havde været til Forhandling i Kredsagen og var bleven vedtaget. Et Par Dage efter kom Udnævnelsen til Medlem af Kuratoriet. Jeg skrev straks til Landraaden, at jeg i Henhold til Samtalen i Foraaret ikke kunde tage mod denne Udnævnelse.

Kort Tid efter blev jeg ringet op af Forpagter *Jens Høyer*,

Billeslund, der var Formand for »den nordslesvigske Landboforening«. Han havde samtidig med mig fra Landraaden modtaget Udnævnelse til Kuratoriemedlem og vidste ikke, hvad han skulde gøre. Jeg fortalte ham, at jeg i Henhold til den fortrolige Samtale om Foraaret havde sagt Nej. Han kom ud til mig, saa vi fik talt sammen om Tingen, hvorpaa Høyer ligeledes svarede Nej Tak til at være — Gidsel i dette Foretagende.

Becherer blev forflyttet samme Efteraar.

I Fælleslandboforeningen for Nordslesvig og de jyske Landboforeninger.

I 1893 blev »Fælleslandboforeningen for Nordslesvig« stiftet. De danske Landboforeninger havde ogsaa før den Tid haft et vist Samarbejde, men kun under løse og mere tilfældige Former. Der var saaledes, i Reglen med fem Aars Mellemlum, et fælles Dyrskue for alle de danske Foreninger, der ønskede at deltage. Det Samarbejde, der nu kom i Stand, var heller ikke særligt indgaaende, men der blev dog antaget en Konsulent, der skulde virke i alle de deltagende Foreninger, og der blev begyndt paa Udgivelsen af »Nordslesvigsk Landbrugs- og Mejeritidende«. Som det gik de fleste danske Landboforeninger hernede omkring Aarhundredskiftet, saaledes ogsaa med Fælleslandboforeningen: under Pres af Köllerpolitikken maatte den standse sin Virksomhed og gik saa godt som helt i Opløsning.

I 1907 traadte Foreningen dog alter i Virksomhed. Bestyrelserne i de lokale Landboforeninger afholdt i Maj d. A. et Møde paa »Folkehjem« i Aabenraa. Her blev det besluttet at genoptage Arbejdet, og Landbrugskandidat *Hans Hansen* fra Rinkenæs (nu Kreditforeningsdirektør) blev ansat fra 1. Juli s. A. som Foreningens Konsulent, hvor han virkede i 25 Aar til 1932. Til Formand valgtes Landbrugskandidat Gdr. *M. Refslund-Poulsen*, der

dengang ejede Skovgaard ved Aabenraa. Der var ogsaa Forslag fremme om at vælge mig, men jeg nægtede bestemt at tage imod Valg. Da Refslund-Poulsen 1909 blev valgt til Direktør i »Nordslesvigsk Kreditforening«, fratraadte han som Formand for Landboforeningen »Fremad« og som Følge deraf tillige som Formand for Fælleslandboforeningen. Nu blev jeg valgt til Formand her og var det i 17 Aar indtil 1926. Efter Lovene skulde jeg egentlig være fratraadt Formandsposten, samtidig med at jeg gik af som Formand i den lokale Landboforening, men ved Generalforsamlingen i Fælleslandboforeningen i Vinteren 1921, da Valg af ny Formand var sat paa Dagsordenen, bad man mig meget indtrængende om at blive, indtil en Lovændring muliggjorde, at jeg alligevel kunde genvælges. Jeg følte selvfølgelig dette, at man vilde foretage en Lovændring for at beholde mig som Formand, som en meget stor Tillidserklæring og gik gerne med dertil. Ved den næste Generalforsamling blev den nødvendige Lovændring vedtaget, og jeg fortsatte saa som Formand i seks Aar.

Naar jeg i 1927 fratraadte som Formand, var det efter mit eget bestemte Ønske. Skønt jeg stadig mødtes med den samme Tillid, fik jeg dog efterhaanden en Følelse af, at jeg ikke mere var fuldtud i Kontakt med det, der foregik i de lokale Foreninger, og heller ikke med de økonomiske og driftsmæssige Forhold ude i de enkelte Landbrug. Mit Arbejde og mine økonomiske Kaar havde gjort, at jeg ikke helt delte Vilkaar med dem, der kun havde deres Landbrug at leve af. Som det var Tilfældet, da jeg fratraadte som Formand i den lokale Landboforening, saaledes her: Det faldt mig ikke let at opgive min Forbindelse med dette Arbejde, der var bleven mig saa kært, men det var baade rigtigt og klogt, at jeg overvandt mig til at gaa, før man i Bestyrelsen mærkede, at Tiden dertil var inde. —

Ved Genforeningen kom de sønderjydske Landboforeninger i Samarbejde med de kongerigske, og særligt da de jyske. Vi fik ogsaa Tilbud om Samarbejde med den fynske Fællesforening, men fandt det naturligst at gaa til den jyske Sammenslutning; allerede før Genforeningen havde vi haft nogen Forbindelse med den. I 1920 meldte de sønderjydske Landboforeninger, der var Medlemmer af Fælleslandboforeningen, sig til Optagelse i *Foreningen af jyske Landboforeninger*, og jeg blev, sammen med

Gdr. *Chr. Christensen*, Elsmark, der var Formand for Als Nørreherreds Landboforening, valgt ind i dens Bestyrelse. Denne bestod ellers af et Medlem fra hvert Amt, valgt af Amtets Landboforeninger; de fire smaa sønderjydske Amter tilsammen fik to Pladser. Jeg blev straks valgt til Næstformand og fik derved ogsaa Sæde i Bestyrelsen for de samvirkende danske Landboforeninger, hvis Arbejde i høj Grad interesserede mig.

Som Formand i Foreningen af jyske Landboforeninger stod i de Aar, jeg havde Sæde i Bestyrelsen, Folketingsmand *P. P. Pinstrup*. Han var en kraftig og myndig Personlighed, der havde sat sig til Hovedopgave for sin Virksomhed baade som Formand for Landboforeningerne og som Folketingsmand at virke for Landmændenes Rettigheder og til Landbrugets Gavn. Dette gjorde han paa en saa energisk, men ogsaa tit ensidig Maade, at det vakte andre Samfundsklassers ikke helt uberettigede Kritik. Men naar man, særlig fra socialdemokratisk Side, vilde fremstille Pinstrup som en overfor Smaakaarsfolk haardhjertet og ufølsom Mand, saa vidste man godt, at dette ikke var rigtigt. Han var i Virkeligheden et hjertevarmt og godt Menneske, der gerne vilde være med til at lindre Kaarene for de Mennesker, der har det svært i Livet. — Pinstrup havde øjensynlig fattet Godhed for mig, — om det var, fordi jeg var Sønderjyde, eller der var anden Grund til det, veed jeg ikke, men jeg kunde i hvert Fald paavirke ham mere end mine Kolleger i Bestyrelsen og blev derfor sommetider brugt dertil, naar man fandt, at han var ved at blive for ensidig og ved at komme længere ud, end det var til Gavn for Landbruget. Da jeg saaledes engang havde faaet til Opgave at paavirke ham i et bestemt Spørgsmaal, kom jeg i Samtalens Løb til at sige, at der var da ogsaa andre Mennesker i Landet end Bønder, og at de maatte have visse Rettigheder. Han svarede da: »Ja, det veed jeg da godt, men deres Rettigheder er der nok til at væрге, jeg vil nu væрге de danske Bønder, saa vidt jeg kan gøre det«. Skønt Pinstrups politiske Modstandere tit var baade haarde og uretfærdige overfor ham i en offentlig Debat, kunde de egentlig godt lide ham. Hans Redelighed og det, at han aabent og ligefrem lagde sine Meninger paa Bordet, selvom de langt fra var gængse paa Bjerget eller faldt sammen med det, Tidsaanden og Videnskaben havde fastslaaet som rigtigt, skabte

Respekt om ham; det har man tit overfor mig givet Udtryk for i personlige Samtaler.

Ogsaa Næstformanden, *Mads Lambæk*, kom jeg til at sætte megen Pris paa (her var nemlig to Næstformænd, vel nok for at Foreningen altid kunde være repræsenteret ved en af os). M. Lambæk var ikke særlig repræsentativ, men han besad i høj Grad de jyske Bønders Tillid, og han fortjente den. En god og brav, retsindig Mand af den gamle grundtvigske Højskoletype lærte jeg i ham at kende. Han var ogsaa Folketingsmand, men her gik det ham paa samme Maade, som det gik mig: han følte sig ikke hjemme i Politik og trak sig derfor ud deraf. — To lidt yngre Mænd mødtes jeg ogsaa med i de jyske Landboforeninger: Forst. *Hauch*, Asmildkloster Landbrugsskole, og Klitplantør *Pinholt*. De var Svogre og begge Rigsdagsmænd, Pinholt i Folketinget, Hauch i Landstinget. Det var dygtige Mænd, der begge viste mig megen Venlighed; særlig var jeg meget sammen med Pinholt, vi spiste ved samme Bord i Snapstinget og altid sammen med Folketingsmand, Husmand Martin Hansen fra Sydsjælland.

I de samvirkende danske Landboforeninger blev Møderne holdt inde i København; det var her ikke alene landbrugsfaglige, men ikke mindst erhvervspolitiske Spørgsmaal, der blev drøftet. Jeg mærkede snart, at det, at jeg ikke havde levelt med i de danske Landboforhold før 1920, gjorde, at jeg havde vanskeligere ved at danne mig en Mening i mange af de Spørgsmaal af landbopolitisk Art, der kom til at foreligge, end mange af mine Kolleger, som jeg ellers ikke var underlegen i Opfattelsesevne. Jeg passede derfor altid paa at have mine Indlæg vel underbygget, og jeg tror ogsaa at kunne sige, at man lyttede med Velvilje til, hvad jeg havde at fremføre, særlig da, naar det stod i Forbindelse med de særegne sønderjyske Forhold.

Samtidig med at jeg fratraadte i Fælleslandboforeningen og i Foreningen af jyske Landboforeninger, udtraadte jeg automatisk af Bestyrelsen for de samvirkende danske Landboforeninger. Det var ikke uden Vemod, jeg saaledes helt opgav Arbejdet i Landboforeningerne. Jeg følte det, som var et Afsnit i mit Liv til Ende.

FRA JORDKAMPENS DAGE.

ALLEREDE før Aarhundredskiftet var der her i Sønderjylland paaført os Danske en Kamp om Besiddelsen af vort Hjemlands Jord. Var denne Jordkamp begyndt et Par Aartier før, kunde det være bleven meget farligt for os. Der var dengang kun faa unge danske Mænd hernede (de fleste var udvandret), og Fædrene sad og blev gamle, og mange af dem døde uden at have en Arving til at overtage Ejendommen. I de Aar kom der en Del Mænd fra Sydslesvig herop og købte Ejendomme, der hidtil havde været paa dansk Haand. Jeg skal senere gøre rede for, hvordan Staten tog virksom Del i Jordkampen fra Midten af 90'erne ved at opkøbe store Gaarde, der udlagdes som *Statsdomæner*. Dertil kom saa de saakaldte *Rentegaarde*. Det var nærmest Smaaejendomme, hvori der fra »Höfebank« i Kiel sattes en 1. Prioritet, der aldrig helt kunde tilbagebetales; der blev altid mindst 1 Rmk. tilbage, som gav Banken de samme Rettigheder, som flere Tusind Mark vilde have gjort, først og fremmest Forfølsret til Ejendommen, og det ikke til den Pris, en eventuel Køber vilde give i fri Handel, men til den Pris, en af Bankens Tillidsmænd vurderede den til.

Der var hermed skabt en stor Fare for, at store Dele af Sønderjyllands Jord efterhaanden skulde gaa over paa tysk Haand og tilmed paa en saadan Maade, at den aldrig mere kunde vindes tilbage. Ovre i Kongeriget saa man ogsaa den Fare, og man kom os til Hjælp gennem den saakaldte »5. Oktober-Forening«, der hos private og ved Pengeinstitutioner indsamlede en Kapital, som omsat i Mark beløb sig til henved 550 000 Rmk. Det var kun en lille Kapital at sætte ind i en Kamp om Jorden, men den slog vidunderlig godt til. Hernede i Nordslesvig var *J. H. Schmidt*, der dengang boede i Haderslev, siden Vojensgaard, dens Til-

lidsmand, og han udførte et overordentlig godt og dygtigt Arbejde. Henved 180 Landejendomme blev gennem denne Forening enten bevaret paa dansk Haand eller fra tysk ført over paa dansk Haand.

Men Kampen om Jorden blev ført videre i Forstaaelse af, at den, der kom til at eje Jorden i Sønderjylland, tilsidst ogsaa vilde blive den sejrende i den nationale Kamp. Derfor maatte vi Danske stadig udbygge vort Forsvar. I 1909 oprettedes »*Nordslesvigsk Kreditforening*« med en fuldt indbetalt Kapital paa 830 000 Rmk. Hele Kapitalen blev rejst her i Sønderjylland ved Tegning af private Midler i Andele paa 500 Mark, og der var ikke ret mange iblandt os, der havde Raad til mere end een Andel, saa der var mange Medlemmer. I Rejsningen af dette Værn for vor Jord har jeg altid set den stolteste Bedrift, der blev øvet under Fremmedherredømmet. Det blev klart og tydeligt sagt Indskyderne, at de maatte regne det for et Offer i Nationalitetskampen, ikke som en Kapital, hvoraf de kunde vente Renter, eller som de vilde faa tilbagebetalt. Man forstod, at her maatte der sættes noget ind, dersom vi ikke skulde blive de underlegne.

5. Oktoberforeningens Midler blev administrerede sammen med Nordslesvigsk Kreditforening med J. H. Schmidt og M. Refslund-Poulsen som Direktører; en ung bankuddannet Mand *Jens Schmidt* ledede Kontoret. Der blev valgt et Repræsentantskab paa 24 Medlemmer for alle Egne i Nordslesvig, hvori jeg fik Sæde. Grosserer *Julius Nielsen*, Damager, blev Formand, jeg Næstformand. Efter Julius Niensens Død i 1920 blev jeg Formand, til Selskabet et Aarstid senere traadte i Likvidation.

Det var ikke altid lige lysteligt at sidde i Repræsentantskabet for Nordslesvigsk Kreditforening. Der førtes mange Kampe indenfor det og mellem det og Direktionen om Midlernes Anvendelse. Baggrunden for disse Brydninger var de gamle Skillelinier, der helt fra Edskampens Dage delte de Danske i Nordslesvig, og som i de sidste Aar før Genforeningen gik under Navnene Flensborg og Aabenraa-Retningerne. Tiltrods herfor blev der dog gennem Nordslesvigsk Kreditforening udrettet et godt og i høj Grad tiltrængt Arbejde. Skønt der fra tysk Side var stillet saa godt som ubegrænsede Midler til Raadighed, var vi ikke de tabende, hvad følgende Tal vil vise:

I 1911 gik der her i Nordslesvig fra dansk over paa tysk Haand 1103 ha., fra tysk over paa dansk Haand 1165 ha., vi vandt saaledes 62 ha.

I 1912 tog Tyskerne fra os 619 ha., vi fra dem 1409 ha., en Vinding for os paa 790 ha.

I 1913 tabte vi 337 ha., men tog fra Tyskerne 1066 ha., en Vinding for os paa 729 ha.

I Løbet af disse tre Aar vandt vi saaledes ikke mindre end 1582 ha. Jord fra Tyskerne — et stolt Resultat for os Danske her i Sønderjylland. Det var den moralske Styrke i Befolkningen, der gav os Sejren tilrods for vore Modstanderes ubegrænsede Magtmidler i Form af Penge og Støtte fra Myndighedernes Side, og alle Midler blev hensynsløst anvendt imod os, hvad det følgende skal vise:

Gennem Udvandringen efter 1864 var Nordslesvig ikke alene bleven »Landet uden Ungdom«, som Holger Drachmann skrev, men ogsaa et pengefattigt Land. Man regner med, at Udvandrerne tog 120 Mill. Rmk. med, der dels gik til Kongeriget, dels til de nordamerikanske Fristater. Da de unge Mænd efter § 5's Slettelse i 1878 igen blev i Landet og overtog Ejendommene, maatte der Kapital til udefra, dels for at udskifte Søskende, dels til at sætte Ejendommene i tidsvarende Stand og forøge Besætning og Inventar. Hertil var Sparekassernes Laanegrænser for snævre, og de var langt fra i Besiddelse af tilstrækkelig Kapital. Man søgte derfor til *Kreditforeningen i Kiel* (Landwirtschaftlicher Kreditverband für die Provinz Schleswig-Holstein) om Laan, et Institut opbygget efter samme Principper som de danske Kreditforeninger. Kreditforeningen i Kiel var ogsaa villig til at sætte Laan i Landejendommene i Nordslesvig; man mærkede ikke noget til, at der herfra gjordes Forskel paa danske og tyske Ejere.

Men 1912—13 blev dette pludselig anderledes. I adskillige Tilfælde nægtede man danske Folk Laan i deres Ejendomme, og paa en Besværing herover begrundede man Afslaget med, at Pengene blev brugt til Styrkelse af den danske »Hetzpropaganda«, som man kaldte det.

Som i de danske Kreditforeninger var det ogsaa i Kielerforeningen Laantagerne, der styrede den; Generalforsamlingen var højeste Instans, der valgte Repræsentantskabet. Vi danske Laan-

tagere var saaledes medbestemmende i Kreditforeningens Forhold, og vi fandt os ikke godvillig i den Behandling, der her blev budt os.

Da Generalforsamlingen i Sommeren 1913 skulde holdes, gik der i al Stilhed Bud fra Laantager til Laantager om at møde op og hævde vor Ret som Medlemmer. Det blev noget af det fornøjeligste, jeg har været med til under Fremmedherredømmet. 13. Maj mødte vi ca. 200 stemmeberettigede danske Mænd fra Nordslesvig og bragte den gamle Direktion og Bestyrelse dernede helt ud af Fatning. Ved hver Station ned til Flensborg mødte der Flokke af danske Mænd frem med Billet til Kiel. Der maatte sættes flere Vogne til Toget, og Humøret var højt hos os alle. I Kiel var Rygtet om, hvad der var i Vente, kommet før os. »Die Dänen kommen«, gik det fra Mand til Mand. Ved Banegaarden var der mødt en Mængde Mennesker op for at se de »indfødte« fra Nordslesvig. Da vi i samlet Flok gik hen til Lokalet, hvor Generalforsamlingen skulde holdes, stod der tæt med Mennesker, der saa undrende paa os.

Ved Generalforsamlingen havde flere af os Ordet, saaledes Bankdirektør *Rossen*, Tønder, *P. Grau*, Pøl, *J. H. Schmidt*, Vojensgaard. Til sidst foreslog jeg at vælge 4 nye Mænd ind i Tilsynsraadet, nemlig Gdr. *Adolf Sørensen*, Emmerlev, *Hans Andresen*, Skelde, *Falle Lildholt*, Løjt kirkeby, og *N. J. Hörlück*, Rurup. De blev alle valgt med 190 St., mens de afgaaende Medlemmer, der af Direktionen var foreslaet genvalgt, kun fik hver 38 St. Sejren var vor, og vi lovede Direktionen, at dersom den nu ikke forandrede Signaler, skulde vi møde op ved næste Generalforsamling og erobre Flertallet i Tilsynsraadet. En af Direktørerne udtalte ved Generalforsamlingens Afslutning sin Beundring for vort Sammenhold, og vi drog sejrsslolte hjem igen. De tyske Aviser, der skrev om denne Begivenhed, kaldte den for et »Husarridt« eller for »Stormen paa Kiel« — ikke helt ilde Betegnelser! —

Tyskerne fortsatte og forstærkede imidlertid deres Anstrebninger for at komme i Besiddelse af Sønderjyllands Jord eller i hvert Fald faa Magt over den, saa de kunde bestemme, hvem der maatte eje eller drive den. Deres Maal var at gøre den danske Befolkning besiddelsesløs og rodløs i Landet og derved lettere at overvinde. Denne Kamp om Jorden fortsattes under forskellige Former lige til Krigens Udbrud i 1914, da de fik andet at tænke

paa og bruge deres Midler til. Vi maatte stadig søge nye Veje for at væрге os imod disse Angreb. I Nordslesvigsk Kreditforening havde vi rejst vort økonomiske Værn; *Landeværnet*, der stiftedes 1913, kaldte paa det moralske Ansvar i Befolkningen. Det havde ingen Pengeimidler til Raadighed; skulde der Penge til, maatte de komme fra Nordslesvigsk Kreditforening eller fra de danske Pengeinstitutter. Vel var der en Hovedbestyrelse, men Ansvaret var lagt ud til Sogneværnene. Rundtom i hvert Sogn blev der dannet et saadant Værn af alle danske Mænd, der vilde være med. De lovede med Mund og Haand hinanden ikke alene at væрге deres egen, men ogsaa Sognets Jord fra at gaa over paa tysk Haand, hvad enten det var til Staten eller til private.

I det Sogn, hvor jeg boede, Gammel-Haderslev, dannede vi ogsaa et Sogneværn. Allerede det første Aar efter dets Dannelselse maatte vi købe en Gaard, der stod i Fare for at gaa over paa tysk Haand. Det var dog ikke Sogneværnet som saadan, der var med i den Handel, vi var kun tre Mand om den. To af mine gode Venner i Fredsted kom en Dag over til mig og meddelte mig, at der næste Dag vilde komme tyske Købere til en Gaard i Fredsted, og at Manden, der ejede Gaarden, var kommen i saa store Vanskeligheder, at han var nødt til at sælge, hvis Tvangssalg skulde undgaas. Samme Dags Eftermiddag købte vi tre Gaarden. Vi fik den dog hurtigt solgt igen til en dansk Mand uden hverken at tjene eller tabe paa den.

Aaret efter, i 1914, var vi igen ved at købe en stor, yderst forfalden og misrøgtet Gaard, men før vi fik Handelen afsluttet, kom Verdenskrigen og standsede alting. Jeg var i høj Grad betænkelig ved at købe denne sidste Gaard; det var ikke til at overse, hvad det vilde koste at bringe den i Drift igen, faa Bygningerne sat i Stand, Besætning og Inventar anskaffet. Det var i det hele noget meget risikabelt, vi her var kommen ind paa. Vi havde let faaet vore økonomiske Forhold saa sammenfiltret, at ingen mere vidste, hvad han var værd i Penge.

Den Virksomhed, jeg hidtil havde haft i det offentlige Tjeneste, i Landboforeningerne, Nordslesvigsk Kreditforening og ved andre økonomiske og politiske Virksomheder af national Karakter, standsedes af Verdenskrigen, men jeg fik hurtigt andre Ting at tage Vare paa.

UNDER KRIGEN.

SOM foran omløst var jeg som ung ikke bleven uddannet til Soldat. Dette vilde dog ikke have kunnet forhindre, at jeg var bleven indkaldt under Krigen 1914—18, men jeg var ved Krigens Udbrud kommen op over den Aldersgrænse, hvortil Indkaldelse fandt Sted, idet jeg var fyldt 45 den 14. April 1914.

Skønt jeg saaledes ikke var udsat for at komme ud i Krigen, glemmer jeg dog aldrig det mægtige Indtryk, det gjorde paa min Hustru og mig, ja paa alle i vort Hjem, da vi Fredag Aften 31. Juli 1914 forstod, at nu var Krigen en Kendsgerning. Vi havde længe gaaet med bange Anelser og følt, at der skulde et Under til, om en Katastrofe skulde undgaaes.

Der er Tegn, der tyder paa, at Tyskerne allerede fra Foraaret 1914 forberedte sig paa, hvad der vilde komme. Jeg nævner nogle af disse Tegn, som enhver kunde iagttage. I Maj blev der en Søndag foretaget Indsamling hele Landet over til »Røde Kors«. I Juni var der Korntælling; den gjaldt ikke alene de Forraad, der var oplagret hos Købmænd, men ogsaa det Korn, der laa paa Landmændenes Lofter. Saa fulgte en Opgørelse over Linnedstoffer (d.v.s. Forbindsstoffer) i privat Eje saavel som hos Manufakturhandlere. Men det mærkeligste var, at der ved Grænsetoldstedet oppe ved Høkkelbjerg allerede i Maj 1914 blev aflæst en Jernbjælke i Grøften. Folk gik og saa paa denne Bjælke og drøftede, hvad den mon skulde bruges til? Den 2. August, da Krigen var bleven erklæret, blev Grænsen afspærret med denne Jernbjælke.

Men ogsaa i Rusland forberedte man sig paa Krigen. Landbrugskonsulent *Wulff*, der stammede her fra Sønderjylland og i nogle Aar havde været Konsulent for Fælleslandboforeningen, skriver allerede i Foraaret 1914 i Breve fra Ukraine: »Der er meget, der tyder paa en snarlig Krig ... der samles Tropper, og der samles Forraad ... Det synes næsten, som om Krigen var

den nødvendige Konsekvens af de mægtige Rustninger, der af alle Stormagter var foretaget i en lang Aarrække.« — Nu er vi igen inde i det samme. Hvor fører det hen? Man gruer ved at tænke paa det!

Som nævnt forstod vi Fredag Aften 31. Juli, at nu var Krigen der. En af vore Piger var taget ind til Haderslev for at handle, men kom snart tilbage igen. Hun kom farende paa Cyklen ind i Gaarden, sprang hurtig af, løb ind i Stuen til os og fortalte, at der var stor Uro inde i Byen. Soldaterne gik omkring i splinterty Uniformer, og flere danske Borgere var arresteret; hun havde selv set, hvorledes en Soldaterpatrouille trak af med Redaktør *Mathiesen* fra »Modersmaalet«, alle Soldaterne med opplantet Bajonet.

Dagen efter, om Lørdagen, var jeg inde i Haderslev for at gøre Afregning med en Handelsmand og en Slagter for Kreaturer og Svin, jeg havde solgt dem. Jeg fik 800 Mark udbetalt i ene Guld! Saa meget Guld har jeg ikke set siden. Det Indtryk, jeg havde faaet Aftenen før, fik jeg i høj Grad forstærket. Krigsforberedelserne var i fuld Gang.

Nede ved Sønderbro var der slaaet en Bom over Gaden; der stod to Soldater med opplantede Bajonetter. Ingen fik Lov at slippe igennem uden en Visitation, der foretoges af en Underofficer, mens en Soldat stod med fældet Bajonet for Brystet af vedkommende. Det saa uhyre drastisk ud og var da ogsaa (om med Vilje veed jeg ikke) sat langt stærkere op end nødvendigt. Men Indtryk gjorde det ogsaa paa mig. — Frimenighedspræst *Thade Petersen* og jeg fulgtes op igennem Byen fra Sønderbro, og vi drøftede, hvad der nu forestod, men ingen af os havde dog tænkt sig det saa grufuldt, som det blev. Vi talte om de mange af vore Landsmænd, der skulde med. Th. Petersen sagde: »Ja, vi kan maaske vente at miste en 5-600 af vore unge Mænd, der skal med i Krigen, det er frygteligt at tænke sig«. — Det blev det tidobbelte Antal, vi mistede. — Der var ingen i Byen, der bestilte noget. Stilladserne ved Nybygningerne stod tomme, Værksteder og Butikker ligesaa. Folk var lige glade. Ragnarok var inde.

Om Aftenen blev jeg ringet op af vor Kommuneforstander, der boede i Haderslev. Han var lidt mageligt anlagt og besørgede

nu sit Ærinde paa den Maade, skønt det maatte være af yderste Vigtighed for en Bestillingsmand. Det var nemlig ikke mindre end det, om jeg ikke vilde sige til fire Mænd i vor By, at der var beordret Mobilisering, og at de næste Formiddag — jeg tror det var Kl. 9 — skulde møde paa Kasernepladsen i Haderslev. Det var altsaa en regulær Indkaldelse til Krigstjeneste, jeg skulde bringe dem. De fire var alle fra Reserven gaaet over i Landstormen, saa man ventede egentlig ikke, at de vilde blive anvendt ude i Fronten, men alligevel — en Indkaldelse var en alvorlig Sag, og jeg var ligefrem rystet ved at skulle bringe den.

Den første, jeg gik til, var min nærmeste Nabo. Han sad paa Trappen og var ved at skrabe sin Træsko ud. Jeg fremkom med mit Ærinde og havde naturligvis tænkt mig, at det vilde vække nogen Bevægelse hos ham, men han sagde blot: »Naa ja, det maa vi jo saa«, og saa skrabede han videre i Træskoene. — Bagefter hørte jeg nok, at han knap havde været saa rolig, da jeg var borte, skønt han kun tænkte sig, at det vilde komme til at dreje sig om Garnisonstjeneste for en kortere Tid.

Min Fodermester var en af dem, der blev indkaldt straks. Søndag Morgen 2. August kørte jeg ind til Haderslev med ham. Jeg spændte fra i en Gæstgivergaard i Storegade. Da jeg kom ud paa Gaden, var den første, jeg mødte, vor Gendarm. Han kom over Gaden til mig og sagde: »Det var mærkeligt, at jeg skulde møde Dem her; jeg gik nemlig lige og tænkte paa Dem. Jeg skal ud til Landraaden og gaar ud fra, at det gælder nogle Arrestationer, og saa er De jo en af de første, der skal arresteres. Men vi skal nok afhente Dem paa en pæn Maade, jeg vil ikke komme slæbende her ind til Byen med Dem som med en anden Bisse; jeg kommer kørende.« — Mærkværdigvis gjorde denne Udsigt til en Arrestation ikke noget videre Indtryk paa mig. Der var saa meget, der i de Dage virkede paa ens Sind og Nerver, saa det, man til en anden Tid vilde anse for en stor og betydningsfuld Begivenhed, nu var blevet til noget Smaatteri. Der skete ikke noget. Vor Landraad i Haderslev var i den Henseende forholdsvis hensynsfuld overfor Befolkningen.

Naar jeg var kommen ind til Byen denne triste Søndag Formiddag, var det for at tage Afsked med min Broder, som jeg vidste vilde blive indkaldt. Det var ikke lette Forhold derhjem-

me. Hans Kone laa i Barselseng med det niende Barn, Kornladen ved Gaarden var nedbrændt ved Lynnedslag, Forkarlen blev indkaldt til Militærtjeneste i Danmark, og min Fader, der var 73 Aar, maatte tage sig af Bedriften. Han klarede dog Vanskelighederne stolt, fik Laden genopbygget, Kornet i Hus og alt udført, hvad gøres skulde, i de fire Aar, min Broder var indkaldt.

Jeg traf min Broder ved Indgangen til Kasernepladsen og tog Afsked med ham. Han lod til at være meget rolig og tog det hele som det uundgaaelige, det var. Jeg traf forøvrigt mange Venner og Bekendte, deriblandt flere, der var jævnaldrende med mig. Ogsaa de tog forholdsvis roligt paa Forholdene, men ingen af dem tænkte sig vel den Mulighed, at det var en Krig paa fire Aar, de nu gik ind til.

Nogle Dage efter var jeg igen inde i Haderslev; der blev taget Heste til Krigsbrug, og jeg maatte stille med et Par Stykker, hvoraf een blev taget. Det unge Reservemandskab var nu indkaldt og ventede snart at blive sendt til Fronten. Jeg traf da *Niels Nissen* fra Anslet, en ung, meget tiltalende Mand, der var gift med min Svogers Datter. Han skulde afgaa til Fronten et Par Dage efter og var naturligvis meget alvorlig stemt. Han faldt i 1915 inde i Polen, og hans Kammerater begravede ham i en Have ved en Bondegaard.

Nu gik Krigen sin Gang. Vi hørte kun sparsomt om, hvad der foregik ude paa Slagmarkerne, og vi blev snart klare over, at det, der stod i Aviserne, skulde tages med et meget stort Forbehold. Der siges, at der lyves aldrig mere end under en Krig og ved en Jagtmiddag; at det første er rigtigt, har vi Erfaringer for, maaske kan der ogsaa være lidt om det sidste. Vi læste kun om Sejre, den ene større end den anden. Vore danske Aviser udkom slet ikke i de første Uger. Redaktørerne var arresterede, Trykkeripersonalet tildels indkaldt. Da Redaktørerne endelig blev frigivet og paany kunde begynde Udgivelsen af Bladene, var det under streng Censur og med Pligt til at optage de tyske Krigstelegrammer. Først flere Uger efter at Krigen var begyndt, fremkom der en Tabsliste, og jeg husker, hvilket Indtryk det gjorde paa min Hustru og mig, da vi fandt flere kendte Navne mellem de faldne.

Men Mennesket kan vænne sig til meget. Efterhaanden som

man Uge efter Uge, ja næsten Dag for Dag saa nye Tabslister og i dem fandt Navne paa kendte Mænd, ogsaa saadanne, som man havde regnet for sine Venner, sløvedes Følelserne, og man tog det som det uundgaaelige, det var. Saadan er vel Mennesker, næsten alt kan blive til Vane for dem. Men jeg ræddedes for mig selv, da jeg opdagede, hvor stærkt mine Følelser var sløvet overfor det rædselsfulde, der foregik ude paa Slagmarkerne. Man hører ogsaa dem, der var med i det, fortælle, at det gik dem ligesaa, og det var det eneste, der gjorde det muligt for dem at hoide til det i alle de lange tunge Aar.

Jeg fik efterhaanden en meget stor Brevveksling med Slægtninge, Venner og Bekendte, som var med i Krigen, og der ligger en hel Bunke Breve i mine Skuffer, som vi modtog ude fra Fronterne. Mange af dem, der har skrevet disse Breve, faldt derude, vistnok de fleste af dem. Fra min Broder har jeg det største Antal; han var med i henved fire Aar, men kom fra det med Livet og uden at blive saaret.

Efterhaanden blev næsten alle, baade unge og yngre Mænd, indkaldt helt op til 47-48 Aarsalderen, der var næsten kun gamle Mænd tilbage. Jeg husker, hvordan det slog mig engang ved en Begravelse. Jeg sad nede i Kirken og saa op over Forsamlingen og lagde Mærke til, at alle Mændene var graahaarede eller skaldede, ikke een af dem var ung. Der var kun Dreng og gamle, eller ihvertfald ældre Mænd tilbage i Hjemmene. Lidt efter lidt kom dog nogle hjem af dem, der var bleven værst medtaget af Saar eller Sygdom, eller som havde vist sig umulige til Krigtjeneste.

I de lidt større Bedrifter hjalp man sig igennem med *Krigsfanger*, i de smaa maatte Kvinderne klare det. I Foraaret 1915 fik vi til vor Gaard to russiske Krigsfanger, der skulde hjælpe til ved Landbruget. Det var de ikke særlig egnede til. Den ene var Kommandersergent og havde været med i den russisk-japanske Krig i 1905, den anden var ogsaa Underofficer, men som civil Skovfoged paa et Gods i russisk Polen. Vi beholdt dem kun nogle faa Uger. En Morgenstund var de forsvundet op over Grænsen til Danmark. Det var de to første Krigsfanger, der løb over. I et helt Aar kunde jeg derfor ingen andre faa, og det var meget uheldigt, thi de unge Karle, jeg fik fat i, stak af, naar deres Ind-

kaldelse nærmede sig. Det blev snart mere almindeligt, at Krigsfangerne rendte væk, og saa blev jeg taget til Naade og fik nye Fanger. Flere af dem stak ogsaa af, kun een beholdt jeg hele Tiden, og han er bleven her i Landet.

To af de Krigsfanger, der var længst hos os, var et Par unge mørkhaarede og mørkøjede Tartarer *Ivan* og *Nikifer*, et Par flinke unge Knægte paa 22 Aar. *Ivan* var meget intelligent og lærenem; han begyndte straks at lære at tale Dansk, og selv om han ikke drev det ret vidt, naaede han dog at kunne gøre sig forstaaelig.

En tredje Fange hed *Tigon*. Han var ældre end de to andre, omkring de 40. Han var mere trist i Sind, men han havde ogsaa Kone og Børn derhjemme. Han var Snedker, men tillige aabenbart — Krybskytte! Naar han saa et Stykke Vildt, blev han helt ellevild og glemte alt andet. En Dag, da han forkede Korn paa Marken, sprang der en ung Hare frem af et Neg; han fo'r omkring, svingede Forken i Luften og raabte højt paa mig: »Bauer, Bauer«! Jeg skulde have været der med Bøssen. — En anden Gang var han med som Klapper; to Læger, der var Gæster hos os, var med paa Jagten. Næste Dag kom *Tigon* hen til mig ude i Gaarden og gjorde mig glædestraalende opmærksom paa, at den ene af de to Læger havde skudt 6 Skud, men intet faaet, mens jeg havde skudt 3 Skud og faaet 3 Stykker Vildt. Der kunde man se, hvad al den Lærdom var værd!

En Morgenstund i Foraaret 1918 var *Tigon* og en Fange hos min Nabo forsvundet. Vi hørte intet om dem og gik ud fra, at de var sluppet over Grænsen. Men i 1919 — efter Revolutionen i Tyskland — fik jeg et næsten ulæseligt Brev fra ham, skrevet i en Fangelejr nede i Meklenborg, hvori han bad, om han ikke maatte komme op til os igen; han sultede dernede. Jeg lod ham saa hente, og han blev hos os til Vinteren 1920 og var det flinkeste og villigste Menneske, man kunde ønske sig. Hjemlængslen sad dog i ham; kun var han i Tvivl om, hvordan det var gaaet med Konen, om hun ikke havde taget sig en anden, da hun ikke havde hørt fra ham i over fem Aar. Skrive kunde han ikke. En skønne Dag rejste han af Sted mod Rusland sammen med en Del Kammerater. Ved Afrejsen bedyrede han overfor min Kone, at dersom »Madam« havde faaet en anden »Kammerat«, kom han igen. — Vi har aldrig hørt fra ham siden. —

Naar vi gik i Byen, plejede vi at tage Nøglen til den pæne Indgangsdør med. En Aften, vi kom hjem, gik Nøglen stramt i Laasen, og det endte med, at da jeg vilde dreje den om, brød jeg Kammen af den. Jeg maatte da have en ny Nøgle og tog Stumperne af den gamle med ind til Haderslev, hvor jeg gik ind til en Kleinsmed i Gaaskærgade. Da jeg spurgte, om jeg kunde faa en Nøgle lavet, der passede til Døren, svarede han: »Ja, det kan De nok, naar jeg kan faa lidt Varer for det«. Inde i Byen havde de en Forestilling om, at vi ude paa Landet havde de Fødevarer, vi skulde bruge, og lidt til sommetider. Smeden var en Tysker, og jeg turde derfor ikke indlade mig paa den Handel. »Det er ikke lovligt«, svarede jeg, »men jeg vil gerne betale rigeligt«. Det kunde ikke nytte; han vilde have Varer. Jeg bad da om at faa Nøglen igen og gik saa hen til en anden Kleinsmed. Betingelserne var her akkurat de samme. Jeg blev da nødt til at gaa ind derpaa. Vi blev enige om, at jeg skulde betale med Byggryn. Naar jeg paa Mandag kom efter Nøglen, skulde jeg have en lille Pose Byggryn med som Betaling.

Dagen efter at jeg havde været der med Byggryn, traf det sig saa uheldigt, at der kom Revision hos Smeden. Grynene blev fundet, og Kleinsmeden maatte tilstaa, hvor han havde faaet Grynene fra. Jeg fik da en Stævning til at møde i Retten. En ung Assessor agerede Dommer. Han gik straks til Sagen. »Er det rigtigt, at De, som det er anmeldt, har leveret Gryn til den Mand i Haderslev?« »Ja, det har jeg gjort.« »Jamen, det er jo galt, det er ulovligt.« »Det veed jeg godt, men hvad skulde jeg gøre?« Saa fortalte jeg Assessoren hele Historien om Nøglen. Jeg endte med, at jeg var nødt til at have den Nøgle gjort i Stand, men det kunde jeg ikke faa for Penge. Han sad og smaasmilede ad det og sagde tilsidst: »Er De villig til at vedtage en Bøde?« »Ja, det er jeg naturligtvis, hvis den ikke bliver alt for høj«. Han dikterede 10 Rmk. i Bøde. »Kan jeg saa ikke betale straks?« Han gav mig en Seddel med ind til Kassen.

Dér sad en ung Mand. Jeg forklarede ham, at jeg skulde betale en Bøde paa 10 Rmk., fordi jeg havde begaaet noget ulovligt ved at levere Gryn til en Mand i Haderslev. »Det var da i Grunden skammeligt«, sagde han, »det har De da gjort af Deres gode Vilje?« »Nej, det har jeg skam ikke«, svarede jeg

og fortalte ham, hvordan det var gaaet mig med Nøglen. »Naa, ja, men den Nøgle var De da nødt til at faa gjort i Stand«! »Jeg maatte jo ikke betale med Gryn, men lad mig nu faa den Bøde betalt«. Han skrev Kvitteringen, men idet han gav mig den, spurgte han: »De har da vel ikke flere Gryn? Jeg har Kone og tre Børn, og vi kan næsten ikke faa Føden. De kan da vel ikke lade mig faa lidt Gryn?« »Ja, nu vil jeg ikke ud i saadan noget igen, det vilde blive værre anden Gang«. »Det skal De heller ikke komme«. »Det veed man jo ikke. Men godt, naar jeg kommer til Stad paa Mandag, staar der en lille Pose Gryn i min Vogn, jeg spænder fra paa Centralhotellet. At Posen er borte, naar jeg skal hjem, det kan jeg jo da ikke gøre for?« »Nej, det kan De bestemt ikke«. — Den Pose Gryn, jeg næste Mandag havde med i Vognen til Bys, var godt nok forsvundet, da jeg skulde hjem.

NOVEMBERDAGENE 1918.

I November 1918 fik Krigen omsider en Ende, og det paa en Maade, som de, der i 1914 herskede i Tyskland og begyndte den, vilde have forsvoret. 11. November begyndte Revolutionen blandt Marinetropperne i Kiel og bredte sig hurtigt ud over Landet og til Fronterne.

Om jeg husker Datoen rigtigt, var det 12. November, Revolutionen naaede Haderslev. Jeg var inde i Byen til Revision i Nordslesvigsk Kreditforening. Da det var bleven Middag, vilde jeg sammen med Direktør M. Refslund-Poulsen, nu Gaardejer i Bovlund, om paa Harmonien for at spise Smørrebrød og maaske faa en Kop af det, man dengang kaldte Kaffe (en Drik, der var kogt paa et ubestemmeligt Blandingsprodukt, kun ikke Kaffe, og som smagte væmmeligt, især de første Mundfulde). — Da vi kom ud paa Gaden, undrede vi os over, at der gik saa mange Soldater i deres fineste Tøj og drev omkring. Vi spurgte en Mand, vi traf, hvad det betød, og han svarede ganske nonchalant: »Der er Revolution«! og gik videre.

Inde paa Harmonien sad der et lille Selskab af kendte Mænd fra Egnen, hver med en Tepunch foran sig. En af dem rejste sig, slog i Bordet og spurgte med streng Mine: »Er I for os eller imod os, for her er Revolution!« Ja, hvad skulde vi gøre? Vi erklærede, at vi var for dem, og det fik vi en Tepunch for. — Det var Mænd, der havde været med i Krigen, men som var hjemsendt for at passe deres Bedrift; nu skulde de møde igen til eventuel ny Indkaldelse. Nu var der imidlertid Revolution, og saa blæste de Tyskerne et Stykke. Det var ikke mærkeligt, de var i godt Humør. De var allerede ved at udnævne Kandidater til den danske Rigsdag, og jeg var en af dem. Det kom ogsaa til at slaa til.

Rundt paa Gulvet i Harmoniens Restaurant gik en tysk Soldat

iført Uniform og Kappe, men i Hosesokker. Jeg lagde straks Mærke til ham og spurgte, hvor Støvlerne var? »Dem har jeg købt«, fortalte en af Selskabet og viste triumferende et Par helt nye Støvler frem, som han havde staaende under Bordet. Soldaten havde solgt dem af Benene; der var Støvler nok at faa oppe paa Kasernen. Kort efter gik han ud paa Gaden og op paa Kasernen i Hosesokker, skønt det var vaadt og smudsigt i det fugtige Efteraarsvejr.

Efter at vi var færdige med Revisionen i Kreditforeningen, var jeg om Aftenen ude i Byen for at se, hvordan den nu saa ud. Alt var roligt og fredeligt. En Købmand fortalte, at han havde set en Marinesoldat afvæbne en Officer paa Gaden, men paa en fredelig Maade uden Magtanvendelse. De fleste Officerer var allerede i civil, men denne havde ikke naaet at faa skiftet og kom i Uniform med Sabel ved Siden. Matrosen standsede ham og pegede paa Sablen. Efter nogen Parlamenteren spændte Officeren den af og overgav den til Marinesoldaten, der stak den under Armen og slentrede videre ned ad Gaden.

Saadan kan en Revolution se ud, naar den kommer op til vore Breddegrader under vor tunge graa Efteraarshimmel. Men forløb Revolutionen ublodig hos os, saa havde Krigen slaaet saa meget dybere Saar: dybe Hjertesaar, ødelagte Hjem, økonomisk ruine-rede, men ogsaa meget andet af det, der hører et Hjems Hygge til, gik tabt forskellige Steder. —

Et Par Dage efter at Revolutionen var naaet til Nordslesvig, blev der i de danske sønderjydske Aviser indbudt til et stort *Møde i Aabenraa*. Nu skulde der handles. Vælgerforeningens Til-synsraad skulde tage Stilling til Grænsespørgsmaalets Løsning, og Befolkningens Tilslutning dertil fastslaaes ved et Folkestævne. Mødet blev holdt Søndag 17. November paa Folkehjem. Toggan-gen var bleven saa elendig under Krigen, at det tog flere Timer at rejse med Tog fra Haderslev til Aabenraa. En Nabo og jeg besluttede da at køre derned i Vogn, han lagde Hest til, jeg Vogn, og vi tog to Mænd med fra Haderslev. Vi var meget for-ventningsfulde paa Udturen, og vore Forventninger blev ikke skuffet. Det blev et herligt Møde, som altid vil blive staaende som en af de store Begivenheder i det danske Folks Historie.

Da vi kom hen til Folkehjem, var alle Lokaler overfyldt med

Mennesker, udenfor stod der mange Hundrede Mennesker, som fyldte Pladsen helt ud til Gaden, alle saa de lykkelige, glade og forventningsfulde ud. — Vælgerforeningens Tilsynsraad havde været samlet fra Dagen forud, men jeg skal ikke komme ind paa dens Afgørelse, kun fortælle mine egne Oplevelser. Ventetiden blev lang, men vi traf her Venner og Bekendte, vi ikke havde set i Aarevis, mange af dem havde været med i Krigen og var kommen hjem som syge eller saarede eller for at passe deres Landbrug, hvis Drift var nødvendig for Folkeernæringen. Derfor følte Ventetiden ikke lang.

Endelig kom *H. P. Hanssen* frem oppe paa Folkehjems Balkon og holdt her sin historiske Tale, som jeg ikke skal gengive. Det gjorde et stærkt Indtryk paa mig, da han, efter at have omtalt, hvad Krigen havde kostet Sønderjylland, anførte et Par Linier af Ibsens Terje Vigen:

Stort har jeg mistet, men stort jeg fik.

Og saa faar du ha' Tak da, Gud.

Efter *H. P. Hanssen* talte de to Landdagsmænd Kloppenborg-Skrumsager og Nis Nissen, Viby. Til sidst stod der en ung Mand frem i tysk Uniform og holdt en kort Tale. Det var en Militærflyver, der stammede fra Nordslesvig og talte i sønderjydsk Dialekt. Han fortalte, at han kom med Bud fra Overpræsident Noske i Kiel (den socialdemokratiske Rigsdagsmand, der ved Revolutionen var bleven Overpræsident for Provinsen Schleswig-Holstein), at denne intet vilde have imod, at vi kom tilbage til Danmark. — Det var sikkert ikke helt i Overensstemmelse med Sandheden all, hvad denne unge Mand fortalte os, men det blev alligevel af den store Menneskemængde modtaget med Jubel. Man var ikke kritisk indstillet i det Øjeblik; hvad kan der ikke ske, naar der er Revolution?

Da Talerne var færdig, naede jeg endelig indenfor paa Folkehjem. En af de første, jeg mødte derinde, var min gode gamle Ven *Carsten Gregersen* fra Frøslev. Vi hilste saa hjertelig paa hinanden, som det ellers ikke laa for os; vi omfavnede hinanden, og Gregersen sagde med Graad i Stemmen, men med Klang af en overstrømmende Lykkefølelse: »Vi kommer med, vi kommer med, Refshauge!« Jeg veed ikke, hvad jeg fik sagt, men det var noget om, at det havde de ogsaa fortjent. Frøslev, Carsten Thom-

sens By, hvor han skrev sine Sange paa sønderjydske Folkemaal, var — i Modsætning til det øvrige Hanved Sogn — helt overvejende dansk; derfor blev Frøslev skilt ud fra Sognet, og Grænsen draget Syd om Byen.

Da jeg kom længere ind, traf jeg H. P. Hanssen. Han trak mig til Side og meddelte mig, at han af Indenrigsminister *Breitscheid* havde faaet Tilsagn om, at vi selv skulde faa Lov at overtage Forvaltningen i vor Landsdel, og at jeg i Løbet af kort Tid vilde blive udnævnt til *Landraad over Haderslev Amt*. Det var jo en overraskende Meddelelse, at jeg, en Bonde ude fra Landet, skulde sættes ind i den mægtige Landraads Stol og derfra regere det store Haderslev Amt. Det gjorde dog ikke synderligt Indtryk paa mig og virkede ikke som en stor Overraskelse. Der var jo nu engang Revolution, og hvad kan der saa ikke ske af mærkelige Ting? Overfor det store, vi den Dag sammen havde oplevet, følte dette som noget forholdsvis ubetydeligt.

Snart efter kørte vi fire hjemefter, og vi sang, sang ud af Aabenraa By og sang hele Vejen den ene danske Sang efter den anden. Vi var som store Drengene, vi, der dog ellers ikke var helt unge mere! — Da vi kom tæt henimod Hoptrup By, hørte vi en Vogn bag os; de, der var i den, sang ogsaa. Vognen naaede os snart; der var kun to Mænd paa den, en af mine bedste Venner og en god Bekendt af mig. De raabte os an, og vi vekslede nogle Bemærkninger om, hvad vi havde oplevet, og saa kørte de syngende videre. — Ja, saadan var Stemningen i de Dage!

Min Kone kom ikke med paa denne Tur, hun havde været meget syg og var langt fra rask endnu, men hun sad oppe og ventede paa mig. Nu maatte jeg til at fortælle om alt, hvad jeg havde oplevet. Tilsidst kom jeg da ogsaa til, at H. P. Hanssen havde meddelt mig, at jeg vilde blive udnævnt til Landraad. Det gik med hende, som det var gaaet mig. Det virkede ikke nær saa overraskende paa hende, som jeg havde tænkt mig. Nej, det, hun vilde vide, var noget ganske andet og langt vigtigere: Hvornaar kommer Afstemningen? Hvordan skal den gaa for sig? Hvor mener du Grænsen vil komme til at ligge? o.s.v. — Da vi saa var færdige med det, sagde hun: »Men det er sandt, der er bleven ringet her til, at der skal holdes et stort Møde i Haderslev imorgen Efterm., og at du skal være en af Talerne«. Ja, det maatte jeg naturligvis;

men hvordan jeg skulde faa Tid til at forberede mig paa, hvad jeg skulde sige, anede jeg ikke.

Min Nabo og jeg havde nemlig bestemt, at vi næste Formiddag skulde op i min Skov for at hugge os hver en Gran til en Flagstang. Det maatte vi nemlig have i Orden hurtigst muligt, mente vi, for »til Sommer vajer Dannebrog. .«, og det vilde da være en Skam, om vi ikke kunde faa Dannebrog op, naar Genforeningen var der. Vi fik da ogsaa hugget Flagstængerne om Formiddagen. — Ved Middagstid tog jeg saa ind »til Stad«. Mødet skulde begynde Kl. 2,30, var der sagt mig. Jeg besørgede nogle Ærinder i Byen, og ved 1,30-Tiden gik jeg ind paa Harmonien. Jeg havde ventet at træffe mange Mennesker her, der skulde til Møde. Der var ikke en Sjæl! Forbavset spurgte jeg Tjeneren, om der ingen var kommen ind fra Landet? »De er til Møde«, svarede han. Nu blev jeg ængstelig for, om min Kone skulde have hørt fejl i Telefonen, saa Mødet ikke var 2,30, men 1,30. Jeg skyndte mig om til Mødelokalet paa Jomfrustien, det største, der dengang var i Haderslev, det kunde rumme 1500—2000 Mennesker. Der var stuvende fuldt, Folk stod helt ud i Gaarden, jeg kunde slet ikke trænge mig igennem op til Pladsen, hvorfra Talerne skulde holdes. Folk sang den ene danske Fædrelandssang efter den anden og med en Klang af Inderlighed, saa jeg aldrig har hørt Magen hverken før eller siden. Jeg fik en Mand til at vise mig en Indgang til Salen, der ellers var lukket, og kom saa op paa Scenen, hvor der skulde tales fra. Men der var ingen af dem, der skulde tale. Mødet var alligevel først Kl. 2,30, men Folk havde ment, at de maatte sikre sig Plads itide, og forkortede nu Ventetiden med at synge.

Efterhaanden kom de Mænd, der skulde tale, saa vidt jeg husker var vi seks, der holdt hver sin lille korte Tale; de blev alle hilst med Haandklap og Hurraer, og ind imellem blev der sunget. — Et Møde som dette har jeg aldrig oplevet. Naar man saa ned over denne Forsamling, og saa, hvor Glæden, Lykken og Begejstringen lyste ud af Øjnene paa dem alle, naar man hørte Sangen og Hurraernes Rungen, saa forstod man, at det var Mennesker, der var inde i en stor Oplevelse. Krigens onde Aar var forbi, Genforeningen med vort Fædreland og med vort eget Folk var nær!

Da jeg var kommen ud paa Gaden, kom jeg til at gaa bag-
efter et Par Ægtefolk, der boede helt oppe ved den gamle Grænse,
og som jeg kendte godt; det var et Par pæne Husmandsfolk, og
de talte højroset om, hvad de havde oplevet. »Ja, Moer«, sagde
Manden, »nu har vi været paa Skamlingsbanke til Møder, og
vi har hørt mange gode Taler deroppe, men Magen til dette
her har vi aldrig oplevet. Som de Mænd her alle kunde tale, det
har vi aldrig hørt Mage til«. — De havde sikkert hørt mange
Taler paa Skamlingsbanken, der var langt bedre i Indhold og
Form end dem, de her havde hørt, men maaske ingen, der havde
grebet dem saa dybt. Her var den Samstemning mellem Talere
og Tilhørere, der gør det let at tale og godt at høre. Det var det,
disse to rare Mennesker havde mærket.

Da jeg kom hen til Nørregade, kom der to Damer, som jeg
kendte godt (de var begge fra Haderslev), løbende over Gaden
og omfavnede mig begge paa en Gang. »Nej, nu skal De rigtignok
have Tak. Sikken et dejligt Møde, og som I talte, det var rigtignok
en Oplevelse!« — Saadan er jeg aldrig i mit Liv bleven omfavnet
af to Damer paa en Gang. Men her var ingen Overvejelser om,
hvad der var passende eller ej, her lod man Stemningen raade.

En dejlig Tid, et herligt Møde. Kun een Ting trykkede mig:
at min Kone ikke kunde være med og faa Del i alt dette.

Jeg har fortalt saa udførligt om mine Oplevelser i disse min-
derige Dage, fordi jeg gerne vil, at den Slægt, der ikke har oplevet
den Tid, ved at læse dette skal forstaa og mærke lidt af den dybe
Glæde og Taknemmelighed, som vi alle var fyldt af i de Dage,
og som gør, at de hører til de smukkeste i mit Liv.

GRÆNSESPØRGSMÅLET.

I 1915 begyndte Stiftsskriver, Etatsraad *Hiort-Lorenzen*, Roskilde, en Indsamling, der snart blev langt større, end han fra første Færd havde tænkt sig. Hans Søn, Departementschef *Hiort-Lorenzen*, har fortalt mig, at hans Fader kom til ham før Jul 1915 og fortalte, at han havde tænkt sig at give en større Pengegave (15 000 Kr.) til Uddeling mellem krigsramte i Haderslev By, men Sønnen sagde: »Jamen, Fader, det kunde da godt være, der var flere, der gerne vilde med i dette. Du skulde prøve at sætte et Opraab i Aviserne«. Det gjorde Etatsraaden. Han henvendte sig saa til sin gamle Ven Købmand, Bankdirektør *Dahl* i Haderslev. (Venskabet skrev sig fra Lorenzens Redaktørtid ved *Dannevirke*) og bad ham som Formand for Understøttelsesforeningen i Haderslev om at tage sig af Uddelingen. Da Opraabet kom i Aviserne, strømmede Pengene ind i saa rigeligt Maal, at Etatsraaden først bestemte, at de øvrige Købstæder ogsaa skulde have Del i Uddelingen, siden viste det sig, at de ogsaa kunde strække til til Hjælp ude paa Landet. Komitéen i Haderslev henvendte sig kort efter Nytaar 1916 til mig og bad mig være med ved Uddelingen, da jeg jo havde stort Personalkendskab omkring paa Landet. Omsat i Mark gav Indsamlingen 550 000. Der indkom en Mængde Andragender om Hjælp, og det var rystende Enkeltheder, vi kom ind i, om de Ulykker, Krigen voldte. Jeg husker en Kone, der skrev, at hendes Mand og to Sønner var falden. Det gjorde tit et stærkt Indtryk paa mig. En Sommeraften, jeg kom hjem, var min Kone gaaet i Seng, jeg gik ogsaa i Seng, men sove kunde jeg ikke. Jeg stod saa ud af Sengen, det gjorde hun med, vi gik en Tur ud over Markerne, før jeg fik saa megen Ro i Sindet, at jeg kunde sove.

Da Revolutionen her brød ud, tabte vi imidlertid Forbindelsen

med Departementschefen, der havde overtaget Indsamlingen efter sin Faders Død. Det blev da bestemt, at Sparekassebogholder *Aagaard* og jeg skulde rejse til København, Dec. 1918, for at faa Forbindelse med Departementschefen. Vi kom over Grænsen ved Skovrup, det var min Svoger *Nis Thuesen*, der smuglede os over, han var kendt dermed fra mange Tilfælde før. Vi søgte over til Dr. *Gabe* i Taps, og han kørte os derfra til Kolding.

Paa Rejsen til København kom vi paa Færgeren til at sidle ved Bord sammen med et Par Mænd, der havde været til Møde 10. Dec. paa Købestævnets Bygning i Fredericia. Hvem der havde faaet det Møde arrangeret, husker jeg ikke og har maaske ikke vidst det, men hvad der var sket paa Mødet, fik vi hurtig Klarhed over. De to Herrer, vi var kommen til at tale med, begyndte straks med, at det var en fuldstændig Misforstaaelse og H. P. Hanssens Fejl, at den nye Grænse, vi nu fik, skulde fastsættes efter en Folkeafstemning. Om de nu vilde til Dannevirke eller blot have Flensborg med, husker jeg ikke, men jeg erindrer, at det kom som en Overraskelse for os, at de Tanker i det hele taget blev tænkt. Vi havde gaaet i den trygge Tro, at det Spørgsmaal var afgjort af Vælgerforeningens Tilsynsraadmøde paa Folkehjem 16. Nov. 1918 og derefter godkendt af den store Forsamling af Danske, der var mødt. Saa vidt os bekendt (og det var ogsaa rigtigt), var der kun to Medlemmer af Tilsynsraadet, der havde stemt imod Zoneinddelingen og Fastsættelsen af Grænsen for de to Zoner.

Da vi kom til København, fik vi hurtigt Forbindelse med Departementschef *Hiort-Lorenzen*; det viste sig, at der var mange Penge endnu i hans Kasse, saa vi kunde vente at hjælpe mange af dem, der var kommen hjem fra Krigen og maaske ikke engang havde en Skjorte at trække i. Flere af dem saa man i Aarevis gaa i den Uniform, de var hjemsendt i. *Hiort-Lorenzen* førte os sammen med Prof. *Ehlers*, og denne tog os med ud i det franske Gesandtskab. Vi mærkede i høj Grad, at begge d'Herrer var optaget af at faa Grænsen fastsat sydligere end den i Vælgerforeningens Resolution forudsatte. Det var naturligvis for at paa-virke os, at vi blev ført sammen med Prof. *Ehlers* og ud i det franske Gesandtskab. Vi forstod og talte om det, da vi rejste hjem, at det var i høj Grad beklageligt, at man nu syntes at ville

ægge til Uenighed om Grænsespørgsmaalet, og vi havde faaet Indtryk af, at det just ikke var de Kredse i det danske Folk, der havde interesseret sig mest for sønderjydske Forhold og været Medlemmer af de sønderjydske Foreninger, der var stærkest fremme i denne Agitation.

Jeg havde en Svoger boende i København. Da jeg kom hen til ham om Aftenen, var der en Slægtning hos ham som Gæst; de var begge meget højt oppe med Hensyn til, hvad der skulde ske med Slesvig, de vilde helt til Dannevirke. Jeg sad og blev til sidst helt ærgerlig: »Ja, nu er I jo nogle farlige Helle herovre, men hvor var I henne, da Angrebet stod paa, og da vi dernede hos os var saa haardt ude i Kampen, som vi var. I turde knap nok give Udtryk for jeres Medfølelse med os, langt mindre for Forstaaelse af det, som var saa svært for os, at vore unge Mænd skulde være med i den forfærdelige Krig, hvori vi ikke havde Spor Interesse. Det minder mig om en Historie, jeg har hørt engang, om to Mænd fra Anslet; de var Naboer, den ene stor og stærk, men rolig og sindig, den anden lille, men en Sprællemænd, der slog sig op til langt mere, end han i Grunden var. De to var engang kommen til Kolding og havde sviret; de var kommen ind paa en Beværtning og var bleven uenige med de Gæster, som var der. Den store og stærke smed dem ud allesammen, medens den lille vigtige krøb ind under en Trappe og skjulte sig, men da der ingen Fare var mer, sprang han frem paa Gulvet, slog ud med Armene og raabte: »Er der fler, der vil smides ud?« Saadan er I ogsaa nu; nu da der ingen Fare er, tror I, at nu kan I vel baade sluge Slesvig og Holsten«. De blev saa sært lamme begge to.

Det var i en mærkelig Stemning, Aagaard og jeg rejste hjem efter alt det uventede og uanede, vi havde oplevet i København. Vi forstod, at der nu var ved at rejse sig Strid om Grænsespørgsmaalet, og at det kunde komme til at volde mange Vanskeligheder.

Omkring ved Nytaar 1919 fik jeg en Indbydelse til et *Møde paa Askov Højskole*. Der stod ikke noget i Indbydelsen om, hvad der var tænkt, at der skulde forhandles om ved Mødet, men vi skulde samles i Københoved hos *Kloppenborg-Skrumsager* 4. Januar om Morgen. Vi spiste Frokost dér og blev saa inddelt i to Hold, som gik hver sin Vej ned mod Kongeaen. De tyske Vagtposter var selvfølgelig præpareret iforvejen; ved det Hold,

hvor jeg var med, saa vi ikke noget til dem. Der laa et Par Bjælker over Aaen; det var dér, Mergelbanen gik før Krigen. Midt paa Broen var der en Jernluge fastbunden med Pigtraad; den blev aabnet af en dansk Soldat, der stod Vagt Nord for Aaen. Fru *Marie Skau Petersen*, Sommersted, og Fru *M. Jessen*, Flensborg, var de eneste Damer, der var med. Fru Jessen kiggede ængsteligt til Aaens Vande. — Da vi var kommen over Aaen, tog Landdagsmand *Nis Nissen* Pengepungen op af Lommen og bød den danske Soldat, der havde hjulpet os over, en Drikkeskilling. Han nægtede at modtage den med den Begrundelse, at det var forbudt at tage mod Drikkepenge. Det var nærved, at vi var blevet overrasket allesammen, for det var det vel ogsaa for de tyske Soldater, men det havde de faaet i høj Grad baade i Form af Penge og Varer stærkere og stærkere, som Krigen trak i Langdrag, og Moralen svækkedes.

Vi blev modtaget af en dansk Officer, Ritmester *Axel Schrøder*, og kørte i to Vogne op til Askov. Her var der mødt en Del Mennesker, hvor mange husker jeg ikke, særlig fra København, men ogsaa fra andre Egne af Landet. Det interesserede mig i høj Grad her at stifte Bekendtskab med Mennesker, hvis Navne jeg havde hørt eller læst om i Aviserne som *J. C. Christensen*, Ministrene *Ove Rode* og *P. Munch*, Folketingsmand *Borgbjerg*, Mag. *H. V. Clausen*. Jeg var til at begynde med noget desorienteret med Hensyn til Mødets Karakter og Formaal; det gik først efterhaanden op for mig, at dets Hensigt var at skabe Enighed om Grænsespørgsmaalet. Der var mange, der havde Ordet Førstedagen; Andendagen tog jeg Ordet og talte ikke direkte om Grænsespørgsmaalet, men om Hjælp til de mange Hjem dernede hos os, der var ødelagt under Krigen. Mod Slutningen af Mødet husker jeg rettede *H. V. Clausen* det Spørgsmaal til Red. *Christiansen*, Flensborg, om vi kunde blive enige, dersom vi tog Flensborg med under første Zone? Dertil svarede denne: »Jeg er ikke tilfredsstillet, før vi staar paa Dannevirke«. — Efter Mødet kom *H. Jepsen Christensen* hen til *Christiansen* og sagde: »Dér brast Flensborg af din Haand, *Christiansen*«.

Hen paa Vinteren 1919 ringede *H. P. Hanssen* mig op og spurgte, om jeg i sidste Halvdel af Februar vilde tage med ham til København og maaske et Par andre Steder i Landet og tale

sammen med ham om Grænsespørgsmaalet. »Vi kan ikke blive ved at sidde stille og tro paa, at Grænsen er nu en Gang fastsat, naar Agitationen for en sydligere Grænse bliver stærkere og stærkere og mere uansvarlig. Vi maa nu tage fat og sige vor Mening rent og tydeligt, saa det kan forstaas«. Jeg, der havde siddet og læst om det i Aviserne, var mindst ligesaa irriteret over det som H. P. Hanssen, jeg erklærede mig derfor straks villig til at tage med ham. Det blev bestemt, at der skulde holdes et Møde i *Raadhushallen i København*, i Fyns Forsamlingshus og i Aarhus.

H. P. Hanssen og jeg rejste til København Dagen før Mødet skulde holdes; der træffer vi tilfældig paa Gaden daværende Konsulent i Fælleslandboforeningen *H. Hansen*; H. P. Hanssen anmodede ham straks om at tage med til Mødet som Taler, og det lovede han. Prof. *Høffding* dirigerede Mødet, der havde samlet 7000 Mennesker. Paa forreste Række sad Statsminister Zahle og flere af Ministeriets Medlemmer og Prof. Aage Friis. Først talte Prof. *Kr. Nyrop*, derefter H. P. Hanssen. Der var øjensynlig kommen mange til Stede, der ikke delte Indbydernes og H. P. Hanssens Opfattelse. Der var livlig Modsigelse og til Tider ligefrem Støj, mens H. P. Hanssen talte. Han lod sig dog ikke paavirke af dette, men gennemførte sin Tale med stor Kraft og Myndighed. Under hans Tale sprang der en ung Mand op, der sad paa Balkonen til højre, og begyndte i stor Ophidselse at raabe ud over Forsamlingen. H. P. Hanssen standsede sin Tale imedens. Da Manden havde sagt, hvad han vilde, løb han ud af Salen. Jeg kendte ham ikke, men fik senere at vide, at det var Brygger *Vagn Jacobsen*.

Jeg skal ikke nægte, at jeg sad og blev noget ængstelig for, hvordan det vilde gaa mig, naar jeg kom op paa Talerstolen; jeg var ikke vant til at tale i en Forsamling som denne og til øjeblikkelig at gribe et Tilraab i Flugten og give Svar paa det. Der var særlig et Par unge Mænd, der havde anbragt sig paa Balkonen bag Talerstolen, og som aabenbart var kommen der med det Forsæt at forstyrre Talerne mest muligt. Da jeg kom op, mente de to Herrer, at her var sikkert større Mulighed, end de havde haft overfor H. P. Hanssen, og de begyndte straks ved Indledningen til min Tale deres Forsøg paa at forstyrre

mig med meningsløse og pjankede Tilraab. Efter et saadant vendte jeg mig imod dem og fik det Held at give dem et Svar, der fremkaldte en rungende Latter fra hele Forsamlingen; det medførte, at de blev helt tamme med det samme og holdt op med deres Tilraab.

Hans Hansen, der havde været med i Krigen, fortalte Oplevelser derfra. Hans Tale paahørtes i fuldeste Ro. Prof. Aage Friis fortalte senere, at han havde siddet ved Siden af en Dame, der baade under H. P. Hanssens og min Tale havde været meget ivrig; til Trods for, at Professoren havde formanet hende til Ro, var hun Gang paa Gang sprunget op og havde gestikuleret, men da H. Hansen fortalte sine Oplevelser fra Krigen, faldt hun i Graad, Professoren maatte sidde og holde paa hende, saa hun ikke faldt af Stolen.

Medens H. P. Hanssen og jeg var i København, var vi henne i Udenrigsministeriet hos Erik Scavenius. Etatsraad *H. N. Andersen* var kommen til Stede; det er første og sidste Gang, jeg har mødt denne Mand, men han gjorde et stærkt og forøvrigt ret mærkeligt Indtryk paa mig. En Tid i Forvejen havde H. P. Hanssen skrevet til H. N. Andersen angaaende de sønderjydske Handelsskibe, idet Skipperne var kommen til ham og havde bedt ham hjælpe dem med at redde deres Skibe fra at blive afleveret til England. H. N. Andersen, der ikke brugte mange Ord, sagde ikke andet om den Sag end: det med Skibene er i Orden, hvorpaa H. P. Hanssen bukkede og sagde Tak. — Jeg havde gennem H. P. Hanssen henvendt mig til Etatsraaden om at være os behjælpelig med at faa Tilladelse til at faa tilsendt brugte Klædningsstykker til Uddeling mellem de Fattige her i Sønderjylland, der trængte saa haardt dertil. Herom sagde han ikke andet end: »Klædningsstykkerne faar De, men England har betinget sig, at de ikke gaar ud over 1. Zone«. Dertil sagde jeg: »Saa vil det være meget vanskeligt at forestaa den Uddeling«. »De er vel en Mand, der kan handle efter Konduite?« »Javel, Hr. Etatsraad«. Saa var den Samtale ikke længere, men der blev handlet efter Konduite!

H. P. Hanssen og jeg rejste videre til *Odense*. Der var mødt saa mange Mennesker rundt om fra hele Fyn, saa den store Sal ikke kunde rumme dem. En mindre Sal maatte tages i Brug med

600 Mennesker, og vi maatte hver tale to Gange. H. P. Hanssen talte først i den store Sal for 3000, jeg i den mindre. Det var helt andre Forsamlinger, der var mødt her end i København. Fler-tallet var Landboere, og de paahørte Talerne i forholdsvis Ro. Bagefter var der Diskussion, hvortil den unge *Tage Jessen* fra Flensborg var tilkaldt. Efter at jeg havde talt, kom han med nogle ret spagfærdige Udtalelser, som der egentlig ikke var Grund til at tage alt for kraftigt til Genmæle imod. Fra Forsamlingen var der 3-4, der tog Ordet ud fra forskellige Synspunkter. Det var øjensynligt, at Folk var kommen til Stede for at faa Op-lysning om, hvordan Forholdene laa, saa de selv kunde tage Stilling til Spørgsmaalet. — H. P. Hanssen rejste videre til Aarhus, medens jeg maatte hjem, da jeg var optaget af andre Ting der-hjemme.

LANDRAAD v. LÖW,
FRIHERRE VON UND ZU STEINFURTH.

MIT første Møde med v. Löw fandt Sted ved et Dyrskue i Haderslev. Som Formand for Landboforeningen skulde jeg vise Landraaden og hans Assessor rundt paa Pladsen. Landraad var dengang *Dryander*, Søn af Hofpræsten i Berlin, en stor, tyk Prøjsertype; v. Löw, der gjorde Tjeneste hos ham som Assessor, var i Modsætning dertil en lille beskeden Mand fra Hessen.

v. Löw blev Dryanders Eftermand som Landraad. En Vinterdag i stille Vejr, da vi arbejdede paa Marken med en Roekule, kom to Herrer ridende; den ene var v. Löw, den anden Brygger *Fuglsang*, en snaksom, meget ivrig Tysker. Vi vekslede nogle Ord. Da de red videre, sagde Landraaden: »Uebrigens ein sehr netter Mann, der Herr Refshauge«. »Jawohl, aber sehr, sehr dänisch«, svarede *Fuglsang*, der aabenbart vilde advare den nye Landraad imod mig.

Vi boede i samme Sogn og traf hinanden ved forskellige Lejligheder. Under Krigen døde vor Kommuneforstander, der boede i Haderslev, men det var umuligt i Fredsted Kommune at opdrive en tysksindet Mand til hans Afløser. Tidligere havde Kommunemedlemmerne to Gange valgt mig til Kommuneforstander, men Myndighederne vilde ikke engang se mig! Nu blev Kredsudvalgsbud *Villads Møller* kommissarisk Kommuneforstander, men han døde i 1916. Samme Dag denne Mand, der forøvrigt havde været rigtig flink, skulde begraves, var min Hustru og jeg til Fru Schmidts Begravelse paa Vojensgaard. De Fredstedfolk, der var til Møllers Begravelse, talte om, hvem de nu skulde have til Kommuneforstander. Det kunde jo ikke nytte at udpege mig. De enedes da med Amtsforstander *Wilckens* om

at foreslaa *Anton Petersen*. Wilckens bad dem gaa ind paa en Restaurant, mens han talte med Landraaden derom, men v. Löw vilde have mig.

Amtsforstanderen kaldte mig ud til sig og forelagde mig Sagen. »Det maa jo være en Misforstaaelse af Landraaden; han veed, at jeg er dansk og ikke vil afholde mig fra at agitere«. »Det vilde dog være godt for Kommunen, om De blev Kommuneforstander; saa vil De da afholde Dem fra Agitation?« «Nej, det vil jeg ikke«. »Saa kan det vist ikke blive til noget«. »Nej, det tror jeg heller ikke«. »Saa maa jeg sige det til Landraaden. De ønsker heller ikke at blive Kommuneforstander?« »Nej«.

Wilckens gik saa til Landraaden med den Besked, men v. Löw vilde ikke se en anden i Stedet. Han ringede mig op og bad mig komme ind til sig, naar jeg kom til Haderslev.

Et Par Dage efter, da jeg havde været i »Nordslesvigsk Kreditforening«, gik jeg ud til Landraaden. Denne beklagede, at jeg havde sagt Nej til Stillingen; det vilde da være en Fordel for Kommunen at faa en, der boede derude. »Det tror jeg ogsaa, man vilde ønske indenfor Kommunen, men Landraaden kan da ikke ønske mig. Jeg er bleven valgt to Gange og kasseret«. »Jamen nu er det mig, der ønsker Dem«. »Ja, det er rigtignok en anden Sag, men jeg er jo dansksindet«. «Det veed jeg, men det gør ikke noget, naar De vil være loyal«. »Ja, hvad forstaar Landraaden ved Loyalitet? Forstaar De derved, at man ikke maa vise Offentligheden, at man er dansksindet, at man ikke maa stemme ved Valgene, for saa kan jeg ikke have med det at gøre«. Nej, det forstod han godt. »Jeg vil ogsaa have Lov at agitere ved Valg«. Det vilde han heller ikke sige noget til. »Dersom jeg nu siger noget, Landraaden ikke synes om, kan De sige, at det vil De ikke drøfte med mig: Danmark har holdt sig neutral under Krigen, men Krigen kan meget godt ende med, at vi faar den Afstemning, der blev lovet os i § 5, om hvor vi vil høre hen, og saa vil jeg ikke afholde mig fra at agitere for Danmark«. »Ja, det Tilfælde tror jeg nu ikke indtræffer, men det vilde jeg heller ikke sige noget til«. Under den fortsatte Samtale om det nationale Mellenværende ytrede Landraaden: »Der har jo da ogsaa været slem illoyal Agitation fra dansk Side«. »Hvor er der politisk Kamp uden skarp Agitation? Jeg vil ikke paastaa, at

der ikke i visse Tilfælde er talt eller handlet saadan fra dansk Side, at det var bedre, det var undgaaet, men alt det, vi har været fælles om, har fælles Ansvar for, det vil jeg tage i Forsvar og hævde, det har vi gjort i Nødværge og som loyale Statsborgere«. »Hvad tænker De paa?« »Adskilligt, vore nationale Foreninger bl. a. Naar Sprogforeningen og siden Skoleforeningen oprettedes, var det jo, fordi den danske Befolkning maatte faa det bestemte Indtryk, at man efterhaanden vilde fratage os vort Sprog og gøre os fremmede for vor danske Kultur; det maatte vi værges imod, og siden er flere og flere unge taget paa danske Efterskoler og Højskoler«. »Men De har ogsaa Vælgerforeningen?« »Det var naturligt, at der stiftedes en Forening til at holde sammen paa de danske Vælgere i Nordslesvig, ja indre Brydninger gjorde det til en Nødvendighed«. «Det har jeg aldrig vidst af og kendt noget til. Der er ingen, der før Dem er kommen og har sagt mig deres Mening saadan; jeg kan derfor ikke tænke mig andet, end at der skal nok opstaa et godt Forhold imellem Dem og mig«. »Ja, nu skal jeg tænke over det, jeg maa først tale med min Kone og med Kommunemedlemmerne. Jeg veed ikke, hvad der kan kræves af en Kommuneforstander, og da særlig under en Krig, men jeg gør ikke, hvad jeg ikke kan gøre som dansk Mand; saa ske, hvad der vil«. v. Löw kunde ikke tænke sig saadanne Konflikter.

Paa Vejen hjem kom jeg til at tænke paa, at der følger en Ørn med det at være Gemeindevorsteher. Jeg var selv klar over, hvad jeg vilde gøre, men var spændt paa, hvad min Kone vilde sige. Jeg fortalte hende, at nu skulde jeg være Kommuneforstander. »Naa, skal du det,« svarede hun roligt. »Men saa skal man have et Skilt med en Ørn«. »Hvad skal man?« udbrød hun, sprang op og saa bister ud, »saa vil jeg ikke være i Gaarden«. »Det var snart det værste. Naa ja, vi putter den ind i Skabet, saa skal du blive fri for at se den«.

Dette var sket om Foraaret. Hen paa Sommeren kom Gendarmen, han var fra Oxenvad og talte Dansk; det var tit, han havde noget at tale med mig om i Embeds Medfør. »Sig mig: Hvor er Kommuneskiltet slaaet op?« »Det ligger i Skabet«. »Det skal De jo have opslaaet«. »Det vil jeg ikke«. »Hvorfor ikke?« »Det vil jeg ikke forklare Dem, men De kan jo melde det, om De vil.

saa skal jeg gøre Rede for Amtsførstanderen eller Landraaden, hvorfor jeg ikke vil«.

Kort efter blev jeg ringet op af Amtsførstanderen, om jeg vilde komme ind til ham. Da jeg kom ind til ham, meddelte han mig, at Gendarmen havde meldt, at Ørnen ikke var slaaet op. »Vil De ikke slaa den op? Hvorfor ikke?« »Nej, jeg vil ikke slaa den Stats Mærke op paa min Gaard, der, saalænge vi har været under dens Styre, har behandlet os som anden Klasses Borgere«. »Saa kan De vist ikke være Kommuneførstander«. »Det kan jeg vel ikke, men jeg har heller aldrig bedt om at blive det. Nu kan De jo bare melde det til Landraaden«.

En Dags Tid efter ringede v. Löw, at han vilde tale med mig. Jeg tog saa derud. Landraaden fandt, det var kedeligt, hvad her var indberettet, og spurgte, om jeg da ikke kunde sætte Skiltet op. »Det kan jeg ikke, for det første fordi saa vil min Kone ikke være i Gaarden, og det er jo en væsentlig Ting, for det andet saa kan jeg ikke som dansk Mand«. »Hvorfor ikke?« »Det har Amtsførstanderen vel fortalt Dem?« »Nej, han har blot meldt, at De vilde ikke«. »Saa maa jeg ogsaa overfor Landraaden sige, at jeg ikke vil have den Stats Mærke paa min Gaard, der har behandlet mine Landsmænd, og mig for Resten med, som anden Klasses Borgere. Men det Synspunkt kan Landraaden jo sikkert ikke forstaa«. »Jo, jeg forstaa det godt. Men hvad gør vi saa her i en saadan Situation?« »Ja, jeg har jo tænkt paa, at det kunde volde Landraaden, der saa bestemt vilde have mig til Kommuneførstander, Vanskeligheder overfor den tyske Befolkning, om De skulde afsætte mig, og det vilde jeg nødig forvolde Dem. Kunde vi ikke sætte et Skilt op, hvorpaa der blot stod: Gemeindevorsteher. Kommuneførstander?« Det kunde Landraaden ikke gaa med til. »Saa har jeg et andet Forslag: Vejen ned til min Gaard er kun 30—40 m; hvor den udmunder i Komunevejen, vil jeg rejse en Pæl og slaa det officielle Skilt op; saa staar den ikke paa min Grund«. »Udmærket«!

Jeg fandt saa en gammel Egepæl, satte Ørnen paa den og rejste den ved Indkørslen til Gaardens Vej. Men vore russiske Krigsfanger spyttede efter den. Der var nogen (hvem veed jeg ikke), der kastede Sten efter den, saa Ørnen blev vingskudt. Saa tog jeg den ned, og nu var der ingen, der protesterede.

Jeg havde paa Forhaand sagt, at jeg ikke vilde være Kommuneforstander længere, end Krigen varede, og fratraadte straks ved Revolutionen.

I Oktober 1919 fik jeg Forespørgsel fra den internationale Kommission i København, om jeg vilde lade mig konstituere som Landraad i Haderslev under den. Da v. Löw havde faaet det at vide, ringede han til mig og udtrykte sin Glæde over, at det var mig, der skulde løse ham af. Han vilde spørge, om jeg ikke kunde have Interesse af at overvære Kredsudvalgs møderne. Jeg sagde ham Tak for denne store Venlighed og for den udmærkede Lejlighed, jeg derved fik til at sætte mig ind i Ting, jeg ellers ikke havde Indsigt i. Engang havde jeg været paa Tale som Kredsmand, men afslog det paa Grund af mit Arbejde i Landboforeningen; saa blev Schmidt-Vojensgaard valgt.

Ved det sidste Møde i Kredsudvalget, hvor v. Löw præsiderede, 15. Januar 1920, holdt han en lille Afskedstale, hvori han erklærede, at han var kommen herop i den Mening, at han skulde til at styre en modvillig og halvrevolutionær Befolkning, men han havde faaet et ganske andet Indtryk af Befolkningen heroppe. Den havde været venlig og imødekommende overfor ham, og han troede at turde sige, at det var den mest loyale Befolkning, der var indenfor det prøjsiske Rige. Han havde mødt mange Mennesker, som han var kommen til at holde af og respektere, og som han vilde mindes, saalænge han levede.

12. Januar fik jeg Telegram om at tiltræde. v. Löw havde i den senere Tid ofte spurgt: »Kommer De snart og overtager det? Jeg er rigtig grundig ked af det nu«.

Da v. Löw skulde ud af Landet, kom han til mig og bad mig tage mig af hans Kone og Børn, hvis de savnede noget. Det lovede jeg og kørte da ogsaa Brændsel og Kartofler, som de manglede, ud til dem. —

En Mandag kort efter Revolutionen i 1918 var jeg søgt hen paa Harmonien for at tale med gode Venner og Bekendte om Dagens Begivenheder. Da kom der tre Damer hen til mig, det var Fruerne *Rasmussen* og *Skött*, *Kabdrup*, og *Zachariassen*, *Bøgskov*; de bad om en Samtale. Vi gik saa ind i et Værelse ved Siden af Restaurationen.

De vilde gerne vise v. Löw en Anerkendelse, fordi han havde været saa venlig mod dem og deres Mænd, mens de var Soldater under Krigen; de havde tænkt paa at give ham et Maleri, maaske med Motiv fra Eggen. Jeg fandt, at det var velanbragt, thi v. Löw havde hjulpet mange Mænd hjem paa Orlov, utallige Koner havde søgt ham, altid havde han taget elskværdigt imod dem og gjort for dem, hvad han kunde. Men jeg vilde gerne have Lov til at tænke nærmere over det, maaske var der noget andet end et Maleri, han vilde have mere Glæde af at faa. — Siden spurgte jeg Damerne: »Mon v. Löw ikke vilde være glad ved at faa en Adresse med Navne paa de Koner, han har været god imod?« De var enige i, at det var det smukkeste; det gjaldt saa om, at saa mange som muligt skrev deres Navn paa. De vilde have mig til at hjælpe dem. Jeg sagde, at de maatte selv finde en Mand i hvert Sogn, der kunde samle Navne. Men saa var der Tekst til Adressen. »Kan De ikke skrive den?«*) Det gjorde jeg saa og foreslog dem, at vi skulde have Kunstneren *Aug. Wilckens*, som jeg kendte fra Skolen i Christiansfeld, til at udføre den. Paa Spørgsmaalet om, naar den skulde overrækkes, svarede jeg, at det burde vente, til v. Löw gik af som Landraad, det kunde ellers volde ham Ubehageligheder fra tysk Side at modtage en Adresse med saa mange danske Kvinders Navne. Jeg hørte saa ikke mere til den før Dagen efter min Overtagelse af Embedet. Da stillede de tre Damer hos mig i fineste Puds medbringende Adressen, der var indbundet i brunt Læder. Paa Bindets Forside var udført en Stork, der staar paa eet Ben (v. Löws Vaaben); paa Bagsiden var der et Hul, hvori der var anbragt en frisk Buket af en sjælden Plante, der kun findes paa Aarø paa et Areal, der var tilegnet Landraaden. Efter Adressens Tekst fulgte de kalligraferede Navne sognevis grupperede; over hvert Sogn en Vignet med Motiv fra selve Sognet; forrest Haderslev By smykket med Landraadsbygningen, foran hvis Dør en Kvinde i Nationaldragt strør Blomster. Der var 15-1600 Navne. Damerne gik saa op til Landraaden med Adressen.

Om Eftermiddagen kom v. Löw ned til mig paa Kontoret. »En saadan Adresse er den største Glæde, jeg kunde opleve i

*) Adressens Ordlyd er meddelt i „Tiende Februar“ S 28.

Nordslesvig. Jeg tilhører en gammel Slægt; her skal den gaa i Arv i Generationer. De har vel ikke Lyst at se den, saa skal jeg hente den ned«. Jeg vogtede mig for at røbe mit Kendskab til den. Han var rørt til Taarer over den. —

Efter Afstemningen troede jeg, at nu kom de danske Embedsmænd ret snart. Amtmand *Haarløv* fra Ringkøbing kom herved nogle Dage efter. Jeg gik da op til Fru Landraadinden og spurgte, om de havde lejet Lejlighed i Kiel, saa de kunde flytte ud i en nær Fremtid. Hun svarede, at det var næsten ikke til at faa Lejlighed dernede, hendes Mand havde set paa forskelligt, men intet fundet. — Nogen Tid efter ringede hun ned, at nu havde de faaet Lejlighed og kunde flytte i Løbet af otte Dage. Jeg spurgte, om hun ikke vilde have Manden hjem til Flytningen. Det vilde hun meget gerne. »Saa vil jeg forsøge at skaffe ham Pas gennem den internationale Kommission«. Det gjorde jeg, og Passet blev sendt ned. Jeg troede, at nu kom han. Imidlertid havde han skrevet, at han havde nogle Ting, han gerne vilde, den ny Amtmand skulde overtage (Badeovn, Baad i Dammen), om jeg ikke vilde ordne det. Jeg havde faaet Arkitekt Blöcher til at foretage Vurderingen, og Haarløv var villig til at overtage Sagerne til den Pris, han havde fastsat. Saa ringer jeg op og spørger, om v. Löw er kommen, da jeg gerne vil tale med ham. »Nein, jetzt ist es ganz anders gekommen«. v. Löw var bleven Politimester i Kiel under Kapp-Putschet. »Gott bewahre uns«, udbød jeg. »Hvad mener De?« »Ja, jeg mener ikke noget videre, det slap mig bare ud af Munden«.

En Landraad har meget mere at varetage end en Amtmand. Næste Formiddag var jeg til Forhandling med Amtssparekassaudvalget. Der bliver meldt, at der er en Herre, der vil tale med mig. Da jeg kommer ud, staar Brygger *Fuglsang* der. Han vilde fortælle, at v. Löw var kommen og laa hjemme i sin Seng; nu vilde han gerne vide, om han kunde risikere at blive arresteret her, (der var udlovet 10 000 M. for hans Paagribelse og udsendt Stikbrev efter ham). »Det tror jeg ikke, der kan blive Tale om. Desuden er jeg Politimester og skal i paakommende Tilfælde nok lade ham faa et Vink, saa han kan forsvinde. Det maa De fortroligt meddele v. Löw«.

Om Eftermiddagen kom v. Löw ned paa Kontoret og takkede

for Meddelelsen. Han fortalte om Kapp-Kuppet. Han var bleven anmodet om at overtage Stillingen som Politimester i Kiel, men havde svaret, at det kunde han ikke, med mindre han fik ministeriel Udnævnelse, hvilket saa kom fra Kapps Minister. Det var frygtelegt, som det gik til i Kiel, han var helt rystet over det. Ved Sammenbruddet var det lykkedes ham at undslippe fra Kiel med en Marinechalup, der landsatte ham ved Slimundingen; herfra var han til Fods naaet op til Grænsen ved Flensborg og, takket være det Pas, jeg havde skaffet ham, var han kommen over.

En Tid senere kom han atter ned paa Kontoret og fortalte, at han ved Procedure for Rigsretten i Leipzig var dømt for Landsforræderi til 10 Aars Fængsel, og at hans smaa Godser i Hessen, hvor der bliver drevet Rosenforædling, og som havde været i Slægtens Eje i 800 Aar, var konfiskeret. Forfærdeligt! Jeg søgte at trøste ham med, at det var nok ikke saa slemt ment, og tilraadede at spørge for hos det tyske Medlem ved den internationale Kommission i Flensborg, *Adler*. Min Medhjælper, Tandlæge *Smith*, siden Amtsassessor, skulde til Flensborg; han kom tilbage med den Besked, at v. Löw bare skulde holde sig rolig; vi kender ham jo godt, det gaar ikke saa galt. Jeg fortalte ham det, men han var stadig ængstelig, indtil den tyske Konsul fra Kolding en Dag kom og vandrede med ham ude i Haven. Konsulen havde faaet Besked fra Regeringen om at søge Oplysninger hos v. Löw, der skal opholde sig i Haderslev. Da lo han. — Siden fik han Embede i Tyskland og boede i Wiesbaden.

KOMMISSARISK LANDRAAD.

DEN 17. Nov. 1918 meddelte H. P. Hanssen mig, at jeg i Løbet af 14 Dage vilde blive udnævnt til Landraad i Haderslev. Det blev dog ikke til noget. Den socialdemokratiske Fører Dr. *Breitscheid*, der ved Revolutionen var bleven Indenrigsminister, havde givet H. P. Hanssen Tilsagn om, at vi selv maatte overtage Administrationen i Nordslesvig, men da han kom til sine Ministerkolleger, sagde de: »Ja, det er godt nok, det kunde vi maaske ogsaa tænke os, men saa maa de, der udnævnes til Embedsmænd, da være Socialdemokrater«. Det var ingen af de udpegede Landraader. Derfor blev det ikke til noget, og det var godt. Ingen, heller ikke H. P. Hanssen, havde tænkt sig, det skulde være saa længe, før Genforeningen var der. Den lange Tid vilde være bleven vanskelig for os uden Magt bagved.

Jeg var ved at glemme, at sligt havde været paa Tale. Nu bliver det sikkert ikke til noget. Nu skal den internationale Kommission udnævne sine Folk, saa tager de vel en med juridisk Uddannelse. Fra visse Sider var der tænkt paa Advokat Andersen, Haderslev, som Landraad her.

Da jeg en Dag midt i Oktober 1919 kommer hjem fra Marken, ligger der følgende Skrivelse til mig:

*Commission Internationale de Surveillance
du Plébiscite au Slesvig.*

Peder Skramsgade 5, Kjöbenhavn den 14. Oktober 1919.

Hr. Refshauge,

I Henhold til Artikel 109 af Forhandlingerne i Versailles skal visse tyske Autoriteter rømme de Territorier, som er specificeret i omtalte Traktat, og deres Stillinger skal besættes af den Inter-

nationale Kommission, som er udnævnt til at føre Tilsyn med Genforeningen i Slesvig.

Jeg er af Kommissionen blevet anmodet om at forespørge, hvorvidt De vil være villig til at udfylde Pladsen som Landraad i Provinsen Haderslev. Kommissionen vilde være Dem forbunden, dersom de venligst vilde svare per Telegram til mig til dette Kontor.

Jeg skal tilføje, at Kommissionen vil betale samme Løn og Udgifter, som tidligere har været Brug.

Med Højtelse

C. Brudenell Bruce

General Sekretaer.

Hr. Refshauge, Haderslev.

Jeg var kommen til at tænke nøjere over Sagerne i den Tid, der var gaaet, var ikke længere i Revolutionsstemning og kunde nok have mine Betænkeligheder ved, om jeg var Stillingen voksen. Jeg gik ud i Køkkenet til min Kone. »Nu skal du bare se, hvad det er. Hvad siger du? Hvad skal jeg svare?« »Ja, synes du alligevel ikke, det er for voveligt for dig? Tror du, du kan klare den?« »Ja, veed du hvad, jeg kan jo godt have mine Betænkeligheder; det kan godt være, vi to kommer til at søge os et Amerongen et eller andet Sted i Verden, naar det her er forbi, men det er da for interessant en Opfordring at sige Nej til, synes jeg«. »Ja, har du Mod til det, saa for mig gerne«. Jeg telegraferede da, at jeg med Tak tog mod Opfordringen.

Samtidig var der rettet Henvendelse til tre andre Mænd fra de øvrige nordslesvigske Amter: nuv. Amtmand *Kr. Refslund-Thomsen*, Aabenraa, nuv. Amtmand *Karberg*, Ringkøbing, og nuv. Amtmand, Greve *Schack-Schackenborg*, Tønder, samt til Gaardejer *Broderson*, Tarup, for Flensborg Amts Afstemningsdistrikt. Vi fire fra 1. Zone mødtes nogle Gange for at drøfte, hvad der nu maatte gøres. Vi blev enige om at bede den internat. Kommission om hver at faa en Privatskretær. da vi forudsaa, der kunde komme Sager at korrespondere med den om, vi ikke godt kunde betro til Personalet paa Landraadskontoret.

Professor *Møllgaard*, Ernæringskontoret, havde givet Tilsagn om, at der skulde afleveres en Restance paa 12 000 Kreaturer til Tyskland. Vi gjorde Indsigelse. Vi blev da sammen med flere (Nis Nissen, Viby, Jens Høyer) kaldt til København. Vi mødtes med Prof. *Møllgaard* i et Værelse paa Nikolaj Taarn; paa Væggen hang der et Billede af Skovgaard's Viborgmaleri: Jesus stiger op fra de dødes Rige. Ved den Lejlighed traf jeg første Gang Brodersen; han erklærede bagefter, at det Billede var det skønneste, han havde set i København. — Vi blev ikke enige den første Dag. Vi sønderjydske Landmænd fandt, at det vilde blive en meget haard Udskrivning, som vilde give os, der skulde inddrive den, et stort Besvær. Vi skulde jo ogsaa bruge Kreaturer til den almindelige Folkeernæring i Nordslesvig. Jeg vilde i saa Fald straks bede mig fritaget for Landraadshvervet; det vilde og kunde jeg ikke være med til. — *Møllgaard* gjorde, hvad han kunde, for at bevæge os. Om Aftenen spiste vi hos Nimb, den flotteste Middag, jeg nogensinde har faaet. Næste Dags Formiddag udarbejdede vi en skriftlig Betænkning til Internat. Kommission med et Nej til Afleveringen. Mr. Bruce erklærede: »Nu fyldte vi al den gode Mad og Vin i dem i Aftes; de Sønderjyder er da heller ikke til at have med at gøre; til Trods derfor er de lige saa stive og stejle, som de var igaar«. Vi rejste hjem uden at faa Sagen forligt.

Det viste sig siden, at allerede i Juni 1919 var der rettet Henvendelse til Clemenceau, og han havde givet den tyske Regering Ordre til ikke at udskrive Kreaturer i Nordslesvig, da det skulde afstaas til Danmark. —

Haderslev Amts Landboforening afholdt hvert Aar et tre Dages Landbrugskursus for unge Mænd. 12. Januar 1920 under dette Kursus indløb til mig den telegrafiske *Udnævnelse til Landraad under den internationale Kommission*. Det vakte Røre, og jeg overgav straks Ledelsen til Næstformanden.

Telegrammet, der fylder 4 tyske Telegrafblanketter, er afsendt fra København 11. Januar og lyder:

Den internationale kommission har fra januar 10 udnævnt Dem til landraad i Hadersleben kreds i hvilken egenskab De tillige er formand i kontrolkommissionen med sæde i Haderslev. Til

medlemmer i kontrolkommissionen er udnævnt direktör Kristensen næstformand, gaardejer Jörgen From, kommerceraad Chr. Fuglsang, advokat S. Eriksen protokolförer. Som suppleanter gaardejer Chr. Iversen, gaardejer Hans P. Hansen, konsumforeningsforvalter Zimmermann, gaardejer Koch. Det paahviler kontrolkommissionen hurtigst og saavidt muligt telegrafisk at beordre samtlige kommunalbestyrelser, flækkers bestyrelser og borgerrepræsentationer indenfor kontrolkommissions omraade ufortövet og senest den 14. januar at foretage de i afstemningsreglementets §§ 7 og 8 omtalte lodtrækninger og valg samt umiddelbart derefter telegrafisk eller telefonisk og samtidig dermed skriftlig at give kontrolkommissionen meddelelse om udfaldet af disse. For at Valget af medlemmer af de i § 8 2det stykke omtalte særlige afstemningsudvalg skal kunne ske indenfor den foreskrevne tid bör kontrolkommissionen straks fatte beslutning om og meddele vedkommende borgerrepræsentation hvor mange saadanne udvalg der skal nedsættes i hver by. Da Bestyrelserne og borgerrepræsentationerne endnu ikke har faaet afstemningsreglement maa kontrolkommissionen nöjagtig underrette dem hvad de skal tage hensyn til ved indførelsen af vælgerne [?]

Bruel [skal være Bruce].

Jeg gik straks ud til Landraaden. Han vilde gerne fritages for Embedets ikke smaa Besværligheder. Medens de øvrige Landraader nægtede at overgive deres Myndighed til de beskikkede Landraader, var v. Löw straks villig. »Kom bare imorgen«, sagde han. Næste Dags Morgen mødte jeg da paa Landraadskontoret; v. Löw overgav Nøglerne til mig, og jeg satte mig egentlig med en mærkelig Følelse i Landraadens Stol. Landraaderne var til den Tid mægtige Mænd, der ikke alene, som Amtmændene nu, havde til Opgave at styre selve Amtets Anliggender, men ogsaa havde Politimyndighed, ja, min Myndighed var endnu langt mere udstrakt, jeg regerede jo nærmest som Diktator! Vi fik ganske vist fra den internat. Kommission en hel Del Anordninger om, hvordan vi havde at forholde os, men heller ikke C. I.*) tog det saa nøje, om de blev ganske bogstaveligt overholdt; den var det blot om at gøre,

*) Betegnelse for Commission Internationale.

at det gik saa roligt og fredeligt, som det bare kunde; hvilke Midler vi brugte til at skaffe den Ro og Fred, var C. I. ret ligegyldigt.

Som før nævnt, fik jeg til Støtte i Forretningerne som Sekretær sen. Amtsassessor *Smith*. I de første Dage havde jeg meget travlt med at lægge Afstemningen til rette rundt om i Kommunerne. Der var nedsat en *Kontrolkommission* med Landraaden som Formand, to Repræsentanter for den danske Befolkning: Direktør *Christensen*, Haderslev Slotsvandmølle, og Gdr. *Jo. From*, Fjelstrup (Stedfortrædere: Gdr. Chr. Iversen, Sønderballe, og Amtsradsmedlem Gdr. H. P. Hansen, Hjerting) og to for den tyske: Brygger *Fuglsang* og Advokat *S. Erichsen*, begge Haderslev (Stedfortrædere: Brugsforeningsbestyrer Zimmermann, Haderslev, og Gdr. Koch, Mariegaard, Jels). Cand. jur. *Madvig*, nu Sagfører i Toftlund, var Sekretær. Kontrolkommissionen blev telegrafisk indkaldt til Møde næste Dag. Der var meget kort Tid, kun godt fire Uger, til at træffe alle de mange Forberedelser, men Afstemningsudvalgene rundt om i Kommunerne var allerede valgt, og der gik telegrafisk Bud til dem om at paabegynde Arbejdet med Valglisterne. To Medlemmer af Kontrolkommissionen tog i Bil ud til Sognene for at forvise sig om, at alt var i Orden. De nyudnævnte Amtsførere fik ligeledes Besked om at tiltræde deres Stilling.

I de første Dages store Travlhed med det ene Møde efter det andet fik jeg mig kun præsenteret for Kredssekretær *Floors* og Kredsudvalgssekretær *Bonnichsen*, der var de ledende indenfor hver sit Kontor. Først fire Dage efter fik jeg saa megen Tid, saa jeg kunde faa hilst paa alle dem, der havde Bestillinger paa Kontorerne. Der var et meget stort Extrapersonale til Afvikling af Krigsforholdene. Jeg had derfor de to Sekretærer om at anmode Tjenestemændene om at komme over i Kredsagens Mødesal, saa jeg kunde faa Lejlighed til at blive præsenteret for dem. Da jeg kom derover, viste det sig, at der var ikke færre end 21 Tjenestemænd. Jeg holdt en lille Tale, hvori jeg sagde: Nu har jeg overtaget Stillingen som Landraad i Haderslev under C. I.s Styre. Det vi nu i Fællesskab har til Opgave, er til Gavn for Befolkning og Amt at sørge for, at Forretningerne gaar deres rolige Gang, saa der ingen Forstyrrelser kommer i den Henseende. De veed alle, at jeg er dansksindet, og jeg har vel Lov til at gaa ud fra, at de

fleste af dem er tysksindede, men som det skulde ligge mig fjernt at krænke dem i deres nationale Følelser, maa jeg gaa ud fra, at De ikke vil krænke mine. — Saa læste jeg C. I.s Proklamation op for dem. Den lyder:

Til Beboerne i de Distrikter af Tyskland, der grænser til Danmark og omhandles i Versailles Traktaten af 28. Juni 1919.

I Medfør af Art. 109 i den d. 28. Juni 1919 i Versailles under tegnede og d. 10. Januar 1920 i Paris ratificerede Fredstraktat mellem de allierede og associerede Magter og Tyskland skal Grænsen mellem Tyskland og Danmark drages i Overensstemmelse med Befolkningens Ønsker. I Henhold til denne Bestemmelse har den Internationale Kommission — sammensat af de undertegnede Kommissærer og udnævnt i Henhold til nævnte Artikel med det Formaal at foretage en Folkeafstemning til Fastsættelse af den nye Grænse — fra Dags Dato at regne overtaget den almindelige Forvaltning i de Distrikter, der i dette Øjemed er afgrænset i Fredstraktaten.

Den højeste Myndighed er hos den Internationale Kommission.

Den Magt og Myndighed, der hidtil indenfor de forskellige Forvaltningsgrene er udøvet af tyske administrative Myndigheder, som har haft Sæde udenfor disse Distrikter, udøves af Kommissionen selv eller under dens Kontrol, og Kommissionen har, som nedenfor fastsat, truffet Foranstaltninger til at erstatte de øvrige højere tyske Embedsmænd, der efter Fredstraktatens Bestemmelse skal fjernes.

Kommissionen byder og befaler alle de Myndigheder, Embedsmænd og offentlige og kommunale Tjenestemænd af enhver Art, der forbliver i Udøvelsen af deres Funktioner, at bislaa Kommissionen i dens Gerning og at vise saavel den som de Embedsmænd, den udnævner, fuldkommen Lydighed og retskaffen Tjeneste.

Kommissionen ønsker, at den lokale Administration af disse Distrikter, den dømmende saavel som den udøvende Myndighed, skal foregaa som hidtil med de mindst mulige Forstyrrelser. Anhængiggørelse eller videre Forfølgelse af Processer af politisk Art er dog afhængig af Kommissionens Godkendelse.

De Forandringer, som Myndighedens Overgang til Kommissionen maatte gøre nødvendige, og alle de Regeringsforanstaltninger, som denné maatte anse for hensigtsmæssige, saavel som de Bestemmelser, der kræves til Gennemførelse af en fri og retfærdig Afstemning, vil blive bragt til Befolkningens Kendskab ved Forordninger, der offentliggøres i de officielle Tidender og Aviserne og opslaas paa offentlige Steder.

Alle saadanne Forordninger har Lovkraft.

Det tyske Militær skal fjernes i Henhold til Fredstraktaten og erstattes ved Troppestykker, der af de allierede og associerede Magter er stillet til Disposition for Kommissionen. Hovedkommandoen over disse Styrker, til Vands saavel som til Lands, er overdraget til den Britiske Admiral, der handler paa Kommissionens Forlangende og under dens Autoritet.

De tyske Troppers og Myndigheders Rømning af Afstemningsomraadet, der er fastsat i Fredstraktaten, anses at være fuldendt d. 20. Januar 1920, fra hvilken Dag altsaa den i Art. 109, 3. nævnte Tidsfrist for Folkeafstemningen begynder at løbe.

Kommissionen opfordrer alle Befolkningsklasser i de Distrikter, som staar under dens Forvaltning, til loyalt at virke med til Opretholdelse af Lov og Orden.

København, den 10. Januar 1920.

Charles M. Marling
Præsident for Kommissionen
Britisk Kommissær

Paul Claudel
Fransk Kommissær

T. T. Heftye
Norsk Kommissær

Oscar von Sydow
Svensk Kommissær

C. Brudenell-Bruce
Britisk Assistent Kommissær
Generalsekretær

Jeg havde ventet, at Kredssekretæren vilde have taget Ordet, og stod lidt og ventede paa det, men der kom ikke noget. Saa var der ikke andet for mig at gøre end at sige Tak. D' Herrer bukkede høfligst, men køligt, og gik deres Vej. Jeg kan ikke sige andet, end at jeg blev en lille Smule betænkelig ved dette, for jeg forstod nok, at hvis de vilde øve Obstruktion, maaske paa ganske passiv Maade, saa kunde Forholdene blive meget, meget vanskelige for mig.

Hver Morgen, naar jeg havde gennemgaaet Posten, der var lagt paa mit Bord, kom Kredssekretæren ind til mig, og vi drøftede saa, hvad der skulde gøres. Da der var gaaet en 14 Dage, og han en Morgenstund var inde hos mig, kom der en Udtalelse fra ham, som jeg blev meget glad for. Han skulde nemlig fra alle Tjenestemænd paa Landraadens og Kredsudvalgets Kontorer sige mig, at de var glad overrasket over den Maade, jeg tog Forholdene paa; han skulde tilsige mig fra dem alle, at de var villige til at bistaa mig af al deres Evne med Forretningerne paa Kon-

torerne. — Der kom dog senere en Kurre paa Traaden mellem ham og mig.

Kredsskoleinspektøren, der allerede var flyttet fra Kredsen og til Slesvig, kom et Par Gange om Ugen.. Til min Overraskelse kom alle de Skrivelser, han udsendte til Skolekommissioner og Skolelærere ind paa mit Bord, og jeg forstod ikke, hvad jeg skulde gøre med dem. Ude i Forværelset sad Landraadens Bud, en gammel Underofficer *Hermann*, den troeste Sjæl man kunde tænke sig, opdraget i den prøjsiske Underofficersskole. Hver Morgen kom han springende bag efter mig, tog mit Overtøj og bragte det paa Plads, og naar han havde gjort det, stod han ret henne ved Døren og sagde: »Zu Diensten, Herr Landrat!« En Morgenstund, da disse Skrivelser laa paa mit Bord, og Hermann havde sagt sit: »Zu Diensten«, sagde jeg: »Sig mig engang, hvad skal jeg med disse Skrivelser fra Kredsskoleinspektøren?« »Der Herr Landrat schreibt nur: Gesehen«, svarede Hermann. Jeg forstod saa derudaf, at selv Kredsskoleinspektøren ikke kunde tillade sig at udsende en Skrivelse til dem, der dog var ham undergivne, uden at Landraaden havde set den. — Det var for Resten morsomt med Hermann. Da jeg engang kom til at sige ham en lille Venlighed til Tak for hans Tjenstvillighed, slog han Hælene sammen: »Ich tue meinen Dienst, Herr Landrat!«

En Morgenstund kom baade Kredsskoleinspektøren og Kredssekretæren ind til mig og bad om en Samtale. Skoleinspektøren havde et Brev med fra en Lærer i Gabøl, som han bad mig læse. Læreren havde hørt, at Danskerne paa Afstemningsdagen vilde hejse Dannebrog paa Skolens Flagstang; han fandt, det var en Forhaanelse at bruge den Flagstang dertil og en Fornærmelse mod den tyske Lærer; han bad Skoleinspektøren endelig forhindre, at det skete. Da jeg havde læst Brevet, spurgte jeg: »Ja, hvad mener De, at jeg skulde gøre ved det?« Dertil svarede Skoleinspektøren: »Jeg er klar over, at det ikke nytter noget mere, at jeg skriver til Skolekommissionerne, at de ikke maa hejse Dannebrog, men dersom De vilde gøre det (hvilket forøvrigt var i Overensstemmelse med C. I.s Anordning), vil det sandsynligvis kunne forhindres. Jeg gaar ud fra, at De nok vil forstaa, at det vilde være meget pinligt for de tyske Lærere, der endnu sidder

ved Skolerne, om det danske Flag bliver hejst.« Dertil svarede jeg: »Ja, det er jo muligt, jeg staar ikke helt uforstaaende overfor det, men vil Kredsskoleinspektøren saa ikke ogsaa nok kunne forstaa, at det har været pinligt for den danske Befolkning, hvis Børn gik i disse Skoler, naar man f. Eks. hejste det tyske Flag ved Skolen 18. April for Stormen paa Dybbøl? Saa maa jeg sige, at vel forstaaer jeg, at det ikke er en absolut Nødvendighed, at der bliver hejst Danebrog ved Skolerne, men jeg forstaaer ogsaa, at de danske Medlemmer af Skolekommissionerne vil have det slaaet fast, at fra nu af skal det være en dansk Skole. Forøvrigt er jeg klar over, at jeg godt kan udsende en Skrivelse til alle Skolekommissioner og forbyde dem at hejse Danebrog paa Afstemningsdagen, og saa gør de det dog alligevel! Jeg vil ikke være med til at svække min Myndighed som Landraad ved at udstede et Forbud, som jeg alligevel veed, jeg ikke kan faa holdt«. Begge d' Herrer rejste sig, Ansigterne blev noget lange paa dem, de bukkede, sagde Farvel og gik.

Næste Morgen mødte Kredssekretær Floors ikke paa Kontoret. Det var hans Opgave at fordele Posten til de forskellige Kontorer, men der var en fiks ung Mand, som jeg havde opdaget var dansk, og som jeg brugte noget til Korrespondance, som ikke enhver skulde se; han fik nu det Hverv at fordele Posten. Jeg gik saa ud fra, at jeg maatte faa en Meddelelse fra Kredssekretæren om, at han var syg. En Dag mødte jeg ham paa Gaden med Kone og Børn. Næste Dag skrev jeg til ham og bad ham komme ud til mig paa Kontoret, jeg vilde gerne have en Samtale med ham. Den følgende Formiddag mødte han, og jeg sagde, at jeg var noget overrasket over, at han saaledes var bleven borte uden nogensomhelst Meddelelse om, hvad Grunden var dertil. Jeg havde tænkt mig, at han var syg, men havde nu mødt ham paa Gaden igaar, saa jeg kunde ikke tænke mig, det var en saa svær Sygdom, at han ikke kunde komme paa Kontoret, og jeg spurgte saa, naar jeg maatte vente, at han kom. Han sad lidt og betænkte sig. »Ja, hvis De mener, at Deres Sygdom er af den Art, at De ikke kan, maa jeg udbede mig en Læges Erklæring for det«. Omsider sagde han, at han vilde komme næste Dag. »Ja, mener De ikke, at De har det saadan, at De kan være her hele Dagen, kan De ialtfald komme om Morgenen og fordele Posten og give Ordre til Kon-

torerne«. — Det endte med, at han mødte, og efterhaanden gled det ind i den gamle Gænge. Da der var gaaet nogle Uger, kom han ind til mig og meddelte, at han nu havde faaet Ansættelse nede i Rhinprovinzen; han bad om Tilladelse til at rejse herfra, og den fik han.

Med Kredsudvalgsskretæren fik jeg ligeledes et lille Mellemværende, dog af mere munter Art. Straks ved Overtagelsen havde vi faaet en hel Pose fuld af store, lidt klodsede Gummistempler med »C. I. Slesvig«, de skulde udsendes til alle Amtsforstandere, kommunale og Embedskontorer. En Dag kom Kredsbud *Schmidt*, som var meget dansksindet, ind til mig, og sagde: »Hør, Hr. Landraad, ovre hos os bruger de skam endnu det tyske Stempel med Ørnen, og vi har dog faaet C. I.-Stemplerne. Jeg har lagt dem ind paa Kontoret, men de bruger dem skam ikke. Skal de ikke det?« »Jo«, sagde jeg, »det skal de da rigtignok, det er da for galt, gør de ikke det? Nu skal jeg tale med Bonnichsen om det imorgen«.

Næste Morgen, saasuart jeg var kommen, stillede Schmidt igen. »Uha, Bonnichsen er saa gal, saa gal, han har saadan skældt mig ud«. »Har han skældt Dem ud, men hvorfor har han dog gjort det?« »Det er jo det med Stemplerne,« hakkede Schmidt. »Ja saa, men jeg har jo slet ikke faaet talt med ham om det«. »Nej, men han er alligevel saa gal«. »Hvordan kan han være det?« Omsider gik Schmidt til Bekendelse. Han boede ovre paa Kredshuset og havde til Opgave sammen med sin Kone at gøre rent paa Kontorerne. Da han om Aftenen havde været i Gang med det, havde disse Gummistempler med Ørnen fristet ham. Saa havde han uheldigvis en skarp Kniv i Lommen, og saa havde han givet sig til at skære Ørnen ud af dem alle. Da Bonnichsen om Morgenen vilde stemple, var der ingen Ørn i Stemplet. »Naa«, sagde jeg, »det ordner sig nok, nu skal jeg lade Bonnichsen komme herover«. Saa ringede jeg til ham, at der var noget, jeg skulde tale med ham om. Da vi havde talt om noget helt andet, og han skulde til at gaa, sagde jeg som rent tilfældigt: »Ja, Hr. Bonnichsen, nu bruger De jo da C. I.s Stempel? Den er jo i Øjeblikket vor Regering her«. Han hakkede lidt i det og maatte tilstaa, at det havde han ikke gjort. »Fra nu af maa der ikke udsendes en Skrivelse uden C. I.s Stempel. De maa jo ogsaa huske, at der er

strenge Straffe for ikke at underordne sig Kommissionens Myn-
dighed, og for Dem som Nordslesviger kunde det medføre, at
De ikke, som De venter, kan forblive i Deres Stilling her i Amtet,
men bliver afskediget«. — Det var øjensynligt, at dette sidste
Argument virkede stærkest, og han lovede, at nu skulde han nok
sørge for, at C. I.s Stempler blev brugt. — Virksomheden inden-
for Kontorerne gik ellers sin rolige Gang.

Et Par Smaaavanskeligheder endnu fik jeg som Landraad i
Haderslev. Da C. I. var kommen herved, skulde Afstemningsom-
raadet selv forsyne sig med Lovnedsmidler, derunder Kød. Efter
at man nu havde været fri for *Aflevering af Kreaturer* saa lang
en Periode, voldte det nogen Vanskelighed at faa denne Afleve-
ring sat i Gang igen, særlig ude i Vesteramtet, hvor man pure
nægtede at aflevere. Jeg fik da foranstaltet et *Møde i Gram Slots-
kro*, hvortil jeg indbød Medlemmerne af alle de Udvalg rundt
om i Kommunerne, der var nedsat for at ordne denne Aflevering.
Da jeg kom derud, var den første, jeg mødte, Godsinspektør
Jerichow, Gram, og han sagde: »Det vil jeg sige Dem, Refshauge,
det vil ikke blive nogen let Sag for Dem at tumle de Folk herude
fra Vesteregnet, for de er ivrige i det Spørgsmaal og har lovet
hverandre, at de under ingen Omstændigheder gaar med til videre
Aflevering af Kreaturer til de Priser, der bydes dem af C. I.«. Jeg
svarede: »De skal slet ikke tumles, de skal bare snakkes tilrette«.

Da vi var samlet inde i Salen, tog jeg Ordet, og holdt en lille
Tale, hvori jeg sagde, at jeg forstod jo saa godt, at det kunde
være kedeligt nok, at de skulde aflevere Kreaturer for Reichs-
mark og til en Pris, der laa under den, de kunde faa i fri Handel,
men vi vidste jo dog alle, at det nu kun drejede sig om en kort
Tid, før vi kom ind under Danmark, og der var jo da sikkert
ingen af dem, der vilde, at den første Opgave, C. I. skulde have
her i Sønderjylland, skulde være den at inddrive de Leveringer,
der var nødvendige, ved Tvang og maaske dertil anvende de
franske og engelske Soldater, den havde laget med sig herved.
Nu havde vi staaet saa meget igennem under Tyskerne, saa vi
stod ogsaa nok dette igennem, og vi vilde alle gerne være med
at give C. I. Indtryk af, at vi var glade for, at den kom herved
for paa bedste og mest betryggende Maade at faa den Afstem-
ning fremmet, som vi alle havde været med til at ønske. Jeg

foreslog derfor, at vi undlod at drøfte, om vi vilde eller ikke vilde, men at vi blot talte om, hvordan det lettest og paa mest smertefri Maade kunde ordnes. De kommunale Udvalg burde efter min Formening udpege de Kreaturer, de fandt var passende til Aflevering, hvad enten de fandtes hos den ene eller den anden; de skulde fastsætte Prisen for dem efter deres virkelige Værd, og alle Kreaturejere i Kommunen skulde være med til at yde det Beløb, der da maatte kræves ud over det, der i C. I.s Forordning var fastsat som Betaling for Kreaturer. — Det var mærkværdigt, at da vi kom til at forhandle om Sagen, hævdede der sig ikke en eneste Røst for at nægte Aflevering, men Diskussionen drejede sig kun om, hvordan man bedst holdt dem, der maatte aflevere Kreaturer, skadesløse. Da Mødet var endt, kom H. Jøfsen Christensen hen til mig og sagde: »Den klarede du minsandten godt! Jeg troede aldrig i Verden det var gaaet, saa hidsige som de var, da vi rejste hertil«.

En anden Vanskelighed kom senere hen med *Skoleforholdene*. En af de Ting, der havde irriteret Befolkningen mest, var den tyske Skole. Efter Revolutionen var det saadan, at Befolkningen i mange Forhold tog sig selv tilrette, og det havde Skolekommissionerne ogsaa gjort adskillige Steder. Formanden for Skoleforeningen *H. J. Christensen* og Forstander *J. Appel*, Askov, der var udpeget til Skoledirektør, havde til Opgave at finde Lærere til Skolerne hernede. Skolekommissionerne havde imidlertid i mange Sogne foregrebet Begivenhederne og selv antaget danske Lærere. Dette var saaledes Tilfældet ude i *Roager*. Der havde man antaget to Lærere, der var kommen derned ovre fra Kongeriget, og saa omtrent sat den Lærer og Lærerinde, der var der, fra Bestillingen. Den tyske Lærer var en ung Mand fra Syd for Flensborg. Han kom en Dag ind paa mit Kontor og saa meget nedtrykt ud; han bad, om han ikke nok maatte blive fritaget for Stillingen som Lærer i *Roager*; det var ganske uudholdeligt og helt umuligt for ham at fortsætte. De normale Undervisningstimer var tildelt de to danske Lærere, der havde saa godt som alle Børnene, mens han kun havde nogle faa, der var Børn af tyske Grænsegendarmer og en enkelt Nybygger. Han maatte holde Skole om Aftenen, og saa forlangte man endda af ham, at han skulde holde Skolestuen ren og fyre i Kakkellovnen for den danske Lærer. Han var

ugift, og ingen vilde have ham paa Kost; endelig havde man foreslaaet ham, at han kunde gaa paa Omgang hos alle i Byen; de forlangte 12 Rmk. om Dagen, hvad han ganske umuligt kunde yde, det var hans Løn ikke til. Lærerinden havde de henvist til at holde Skole i en gammel Bygning ude paa Marken, hvad der jo var ganske umuligt. — Jeg maatte give ham Ret i, at denne Stilling var umulig for ham, men jeg vilde alligevel ikke give ham Lov til at rejse uden videre og vidste heller ikke, om jeg havde Myndighed til det, men jeg gav ham 14 Dages Ferie for at faa Tid til at ordne Sagerne og sagde til ham: »Om 14 Dage møder De her paa Kontoret igen, det maa De love mig«. Det gjorde han, men jeg saa ham aldrig mere.

Jeg skrev imidlertid et Brev til Formanden for Skolekommissionen og bad ham komme ind til mig i Løbet af tre Dage, men han mødte ikke. Jeg ringede ham saa op i Telefonen og foreholdt ham Utilbørligheden i, at han ikke mødte, naar han fik en høflig Anmodning om det, og sagde til ham, at jeg nu bestemt maatte vente, at han gav Møde, helst sammen med et Par til af Skolekommissionen; dersom han ikke gjorde det, vilde jeg sørge for, at de to nyantagne Lærere blev udvist af Landsdelen. — Det virkede. Dagen efter kom Manden, og jeg foreholdt ham, at saadan kunde man ikke optræde overfor en ung Lærer, der paa lovlig Maade var ansat i Roager, og forøvrigt maatte man ikke mene, at man saadan uden videre selv kunde antage de Lærere, der kom tilløbende og tilbød sig; det var slet ikke Lærere af den Art, vi skulde have herved til Sønderjylland, som saadan uden videre tillod sig at foregribe Begivenhederne. Han lovede saa, at de i hvert Fald nok skulde sørge for, at den unge tyske Lærer skulde faa Lejlighed til at undervise de Børn, der ønskede at undervises af ham, under anstændige Forhold. Hvordan det videre udviklede sig derude, da den tyske Lærer ikke kom mer, har jeg intet Kendskab til.

Stillet overfor lignende Forhold ogsaa andensteds fandt jeg, at sligt maatte forhindres, og bad derfor Forstander *Appel* komme til Stede ved et *Møde paa Gram Slotskro* sammen med Amtsskolekonsulent *Mortensen*, der allerede var kommen herved. Til dette Møde indbød jeg Skolekommissioner rundt fra alle Sogne. *Appel* talte og forelagde dem Forholdene, som de var; han foreholdt

dem, at de nu ikke selv maatte gaa hen og lage Lærere, da man ikke kunde gaa ud fra, at det var de bedst egnede, man fik paa den Maade; Jepsen Christensen og han havde ikke mindre end 700 Ansøgninger fra Lærere i Kongeriget om Stilling her i Sønderjylland; man var i Gang med at gennemgaa dem, hvilket var et stort Arbejde, og man ønskede kun, at de allerbedste og mest egnede skulde hened. Skolekommissionerne forstod øjensynligt, at det var den rigtige Maade at lage Sagen paa, og at de maatte slaa sig til Ro med de tyske Lærere, de nu engang havde, til Genforeningen var der. — I Haderslev holdt jeg selv et Møde med Skolekommissionerne fra Østeramtet og fortalte dem, hvad Appel havde sagt i Gram, og de var, som de i Reglen var det, langt lettere at komme tilrette med end Folk i Vesteramtet.

Fra Mødet i Gram skulde jeg rejse direkte til København og havde derfor aftalt med Appel, at vi skulde køre sammen over til Askov, men Grev *Brockenhuus-Schack* kom over i Kroen og indbød os til at spise hos sig, og den Indbydelse tog vi imod. Appel havde imidlertid ved Forespørgsel faaet meddelt af Grænsevagten, at vi ikke kunde komme over Grænsen efter Kl. 9. Da Klokkeren blev henimod ni, sad han og blev mere og mere urolig og sagde til mig: »Vi kommer ikke over Grænsen, Refshauge, vi maa skynde os nu«. Han forstod ikke den Ro, jeg tog det med. Klokkeren blev da ogsaa saa mange, at vi ikke naaede Grænsen til dette Tidspunkt. Da vi kom op til Skodborghus, kom der en Soldat med en Lommelygte og raabte: »Holdt! De kan ikke passere Grænsen mere i Aften«. Jeg stak ham et rundt Mærke med Bogstaverne »C. I. S.« ud, det internationale Politiskilt. Saa snart han saa dette, bukkede han og sagde: »Bitte, fahren Sie weiter«. »Hvad var det, De dér havde?« spurgte Appel nysgerrig. »Ja, det vil jeg ikke sige Dem, det var saadan en lille Talisman«. Da vi kom op til Askov, og Fru Ingeborg Appel fik at vide, hvordan vi var sluppet over, begyndte hun ogsaa at fritte mig ud, saa jeg maatte frem med Mærket. »Aa, var det ikke andet«, sagde Appel skuffet.

Paa Vejen St. mødte jeg ved Midnatstid nogle kendte Mænd herovre fra; de skulde ogsaa med Nattoget til København. Jeg var meget nysgerrig efter at faa at vide, hvad deres Ærinde var, men først hen paa Morgenstunden fik jeg en af dem til

at røbe det. Det var *Internationaliseringen af 2. Zone*, Rejsen gjaldt.

Næste Dag var jeg til Møde nede i Ø. K.'s Lokale ved Holmens Kanal angaaende Ordningen af Sønderjydske Kreditforening og dernæst til Forhandling i Nationalbanken, om at den skulde forsyne Kreditforeningen med Midler; vi fik Tilsagn om foreløbig Belaaning af Obligationerne, og om at Nationalbanken vilde støtte Kursen ved Opkøb af Obligationer. Jeg havde naturligvis fortalt om, hvad jeg havde faaet at vide om Natten, og vi var alle meget spændt paa, hvad der vilde ske i dette Spørgsmaal. Hvordan Forhandlingerne var forløbet, fik vi ikke meget at vide om, men Resultatet var vel nok Professor *Vinding Kruses* Sendelse til Paris. Denne Rejse førte ikke til noget Resultat.

At det heller ikke var Regeringens Mening, at den skulde det, fik jeg et klart Indtryk af, da jeg senere var kommen ind i Rigsdagen. Da Tillægsbevillingsloven sidst i Marts 1921 kom til Forhandling i Folketinget, sad jeg og saa den igennem og falder pludselig over en Bevilling paa 16 000 Kr. til *Vinding Kruses* Rejse til Paris. Jeg viste straks *Mads Gram* dette, og vi var meget pinlig berørte af denne Post. Vi talte med vore to sønderjydske Kolleger *Chr. E. Christensen* og *Lebeck* om, hvad vi skulde gøre ved det. *Lebeck* sagde øjeblikkelig: Hvad der end sker, saa stemmer jeg ikke for denne Bevilling. Det var jo let forstaaeligt efter den Stilling, han havde indtaget til Grænsespørgsmaalet. Vi havde i mange Forhold særlig om sønderjydske Spørgsmaal raadført os med *Dr. L. Moltesen*, der ogsaa var Folketingsmand; jeg gik saa hen til ham for at tale med ham om, hvad vi skulde gøre ved dette. Han sagde straks: »Ja, stemmer I fire ikke for denne Bevilling, saa gør jeg heller ikke«. Men 5 Stemmer kunde Venstre og Konservative ikke taale at tabe, før de kom i Mindretal, saa det var jo en slem en. Vi drøftede Sagen i et Par Dage og blev saa enige om at gaa til Udenrigsminister *Harald Scavenius* for at tale med ham om det, og vi fik *Dr. Moltesen* med. Da vi kom ind til Udenrigsministeren, var det *Moltesen*, der førte Ordet. Da han havde forklaret, hvordan Sagen stod, sagde Udenrigsministeren: »Ja, det maa jeg jo sige, at jeg har sgu heller aldrig ventet eller haabet, at der skulde komme noget ud af *Vinding Kruses* Rejse. Den Tanke med en Internationalisering af

2. Zone var nu engang umulig, men der maatte jo lægges et lille Plaster paa Saaret, og det var det, Vinding Kruses Rejse var bestemt til. Men een Ting maa jeg nu sige jer gode Sønderjyder af mit eget Parti: dersom I ikke stemmer for denne Bevilling, saa gaar jeg Dagen efter til Hs. Majestæt og beder om min Afsked. Dersom I mener, at dette Forhold er det værdt, saa gør det kun«. Med den Besked gik vi, men vi var ikke kommen ud af Klemmen. Da vi kom ind i Rigsdagen, tog vi igen en Drøftelse af Spørgsmaalet. Lebeck erklærede, at han i hvert Fald ikke vilde stemme for, ja han var endda mest tilbøjelig til at stemme imod. Det endte dog med, at vi bevægede ham til at forlade Salen under Afstemningen. Vi tre og Moltesen rejste os saa og stemte for, men jeg kan ikke nægte, at det var meget pinligt, da alle Øjne i Salen var rettet paa os under Afstemningen.

P O L I T I M E S T E R .

KR E D S E N fik tildelt ca. 100 Politibetjente, alle Sønderjyder, der havde været med i Verdenskrigen. Der blev holdt en hel lille Session paa Landbrugsskolen i Haderslev. 25 blev ansat ved den gamle Grænse, de øvrige rundt om i Sogne og Kommuner. En Søn af Direktør Christensen blev Politiasistent ved Grænsen, nuv. Arkitekt *Gydesen* i Haderslev, ligesom der var en Politiasistent *Jensen* i Toftlund.

Et Par Dage efter min Tillrædelse kom de tre Assistenten ind paa mit Kontor, for at vi kunde tale om, hvordan de skulde forholde sig. Der var kommen en hel Del Smuglere og tvivlsomme Eksistenser herop. Deres første Opgave maatte være at faa alt det Rak ud af Landet igen. I Haderslev var der i Hundredvis af dem. »Tag dem, hvor I møder dem, og saa over Grænsen med dem«. Det gjorde de pligtskyldigst. *Gydesen* var jævnlig ude paa mit Kontor for at drøfte forskellige Ting angaaende sin Virksomhed. En Dag sagde han: »Hvad skal vi nu gøre? Nu har vi alle Huller fulde: Amtsarresten, Byens og Kasernens Arrester; somme Steder er der tre til een Seng. Syv er sendt til Flensborg Arrest, men dér forlanger de Kostpenge, og hvor skal jeg tage dem fra?« I Landraadens Instruks stod der, at naar han vilde have nogen udvist, skulde han have C. I.s Billigelse deraf efter skriftlig Ansøgning. Jeg havde pligtskyldigst sendt Andragende til C. I. om Bemyndigelse til at udvise hver eneste en, der var arresteret, men ikke faaet Svar. Gendarmerne kom hver Dag med nye, som de havde snuppet. Det var uden Ret og Dom det hele. *Gydesen* og jeg drøftede Stillingen. Hvem af os der fik den lyse Idé, veed jeg ikke, men vi blev enige om at forsøge at faa dem over Grænsen uden C. I.s Sanktion. Det var maaske en dristig Tanke saadan uden videre at bryde C. I.s Forordning, men Nød:

bryder alle Love, og vi var virkelig ved at komme i Nød med alle disse Smuglere og tvivlsomme Eksistenser. — Næste Dag trak Gydesen af med 11 ned til Grænsen. Om Eftermiddagen kom han tilbage og ind paa Kontoret til mig. Han var i storartet Humør, han var kommen af med dem allesammen dernede. Den tyske Grænsevagt var ikke klar over, hvad dette var, men Tyskerne vil have Orden i Tingene og sparer ikke paa Pen og Blæk, de havde givet ham skriftlig Kvittering for hver, han havde leveret dem!

Det gik godt i nogle Uger. Saa kom der et nyt Vagthold, hvis Kommandant nægtede at tage imod dem. Gydesen kom ind til mig: »Hvad skal vi nu gøre? Nu nægter de at tage imod dem dernede«. Det endte med, at vi blev enige om at prøve, om det gik med Angelbanen. Her gik det en Tid lang, til de blev kloge paa det. Saa prøvede vi igen en Tid med Held Hovedbanen.

Før Afstemningen fik jeg Brev fra Kapt. *Daniel Bruun*, der var Politichef under C. I. i de første Uger; han vilde komme til Haderslev paa Afstemningsdagen for at tilse, at alt gik ordentlig og roligt til, han indbød mig til at spise Frokost og vilde hente mig paa mit Kontor. — Da jeg var kommen ind i Bilen til ham, sagde han: »Ja, Hr. Landraad, nu har jeg Dem. Sig mig nu engang: hvor mange har De nu sendt ud af Landet uden Lov og Ret og Dom? Det var lidt paa Tale ved C. I. iaftes. Det er vel ikke helt korrekt og i Overensstemmelse med C. I.s Anordning?« »Nej«, svarede jeg, »det veed jeg godt, Hr. Kaptajn, men der er jo sagt noget til os om, at vi forøvrigt skal handle efter Conduite, og her har jeg handlet efter Conduite. Hvad skulde jeg gøre andet, naar jeg intet Svar fik paa alle mine Breve til C. I.? Igaar var det 57, vi havde trukket over Grænsen«. »Fortsæt De bare! Det gaar jo godt«. Saa foreslog jeg ham, at vi skulde give det en anden Betegnelse: »afviste«, ikke udviste. »Det er godt«, sagde han, »fortsæt De bare«. Og saa fortsatte jeg. Vi fik transporteret 6-700 ud af Landet paa den Maade.

Et Par Stykker gjorde Vrøvl. Omme ved Østergade i Haderslev var der aabnet en camoufleret Forretning, som i Grunden ingen Forretning var. Gydesen kom og fortalte, at der gik noget mystisk for sig, han vidste ikke rigtig, hvad det var, men havde Indtryk af, at der kom Folk sydfra derop, som havde

sneget sig over Grænsen, fordi de havde opført sig paa en eller anden misliebige Maade dernede; nu tog de to Mænd i Østergade sig af dem og besørgede dem videre til Danmark. »Hvad skal vi gøre med dem? Skal jeg tage dem?« Jeg raadede ham til foreløbig at lade det være. »Der sker maaske et eller andet, som giver os Anledning til det. Hold blot Øje med dem«. — Lejligheden kom. De to blev uenige, og jeg fik et langt Brev fra den ene, hvori han beskyldte den anden for en Masse Ulovligheder. Saa sagde jeg: »Tag dem nu, nu er de modne til det«. Det ventede Gydesen ikke længe med, han tog dem og transporterede dem over Grænsen med det samme. Den ene klagede til Retten. Jeg blev stævnet for Landsretten i Flensborg, men lod bare være at møde, og der skete ingenting.

En Dag faar jeg Besked fra Mr. *Bruce*, Sekretæren for C. I., at han vilde komme til Haderslev, og at jeg skulde stævne Redaktør *Nicolai Svendsen*, Borgmester *Schindelhauer* og Toldinspektøren ud paa mit Kontor. Bruce kom 4. Februar og havde sin Frue med, de tre Herrer var mødt. »De har en Sekretær, lad ham og Redaktør Svendsen komme herind«. Det var kort og fyndig Besked. »De, Hr. Redaktør, er fra i Dag udnævnt til Borgmester i Haderslev. Vil Sekretæren skrive Udnævnelsen. Vil De saa faa Borgmester Schindelhauer herind«. Til Borgmesteren siger Mr. Bruce: »De er fra i Dag afskediget fra Deres Embede som Borgmester i Haderslev. Vil De skrive, Hr. Sekretær«. Smith skrev, Borgmesteren satte sit Navn under, det hele tog 20 Minutter.

»Vil De saa lade Toldinspektøren komme herind«. Mr. Bruce gik straks løs paa ham. »De har, Hr. Toldinspektør, søgt at forhindre, at de Danske her i Nordslesvig faar de Dannebrogssflag, som man ønsker at skænke dem fra Danmark. Med hvilken Begrundelse gør De dette?« Toldinspektøren blev nervøs. »Ja, ja, aber Herr Refshauge und ich, wir sind ganz einig«. At vi var bleven enige, var gaaet til paa denne Maade: Fem Dage før Afstemningen, da jeg om Morgenen kom ud paa Kontoret, sad Redaktør *Lebeck* der. Han skulde tage sig af Uddelingen af de Flag, danske Kvinder havde syet; de laa paa Banegaarden, men kunde ikke udleveres, for Toldinspektøren forlangte, at der skulde betales Told eller deponeres 25000 Mark for at faa dem udleveret. Lebeck havde stævnet Folk fra alle Sogne til om Eftermiddagen

at hente Flag. »Hvad skal vi gøre, naar vi ikke har dem?« Jeg ringede til Toldinspektøren og spurgte, hvad det var for nogen Kunster. Ja, han kunde ikke handle anderledes som Embedsmand, det var en toldpligtig Vare; enten skulde Tolden betales, eller Sikkerhedsbeløb deponeres. »Ja, saa paatager jeg mig, hvis der i det hele taget skal betales Told, hvad jeg ikke tror, der skal af disse Flag, Garantien for dem, men De maa tro mig paa mit Ord. Dersom De trods dette ikke er villig til at udlevere Flagene, saa tager vi dem uden videre«. C. I. havde fra Aabenraa faaet Melding om en tilsvarende Episode. Derefter blev Flagene udleveret.

Toldinspektøren havde noget andet, han vilde tale med os om. Hans Tolder i Hvidding var ført til Arresten i Toftlund, det var forfærdeligt, han kunde ikke undværes. »Ja, det er rigtigt nok, at han er arresteret, jeg har telefoneret til Politiassistenten derom, men det er ikke uden Grund. Han har tilladt, at man opslog tyske Afstemningsplakater paa Toldbygningen. Efter C. I.s Forordning er det ulovligt at opslaa Afstemningsplakater paa offentlige Bygninger, men da de Danske derude saa, at de tyske Plakater fik Lov at sidde, slog Danskerne deres op ved Siden af, men dem pillede Tolderen ned. Derfor sidder han i Toftlund, og dér bliver han foreløbig ialtfald«. »Ja, ja, højst beklageligt, det vidste jeg ikke«.

Da han var gaaet, sagde Mr. Bruce: »De er ogsaa en mægtig Mand, Hr. Refshauge. De sender i Hullet, hvem De vil, og lader gaa, hvem De vil.«

Der indløb næsten daglig til det internationale Politi Anmeldelse ude fra Sognene om Tyverier. Lovløsheden var stærkt udbredt, og Ansvarsfølelsen hos Befolkningen svækket ikke mindst ved, at de Forordninger, som var udstedte med Hensyn til Ernæringen, var saa skræppe, at de var umulige at holde. Jeg husker saaledes, at der etsteds i en By i Vesteramtet var bleven stjaalet en hel stor Vask, og det ikke en Vask, der hang til Tørring paa en Snor, men den stod i et Kar Vand! Det vil føre for vidt at gaa i Enkeltheder angaaende Politiets Virksomhed, saa jeg skal indskrænke mig til at fortælle lidt om et Par større Affærer, Politiet fik med at gøre.

En Aften skulde min Kone og jeg til Fredsted til en Kop

Kaffe. Vi fik en en Mand fra Fredsted med op at køre med os, og da vi kører forbi en Villa paa Vejen ud efter Bøghoved, fortæller han om, at der foregik noget mystisk i dette Hus. Det var købt af et tysk Firma fra Berlin, og der var sat Jernstænger for alle Vinduer, og der var et stort tysk Kontorpersonale i Beskæftigelse. — Næste Morgen, da Politiassistent Gydesen som sædvanlig mødte paa mit Kontor, bad jeg ham om at se at faa opklaret, hvad der foregik derude, men det var ikke let at komme til Bunds i. Han kom nogle Dage efter ind til mig og kunde kun bekræfte, at det, der var fortalt mig, var rigtigt. Jeg bad ham holde Øje med det derude og give mig Meddelelse, saasnt han var kommet til Klarhed over, hvad der gik for sig.

En Dag kom nuv. Byraadsmedlem *Viggo Hansen* ind til mig og fortæller mig, at der var Strejke derude i »*Nordische Versicherungsbank*«; han bad mig mægle i Sagen. Lønningerne var saa smaa, at det tyske Personale umulig kunde leve af dem. Jeg spurgte, hvor høje? 800 M. om Maanedn — det lyder ret stort, men var kun smaat, naar een Mark ikke var mer end 10 Pf. værd. Jeg spurgte, hvor mange Funktionærer der var der? 19 ialt, deraf een Kontorchef, som ikke var med i Strejken. Jeg sagde: »Nej, det kan jeg ikke ulejlige mig med, fordi 18 Mand strejker. Dersom det havde været 180 eller 1800, havde det været noget andet. Forleden kom der et Par Barbermestre til mig og anmodede mig om at mægle i en Barberstrejke. Jeg sagde Nej dertil, da det kun drejede sig om en Snes Mand, jeg foreslog, vi skulde lade Skægget staa, til de blev enige. De maa skam ogsaa se at klare denne Sag. De kan jo paatage Dem Mæglerens Rolle«.

En tre Uger efter kommer der en Deputation fra Arbejderorganisationerne til mig paa Kontoret en Morgen; de kom for at fortælle mig, at der Aftenen iforvejen var holdt et Møde paa »Folkets Hus« angaaende Sagen ude fra Ribe Landevej; det var besluttet, at nu skulde denne Sag ordnes, og da det var mig, der næsten havde al Magt og Myndighed i Amtet, havde de faaet til Opgave at gaa ud og sige mig, at de krævede af mig, at jeg skulde ordne Sagen, og det før Aften. Hvis det ikke var ordnet, saa Funktionærerne fik en anstændig Løn, var der Generalstrejke i Byen næste Morgen! — Det var næsten alle Folk, jeg kendte,

og jeg bad dem sætte sig, bød dem en Cigar for at mildne lidt paa Gemytterne og forsøgte at tale dem tilrette. Jeg husker, at der var en ung Mand med, som jeg for Resten kendte, fra Tyrstrup Sogn, han var ret kras. Vi blev da alligevel enige om, at jeg skulde undersøge Forholdet og se, hvad der kunde gøres, og saa skulde de paatage sig at faa Generalstrejken i hvert Fald udsat, komme igen næste Morgen og faa Besked om, hvad der var sket, og hvad de kunde vente sig; det var ikke morsomt med Generalstrejke, det hele var gaaet saa roligt indtil da, og jeg maatte jo se, hvad jeg kunde faa ordnet.

Jeg fik Kontorchefen derudefra slævnet ind til mig, det viste sig, at det var en helt lille Mand, der saa meget ubetydelig ud. Da jeg vilde have ham til at forklare mig, hvad det var der foregik derude, paastod han paa det bestemteste, at det vidste han ikke. Jeg foreholdt ham, at det da var umuligt, at han som Kontorchef ikke vidste, hvad man beskæftigede sig med, men han var ikke til at faa et Ord ud af om det. Saa kom vi endelig til Sagen om Strejken; jeg foreholdt ham, at Lønnen var utilstrækkelig, saa jeg maatte kræve af dem, at hvis de vilde fortsætte Forretningen derude, maatte de gaa i Forhandling med Personalet om Forhøjelse af Lønningerne. Dertil svarede han, at det kunde han aldeles ikke gøre nogetsomhelst ved uden Chefens Billigelse, og Chefen boede i Berlin, og det vilde tage Tid at komme i Forbindelse med ham. Jeg forlangte saa, at han skulde sætte sig i telegrafisk Forbindelse med Chefen og faa hans Godkendelse af en Forhøjelse af Lønningerne.

Hen paa Eftermiddagen kom han ind til mig igen og fortalte, at han havde telegraferet til Berlin, men faaet den Besked, at Chefen var paa Bjørnejagt i Vogeserne. Jeg hævdede, at der dog maatte være en, der havde Ansvaret for Kontoret, mens Chefen var borte. Det, forstod han, var rigtigt, der var en Kontorchef. »Ja, saa skaf os ham herop; vi maa have en, der kan træffe en Afgørelse i det Spørgsmaal«.

Næste Formiddag 7. April er jeg ovre i Amtssparekassen, da der bliver ringet fra Haderslev Bank, at der var stort Opløb i Gaden, og at man var trængt ind i Banken og havde lukket den. Jeg fik travlt med at komme hen paa mit Kontor igen, hvorfra jeg telefonerede til Politistationen, at de skulde rykke ud, men

der var kun fire Politibetjente i Byen, det var ikke meget at sætte ind mod en stor Menneskemængde (af de 14 Betjente, der var stationeret i Byen, havde jeg nemlig lånt de 10 til Grev Schack, der havde haft Opløb i Tønder, noget, jeg ikke havde anset for hændeligt i det fredelige Haderslev). Imidlertid kom der den ene Opringning efter den anden fra Forretninger i Byen, som Demonstranterne lukkede, fra Sparekassen for Haderslev By og fra Amtssparekassen, som jeg lige havde forladt. Et Øjeblik efter kom den tidligere omtalte Hermann springende ind til mig med Forskrækkelse i Ansigtet: »Donnerwetter, Herr Landrat, die Strasse ist voller Leute, was machen wir?« Samtidig pegede han paa Døren bag mig. Jeg tog det helt roligt, for jeg kendte mine Folk. Jeg sagde til Hermann: »De maa naturligvis ikke storme herind allesammen, men kommer der en Deputation, der vil tale med mig, saa lad dem komme herind«. Deputationen kom, de samme som den foregaaende Dag og et Par flere. De saa helt venlige og skikkelige ud, og jeg bød dem tage Plads og sagde: »Hvad er nu det for noget? Vi var jo enige om igaar, at jeg skulde se at faa Sagen ordnet i Mindelighed, og det har jeg ogsaa været i Gang med og faar det ogsaa nok gjort, men vi var jo ogsaa enige om, at Generalstrejken skulde udsættes; hvad har I gjort for at faa det gennemført?« Der var straks en af de nye, der var kommen med, der tog Ordet: »Vi vil have den Sag ordnet«. »Ja, det vil jeg ogsaa, men den kan ikke ordnes saadan paa et Par Timer«. Saa var der en af de ældre og mere forstandige, der sagde: »Ja, Hr. Landraad, men hvad skulde vi gøre? De skulde have Luft. Lad os nu lade dem mere dem lidt idag . . .« »Ja, jeg kunde jo sagtens ordne det hele selv. Her staar min Telefon, bare jeg ringer to Ord til Kasernen, har jeg i Løbet af et Øjeblik 200 Alpejægere her, saa kan vi sagtens ordne det«. »Ja,« sagde den unge Mand, »de kan maaske rydde Gaden, men naar vi lukker for Vand og Gas, kan De ikke ordne det«. Det tog jeg helt fra den humoristiske Side: »Det skulde De prøve paa, sikken Spektakler de vilde faa med deres Koner. Og nu har De lukket baade Banker og Sparekasser. Hvor tror De, at Deres Arbejdsgivere skal gaa hen og faa Penge til Lønningsudbetaling paa Fredag? Saa har De lukket alle Butikkerne. Jeg har for kort Tid siden givet Købmændene Ordre til, at de ikke maa holde

tilbage paa de Varer, de har. Nu tager Købmændene paa Landet lidt og gnider sig i Hænderne af Glæde over, at de kan spare at sælge Varer, til de faar Kroner for dem«. — Det var øjensynligt, at disse Argumenter virkede paa dem, og de gav Tilsagn om, at de vilde se at faa Strejken standset hurtigst muligt.

Ved Middagstid kom en af de Gendarmer, hvem det var bleven paalagt at skaffe Ro, og meldte, at nu var der Ro i Gaden. »Ja, Tak skal De have, det er nu ikke Dem, men mig, der har skaffet den«. De havde klogeligen holdt sig til en Side.

Borgmester Nicolai Svendsen var imidlertid bleven noget nervøs og ringede ud til mig, men jeg kunde jo fortælle ham, at nu var det Forhold i hvert Fald foreløbig ordnet. — Ude paa Ribe Landevej var der stillet Vagtpost udenfor Døren. Jeg ringede til C. I. i Flensborg, der sendte en Politikommissær (Officer ved Fremmedlegionen) herop. Vi tog ud til det mystiske Hus og fandt det fuldt af Akter, Bøger og Protokoller, men hvad de indeholdt, undersøgte vi ikke.

Et Par Dage efter kom Borgmester Svendsen med Chefens Stedfortræder for det hemmelighedsfulde Kontor ud til mig. Svendsen forlangte af ham, at han straks skulde sørge for, at denne Sag med Funktionærerne blev ordnet, og Strejken hævet. Da Manden paastod, at det kunde han ikke, det havde han ikke Bemyndigelse til, gik Svendsen hen til Døren ud til Forkontoret og lukkede den op. Der stod to Politibetjente. Svendsen sagde med megen Myndighed i Stemmen: »Vil De tage den Mand med ned i Arresten«. Jeg skal ikke nægte, at jeg blev fuld af Medynk med ham, da jeg saa, hvor han ligefrem faldt sammen, da Betjentene tog ham hver under en Arm.

Dermed var Sagen ikke endt, vi maatte jo til Bunds i, hvad der foregik. Der kom atter en Politikommissær op fra Flensborg, og vi tog os for at undersøge Huset lidt grundigere. Det viste sig til vor store Forbavselse, da vi kom til at blade i Akterne, at det var et Aktie- eller Kommanditselskab, hvor man kunde tegne Forsikringer mod Tab ved Smugleri. De havde øjensynligt ment, at de heroppe havde fundet sig en Krog, hvor de bedst kunde skjule sig, thi deres Kunder havde de rundt om i Tysklands Storbyer: Hamborg, Berlin, Magdeburg, Dresden, Leipzig, Nürnberg. Det drejede sig mest om Smuglerier ved den franske

Grænse. Alle disse Akter blev sendt til C. I. — Da vi først var klar over, hvad det var for en Forretning, var vi ikke længe om at faa hele Selskabet udvist af Landet. — Man ser deraf, hvad der kan trives under saadanne Omstændigheder efter en Revolution.

Jeg vidste lidt om, at der var en *Kommunistforening* i Haderslev, og (gennem Gydesen) at en lille Mand, *Heinesen*, Typograf ved »Danskeren«, var Leder. De havde Lokaler i Slotsgade. Da de var rolige og skikkelige, lod vi dem i Fred. Saa sker der noget, der gjorde, at de kom i Konflikt med Politiet. En Mandag Morgen kom Kommandanten for de franske Soldater Kaptajn *Cuny* ind paa mit Kontor og fortæller, at han om Søndagen havde arresteret tre Kommuniste og indsat dem i Kasernearresten; han anmodede nu mig om at tage mig af dem. Det nægtede jeg: »Har De arresteret dem, saa beholder De dem, og saa maa De se, hvordan De kommer af med dem igen. Men hvorfor har De arresteret dem?« Saa fortalte han mig, at da Alpejægerne Søndag Eftermiddag gik ud at spadserere, var der tre Mænd ude paa Vejen, der uddelte Flyveskrifter til dem, affattet paa Fransk, men trykt i Königsberg; det var kommunistiske Skrifter, hvori Soldaterne opfordredes til Oprør. Et Par Mand var kommen til ham og havde givet ham disse Flyveskrifter. Da han havde læst dem, sagde han til dem: »Nu tager I mig disse tre, hvor I saa finder dem, døde eller levende, og bringer mig dem herop«. Det varede ikke en Time, før han havde dem alle tre. Om Aftenen havde han samlet hele Mandskabet, læst dette Opraab for dem og sagt: »Jeg vil have, I skal vide, hvad det er der er foregaaet. Nu veed I, hvad I kan vente, saasnaar der sker noget af den Art. Jeg veed, jeg kan stole paa jer«. Han fortalte videre, at nu sad de i Arresten, men han havde opdaget, at hans Soldater ikke undte dem Føden; naar de skulde over til dem med Mad, tog de Halvdelen fra.

Da Kaptajnen ikke kunde komme af med de tre til mig, sendte han dem til C. I. De havde øjensynligt heller ikke haft Lyst til at give sig stort af med dem. En halv Snes Dage efter, en Middag Kl. 12 pr., kommer der tre Mand ind paa mit Kontor, staar ret og siger: »Hermed melder vi os for idag«. Jeg havde aldrig set dem før og spurgte derfor: »Hvem er I? Hvorfor melder I jer her?« Det var C. I., der havde paabudt dem det. »Jamen hvorfor

har C. I. gjort det?« Endelig kom det da frem, at det var dem, der havde uddelt disse Flyveskrifter; de havde faaet Paalæg om at melde sig hver Middag. 3-4 Dage i Træk blev de ved at komme Kl. 12 pr. Saa var jeg ked af det. »Nu kan I melde jer hos Borgmester Svendsen«. Da de stillede hos ham, blev han ligesaa forbavset, som jeg var bleven, og ringede ud til mig, hvad det var for noget? Nogle Dage efter sendte han dem ud til mig igen. Saa sagde jeg: »Nu kan I melde jer een Gang om Ugen, saa er det tilstrækkeligt«. Til sidst holdt vi helt op med det.

ALPEJÆGERNE.

S I D S T paa Aaret 1919 havde jeg fra C. I. faaet Forespørgsel om, hvad jeg ønskede af Soldater, Englændere eller Fransk-mænd, og hvor mange? Jeg svarede, at jeg ønskede 50 Englæn-dere; jeg gik nemlig ud fra, at de var mere rolige og koldblodige end Franskmændene, men jeg veed i Grunden ikke, hvorfor C. I. rettede den Forespørgsel til os, for i Stedet for de 50 Englændere, jeg havde ønsket, fik jeg c. 300 Alpejægere. De kom hertil 20. Januar.

Byraadet og en Del Borgere var mødt paa Banegaarden for at tage mod Alpejægerne, og jeg var anmodet om at holde Velkomsttalen til dem. Fransk kan jeg ikke, men en ung Mand, der havde været i fransk Fangenskab, Søn af Musiker *Schmidt*, Haderslev, var Tolk. Han oversatte min Tale til Fransk og ligeledes den franske Kaptajns Takketale til Dansk. Franskmændenes Modtagelse var forberedt af Byens Borgere, og Byraadet og jeg marcherede foran dem gennem Byens Gader op over Søndertorv. Der stod dengang en Statue af Kejser Wilhelm I. men nogle af Byens Borgere havde, maaske lidt misforstaaet, i den aarle Morgen faaet den indsyet i Sækkelærred. Da vi marcherede forbi, var Franskmændene godt nok klar over, hvad det var for et Monument, ti man hørte ned gennem Rækkerne Udbrud-det: »Aha, Wilhelm«! Vi marcherede ned gennem Nørregade og op til Kasernen, hvor Franskmændene nu tog den Kaserne i Besiddelse, der i over 30 Aar havde huset de tyske Soldater. Kaptajn Cuny overgav mig Kommandoen, hvad jeg dog ikke gjorde videre Brug af.

Der var meget, den franske Kommandant og jeg skulde forhandle om. Jeg havde den Opgave at sørge for, at de fik den Mad, de skulde have, og hvad de ellers havde behov. Han kom.

derfor ret jævnlgt til mig og maatte naturligvis altid først ind, selvom Forkontoret var fuldt af Folk, der vilde tale med mig. Han talte lidt Tysk, han var nemlig fra Vogeserne, saa vi klarede os forholdsvis godt i Samtale med hinanden. Da han nu ikke havde saa travlt, kunde han sommetider blive siddende hos mig i timevis. Første Gang han kom ind paa Kontoret, saa han sig lidt omkring, opdagede et Billede paa Væggen, gik hen mod det og pegede paa det, idet han udraabte: »Ah, Louise — Napoleon«. (Det var et Billede af den Dronning Louise af Prøjsen, der opsøgte Napoleon i Königsberg og bad om Skaansel for sit Land). Vi blev snart enige om, at det blev for generende, at han kom uanmeldt. Det blev derfor aftalt, at han skulde komme hver Onsdag Eftermiddag. Saa fik vi os en som oftest lang Samtale, det var selvfølgelig de øjeblikkelige Forhold, der var til Drøftelse. Det, der var det sværeste at faa ham forklaret, var, hvorfor vi her skulde have Ulejlighed med at faa foretaget en Afstemning. Jeg søgte at forklare ham baade Princippet i det og Motiveringen, men saa trak han sin Sabel og gav et drabeligt Hug: »So, abgemacht«. En Løsning af Spørgsmaalet med Sværdet og Grænsen ved Kielerkanalen vilde han have foretrukket.

Kaptajn Cuny laa i Kvarter i Byen; det kommunale Indkvarteringsudvalg havde indkvarteret ham hos Hestehandler Jenssen paa Nørregade, men af en eller anden Grund passede det ham ikke. Saa var han gaaet til Indkvarteringskommissionen og havde anmodet den om at skaffe ham et nyt Kvarter. han havde selv udset sig et: hos Brygger *Fuglsang*. Ligesom de andre Officerer havde Cuny sin Frue med herop, og hun har maaske været lidt medvirkende til at udse denne store Villa i den smukke Have, der gjorde det landligt, fik jeg Indtryk af. Til stor Forargelse for Brygger *Fuglsang* blev han indkvarteret hos ham. — *Fuglsang* kom hen til mig og beklagede sig over det; han mente, at jeg nok kunde forstaa, at det var meget ubehageligt for ham som tysksindet, der havde en Søn, som var falden i Krigen, at faa en fransk Officer i Kvarter; han anmodede mig om at give Indkvarteringskommissionen Besked om at skaffe Cuny et andet Kvarter. Jeg sagde: »Det nytter ikke, at jeg gaar til dem, de har Myndighed til at lægge de franske Officerer, hvor de finder et passende Kvarter til dem, det kan jeg ikke blande mig i. Men

forøvrigt, Hr. Fuglsang, maa jeg mene, at Deres Villa er saa stor, saa der let kan blive Plads baade til Dem og til den franske Officer med Frue. Det kan godt være, at det støder mod Deres nationale Følelse at faa en fransk Officer i Kvarter, men jeg er dansksindet og har mange Gange haft tyske Officerer i Kvarter ved Manøvrer heroppe, og naar jeg har optraadt høflig overfor dem, har de altid gjort det samme overfor mig. Naar de er kommen til mig med deres Kvarterseddel, har jeg vist dem, hvor jeg har tænkt, de skulde bo, og spurgt, om de var tilfreds med det, og naar de ønskede at spise, og saa har vi ellers ikke haft andet med hinanden at gøre, og det behøver De jo heller ikke«.

En Aften, Cuny havde været hos mig paa Kontoret og var bleven siddende ret længe, sagde jeg: »Ja, nu vil jeg gaa hjem, jeg er træt«. »Maa jeg ikke have Lov at følge Dem op ad Vejen?« spurgte han. Da vi gaar forbi Fuglsangs Villa, siger han: »Ja, her bor jeg nu«. »Ja, jeg veed lidt om det«. »Manden var forresten ret storsnudet, da jeg kom, og udtalte, at det generede ham at have en fransk Officer boende, men jeg sagde saa: »Nu har I generet os saa længe, I Tyskere; om vi saa skulde genere jer et Par Maaneder, var det vel ikke saa forfærdeligt, jeg bliver nu her«. — Da vi gik op ad Vejen, kom han, maaske i denne Forbindelse, til at tale om det, der var overgaaet Frankrig i den sidste Krig, og klagede over Frankrigs Nød. »Vore bedste Egne er ødelagte af de Barbarer. Min Faders Ejendom i Vogeserne var en Skovejendom; der er ikke et Træ tilbage, og der gaar mere end en Menneskealder, før der er et Træ, der igen har Værdi. Vi er et Folk paa knap 40 Millioner, mens de er henved 70, og hvornaar har vi saa igen disse Barbarer over os. Vi burde haft Rhingrænsen, det havde været en stærk Grænse«.

10. FEBRUAR.

I den første Tid, jeg kom ind paa Landraadskontoret, var det, som jeg somme Tider har læst om, det kan være under en Revolution, med en Regering i den ene Ende af Byen og en anden i den anden Ende. De tyske militære og civile Myndigheder fik nemlig en Frist paa 18 Dage til at rømme Landsdelen. Overpræsidenterne og Regeringspræsidenterne (der er brugt Flertal i C. I.s Forordning), Landraaderne og Borgmestrene skulde rømme Afstemningsomraadet, Arbejder- og Soldatterraad skulde opløses, og de af Medlemmerne, der stammede fra andre Egne og var i Funktion den Dag, Traktaten traadte i Kraft, skulde fjernes. Flere af disse Ting skete imidlertid før det fastsatte Tidspunkt. Arbejder- og Soldatterraad opløste sig hurtigt, længe før C. I. kom herved, Embedsmænd og Militær forlod ogsaa Omraadet før den fastsatte Frist.

20. Januar kom C. I. til Flensborg og tog ind paa Flensburger Hof. 21. Januar blev jeg sammen med de fire andre kommissariske Landraader tilsagt til at møde paa Flensburger Hof for at blive forestillet for C. I. Der var ogsaa tilsagt et Par enkelte andre, saaledes Schmidt, Vojensgaard, og Nis Nissen, Viby. Jeg blev hentet i Bil i Haderslev og havde ogsaa ventet, at man vilde køre mig hjem, men det gjorde man sig ingen Ulejlighed med; Schmidt og jeg maatte derfor selv se at skaffe os en Bil til Haderslev; at benytte Tog var ikke at tænke paa, Toggangen var da altfor langsommelig og uregelmæssig.

Afstemningen skulde jo finde Sted 10. Februar, saa der var meget kort Tid, næppe tre Uger fra C. I.s Komme til Afstemningsdagen: der maatte sættes al Kraft ind paa at faa hele Apparatet til at virke, som det skulde. En hel Del var imidlertid lagt tilrette iforvejen, og i de nedsatte Afstemningsudvalg var der en god

Vilje til at faa det hele til at gaa. Der var kun et enkelt Sted, hvor det var ved at slaa Klik.

I et Par Dage havde Kontrolkommissionen kørt rundt i Bil for at instruere Afstemningsudvalgene. Advokat Erichsen og Gdr. Jørgen From tog sig af Østeramtet og besøgte her alle Afstemningsudvalg undtagen eet, hvortil de nøjedes med at skikke Bud ved en paalidelig Mand. Men saa skete det, at der netop for denne Kommune blev klaget over, at en Del Familier, der var født Nord for Kongeaaen, men som havde boet der over 20 Aar, var bleven optaget paa Listen uden iforvejen at have stillet Andragende derom. Klagen var indgivet af en Lærer i Haderslev, der havde hørt derom. Direktør Christensen, der i Reglen fungerede som Formand, havde straks sendt Bud til Formanden for det paagældende Afstemningsudvalg, at han skulde møde næste Morgen og medbringe Listerne.

Da jeg den Morgen kom over paa Kredshuset og vilde ind for at se, hvordan det gik i Kontrolkommissionen, stod der nogle mig bekendte Mænd udenfor Døren. De kom hurtigt hen til mig og sagde: »Kan du da ikke hjælpe os? Du maa gøre det. Vi er kommen galt af Sted med Afstemningslisten, og man er ved derinde at slette nogle af dem, der er oplaget paa den. Sker dette, saa er vi umulige paa Egnen herefter. Ja, jeg sælger min Gaard straks og rejser derfra«.

Jeg skyndte mig derind. Da jeg kom, sidder Næstformanden med Pennen dyppet i rødt Blæk og Lincal i Haanden parat til at slette Navnene paa de paagældende: Christensen var vred, han hævdede, her var forefaldet en Uorden, vi ikke kunde finde os i; da de ikke havde stillet Andragende, kunde de ikke stemme og skulde derfor slettes. Jørgen From protesterede paa det ivrigste: Afstemningsudvalget skal optage alle stemmeberettigede paa Listen. De paagældende Vælgere maatte ikke undgælde, fordi Erichsen og han ikke havde givet Afstemningsudvalget den behørig Belæring, og dette havde handlet i god Tro ved at optage denne halve Snes Vælgere, hvis Forhold de kendte nøje. Jeg tog J. Froms Parti: »Vi sidder jo ikke her for at berøve Folk deres Stemmeret. Anmeldelsen er først kommen ind efter Klagefristens Udløb. De kan ikke slettes nu«. Jeg gik saa ud til de ventende og sagde: »Nu bliver de staaende, men kan I saa tage

hjem og skamme jer ordentlig«. »Uha ja, det vil vi gerne, naar de blot maa blive staaende«.

Det kunde ske, at Direktør Christensen handlede lovlig rask. Den Aften, Fristen for at indgive Andragender udløb, kom han til at tale med et Par Mænd, der vidste, at der endnu indløb Andragender til det danske Kontor i Haderslev. De sagde til ham: »Det er jo slet ikke idag, den Frist udløber«. De fik ham ind paa, at der var sluttet en Dag for tidlig. For dog at være helt sikker, ringede han til C. I. i Flensborg. Der var en Dame ved Telefonen, hende spurgte han, om det ikke var rigtigt. Da hun sagde ja, fik han travlt med at telefonere til alle Afstemningsudvalg, at de maatte modtage Andragender endnu den følgende Dag. Men galt var det. Der kom siden et Telegram fra C. I., at man havde forlænget Fristen en Dag »paa Grund af Omstændighederne«. Christensen lod, som om han ikke vidste, hvad det var for Omstændigheder, men jeg blev glad, da Telegrammet kom.

Det hændte en Dag, da Mødet i Kontrolkommissionen var hævet, at Fuglsang sagde: »Det er galt dette her, lille Folkens, nu skal vi stemme, om vi vil høre til Danmark eller Tyskland, det havde været meget bedre, om vi kunde beholde vort eget lille Slesvig for os selv«. »De er lige min Mand«, siger Christensen. Idet de giver hinanden Haandslag derpaa, kommer jeg ind og spørger, hvad det betyder. Da jeg havde faaet Forklaringen, udbroder jeg: »Det er dog for galt, kan I to nu blive enige og tilmed om det, man mindst skulde have ventet.« — Da Tildragelsen kom i Avisen, erklærede Christensen det hele for en Spøg, men det var den farlige slesvigske Særfølelse, der her stak Hestehoven frem.

En Dag nogen Tid, før Afstemningen skulde finde Sted, kom Gdr., Kredsmedlem *Chr. Michaelsen*, Kastvraa, ind til mig og fortalte, at de henne paa Sommerstedegnen var bleven ængstelige for, at der skulde ske noget alvorligt før Afstemningsdagen. En Banefunktionær havde nemlig sagt noget om, at de, der skulde komme herved nordfra, skulde man nok sørge for, ikke kom her, og nu var man bleven bange for, at der skulde blive gjort noget for at afspore Toget, hvad jeg slet ikke troede paa. Michaelsen bad mig dog om, for at berolige Befolkningen, at sørge for, at der kom Bevogtning langs Banen. Jeg gik saa til Kapt. Cuny og fik

ham til at udkommandere Soldater, der fik Vagt paa Stationerne og afpatrouillerede Banelinien. Ogsaa paa Banegaarden i Haderslev var der etableret Vagstue.

Paa Afstemningsdagen var der Optog gennem Gaderne baade af Danske og Tyske. Da det tyske Optog passerer Banegaarden, er der en ung Mand, der var kommen herop søndenfra, forøvrigt Søn af Cancelliraad Christensen, Haderslev, der, idet han gaar forbi Vagtposten ved Banegaarden, er saa uartig at række lang Næse ad ham. Det saa Underofficeren inde paa Stationen, og han faar hurtigt to Mand ud, der snupper Fyren i Kraven, og han blev ført i Kasernearresten. — Om Formiddagen kommer Kaptajn Cuny ind til mig og fortæller mig, hvad der var sket, og bad mig tage mig af ham. Jeg sagde: »Nej, det vil jeg ikke, ham har De taget, behold De ham«. Da jeg fik tænkt lidt over Sagen, syntes jeg alligevel, det var galt, om han ved Arrestationen blev forhindret i at komme hen og afgive sin Stemme. Hans Fader kom ogsaa over til mig og beklagede sig over, at Sønnen var sat i Arrest; det endte med, at jeg sagde: »Jeg skal sørge for, at han faar Lejlighed til at afgive sin Stemme, men saa bliver han forøvrigt siddende i Arresten, for det kan vi ikke have, at han forhaaner de franske Poilus«. Om Aftenen, da det var blevet mørkt, blev den unge Mand afhentet af to internationale Gendarmere, ført op til Afstemningslokalet, hvor han afgav sin Stemme, og derefter tilbage til Arresten. Næste Dag kom der for Resten flere ind til mig og anmodede om, at han maatte komme fri igen. Jeg svarede: »Ja, det maa han, men Betingelsen er, at han giver den franske Kommandant her i Byen en Undskyldning for sin Optræden, og det skriftligt«. — Det tog 2-3 Dage, før han bekvemmede sig til det, men saa gjorde han det.

Afstemningsdagen oprandt med et forfærdeligt Vejr, Storm og Regn, jeg synes næsten noget af det værste, jeg har oplevet. Det første, vi foretog os paa Gaarden, var, at vi alle samledes ude i Haven om Flagstangen, og min Kone hejste Flaget. Det var med stor Betagethed, vi alle saa op til Flaget. Da det var kommen helt til Tops og fastgjort, sang vi, gennemblødte: »Vaj højt, vaj stolt, vaj frit vort Flag«.

Min Kone og jeg kørte ud til Haderslev, hvor vi havde Afstemningslokale for Fredsted Kommune paa Andelsmejeriet, for

at afgive vore Stemmer. Det var med en højtidsfuld Stemning, vi gik ind i Afstemningslokalet. Nu var Stunden der, som vore Forældres Samtale, da vi var Børn, saa til havde drejet sig om den Afstemning, der skulde medføre, at vi igen kom tilbage til vort Fædreland, nu oplevede vi den. Jeg husker endnu, hvordan min Kone tog mig i Haanden, da vi gik hen til Afstemningsbordet, og hvordan Taarerne stod hende i Øjnene, da hun havde lagt sin Stemmeseddel i Stemmeurnen. Min Kone og vor Gæst kørte hjem. Jeg maatte skynde mig hen paa Landraadskontoret, idet jeg jo ventede Kaptajn Daniel Bruun, der, som før fortalt, vilde hente mig til Frokost.

Over Indgangen til Landraadskontoret var der hejst et splinternyt Danebrogflag. Jeg havde haft en lille Smule Betænkelighed ved det; Landraadinde v. Löw boede i Lejligheden ovenpaa, men jeg syntes dog ikke, at Amtsbygningen kunde staa uden Flag paa Afstemningsdagen. — Nogen Tid før var der forresten tilsendt mig et gammelt Danebrogflag; det var fra en Dame i København, Datter af den sidste Amtmand i Haderslev, *Stockfleth*; hun skrev, at det havde de haft gemt paa Kistebunden siden 1864, og det havde vajet sidste Gang paa Amtmandsbygningen i Haderslev; hun bad om, at det maatte komme til igen at vaje der paa Afstemningsdagen. Det havde ogsaa været min Hensigt, at hendes Ønske skulde opfyldes, men Flaget var gammelt og skørt, jeg turde ikke udsætte det for det Stormvejr, det var. Det hænger nu som Dekoration paa Trappen op til Amtmandsboligen.

Da jeg kom ind paa mit Kontor, laa der et Brev paa mit Bord. Det var sendt anbefalet; som Afsender staar bag paa Konvolutten *Axel Sørensen*, Hamburg, Grindelallee 145. Det er smykket med det sort-hvid-røde Banner, og der er anvendt sort-røde Understregninger i stort Tal paa det hvide Kvartark. Brevet lyder:

Deutschland, den 3. 2. 1920.

*Herrn Landrat Refshauge, Schleswig-Holstein, Hadersleben,
»Deutschland«.*

Hüte Dich, Du schwacher Vertreter des winzigen Aasgeierstaates »Dänemark« und denke an »Deutschlands« Jugend!

Jetzt triumphiert Ihr in wahnwitziger Verblendung über das tapfere im ehrenvollen Kampf unterlegene »Deutschland«.

Der Tag der Abrechnung wird kommen. Das wird allerdings ein anderer Kampf werden, als der, den Ihr jetzt »siegreich« gegen ein totes Bild von Erz führt (sigtur til Kejsers Wilhelm-Statuen i Haderslev).

*Wo jetzt Euere rot-weissen Lappen flattern, wird wieder stolz
«das »schwarz-weiss-rote« Banner wehen!*

Deutsch ist das Land und Deutsch soll's wieder werden, den heiligen Schwur gelobten wir in heiliger Stunde.

Schleswig-Holstein, »Nordmarkgau«

Deutsch bis an die Königsau ! ! ! ! ! ! ! !

»Und so lange Deutsche Ströme sausen,«

»Und so lange Deutsche Lieder brausen,«

»Gelten diese Namen ihren Klang!«

»Lüttich, Löwen, Tannenberg ist uns ins Herz gegraben!«

»Mag der Staub gefallner Helden modern,«

»Die dem grossen Tode sich geweiht,«

»Ihres Ruhmes Flammenzüge lodern«

»Für des Deutschen Reiches neue Herrlichkeit!«

»Die Deutschen verlassen«

»Ihre Brüder in der Nordmark nicht.«

— — —

»Wir sind bereit, es muss so sein,«

»Wir machen die Nordmark von Dänen rein.«

»Die Rache die wird unser sein!«

Ein Deutscher für die Nordmark-Brüder.

Brevet er skrevet med store latinske Bogstaver i Handelsskolestil.

Om Eftermiddagen gik jeg en Spadseretur gennem Byen sammen med et Par Funktionærer fra C. I., den ene en fransk Officer. Da vi kom op til Søndertorv, stod vi og saa paa Afstemningsplakater, der var udhængt i et Vindue paa det danske Afstemningskontor. Pludselig lyder der Støj og højroestet Raaben henne paa Torvet. Da vi vender os om, ser vi, at der er nogle Mænd ved at gaa løs paa hinanden. Den franske Officer, en ung,

rask Mand, sprang hurtigt hen og imellem dem, og jeg skyndte mig ogsaa med at komme derhen og begyndte at skænde paa dem, hvad dette her var. Det viste sig da, at det var et Par unge Mænd fra Haderslev, hvoraf den ene kendte mig; de fortalte mig, at de to Mænd, de stod overfor, havde tilladt sig at fratage nogle tyske Drengene de tyske Flag, de havde gaaet med i Haanden i Gaderne, knækket Stangen paa dem og kastet dem i Rendestenen. De to Mænd, der blev beskyldt for dette, og som var kommen herved nordfra, maatte erkende, at det var rigtigt. Da jeg lovede, at jeg nok skulde undersøge Sagen nøje, hvordan det var gaaet til, og sørge for, at de to fik den Afstraffelse, de maaske havde fortjent, skiltes det hele i Ro. — Jeg havde været forberedt paa, at der kunde ske noget i den Retning, og havde trukket noget Politi ind til Haderslev, men der skele ellers ikke noget. De fleste beklagede sig over Vejret, mens jeg priste det, for det holdt Folk inden Døre og gjorde dem tamme.

Om Aftenen var der Fest rundt om i alle Kommuner Landsdelen over, og vi i Fredsted Kommune skulde holde vor Afstemningsfest paa Bøghoved. Jeg vilde imidlertid gerne have nogle Resultater med ud til Festen. Afstemningsresultaterne ude fra Kommunerne skulde telegrafisk indberettes til Kontrolkommissionen, saa snart Optællingen havde fundet Sted. Da jeg kom ind i dens Lokale paa Kredshuset, sad der to Mænd, der var der i samme Ærinde; det var Brygger Fuglsang og Brugsforeningsleder Zimmermann. Indtil Resultaterne begyndte at indgaa, diskuterede jeg med de to Tyskere, hvor mange Procent tyske Stemmer der vilde blive afgivet i Haderslev Amt. Fuglsang var meget sikker paa, at de i hvert Fald vilde faa 33 %, men han blev i høj Grad skuffet. Det første Resultat var fra Fredsted, vor egen Kommune; der var ikke en eneste tysk Stemme. Vi havde ventet 2-3 i hvert Fald, da der var tilmeldt 3 stemmeberettigede sydfra, men de to, et Ægtepar fra Kiel, mærkede vi slet ikke til (de var kommen herop, men maa være søgt andenstedshen, fordi de ikke havde Lyst at afgive deres Stemme), den tredie var født i Fredsted, Datter af Smeden, hun var bleven gift med Tambourmajoren i Haderslev, siden Politibetjent i Hamborg; hun havde vel været henne at stemme, men ikke stemt tysk, skønt de havde haft Ulejlighed og Bekostning med at sende hende herop. — Det næste

Resultat var fra Kastvraa Kommune; der var heller ikke en eneste tysk Stemme. Man paastod rigtignok bagefter, at der var falden en Seddel under Bordet ved Optællingen, men Afstemningsudvalget bedyrede, at det ikke var sandt. — Jeg blev der en Times-tid for at faa saa mange Resultater med ud til Bøghoved som muligt og fik hen imod 30, og alle Steder stort dansk Flertal. De to tyske Herrer blev, efterhaanden som Resultaterne indløb, mere og mere stramme i Ansigterne, og tilsidst sagde Fuglsang: »Nu vil jeg skam hjem«.

Ved Festen paa Bøghoved var alle de stemmeberettigede kommen til Stede. Stemningen var høj, og den blev selvfølgelig ikke mindre, da jeg læste de medbragte Resultater op for dem. Der var arrangeret et festligt Bord til Fællesspisning. Jeg gik hen til den gamle Dücke Nissen fra Fredsted og bad ham om at holde Festtalen. Det var han øjensynlig meget glad for, og jeg fik Indtryk af, at han ikke var helt uforberedt paa det, da han holdt en ganske udmærket Tale. — Forøvrigt forløb Aftenen med, at vi hver især fortalte Hændelser fra Fremmedherredømmets Tid og Oplevelser nu fra Afstemningstiden. Vi sluttede med at synge »Kongernes Konge«.

DEN DANSKE ADMINISTRATION
TAGER STYRET.

DEN 5. Maj modtog jeg følgende Skrivelse fra Commission Internationale Slesvig, dateret Flensborg, 4. Maj 1920:

Herr Landraad Refshauge, Haderslev.

I Følge Meddelelse fra den danske Regering ønsker denne, at de designerede danske Amtmænd skal tiltræde deres Embeder saa hurtigt som muligt efter Besættelsens Begyndelse den 5. d. Md.

Til Amtmand i Haderslev er udset Herr Viggo Rothe Haarløv.

Idet den Internationale Kommission beder Dem modtage den bedste Tak for den Tjeneste, De har ydet Kommissionen under dennes Administrationstid samt for det gode Samarbejde, anmodes De om at overdrage Deres Embede til den nævnte Herre, naar han kommer. Det skal tilføjes, at det staar Dem frit for at overtage det Embede, som De maatte ønske at tiltræde under den danske Regering.

C. Brudenell Bruce
Britisk Assistent Kommissær
Generalsekretær.

Amtmand *Haarløv*, der sad som Administrator i Aabenraa, kom imidlertid ikke til Haderslev for at overtage Embedet som Amtmand, og jeg var derfor nødt til at fungere videre, men var uhyggelig tilpas ved det. Jeg underskrev den ene Skrivelse efter den anden uden at have Mandat til det. Da Amtsassessor Smith faa Dage efter skulde rejse til København, bad jeg ham gaa op i Indenrigsministeriet for at gøre dem opmærksom paa, hvordan Forholdene laa, og for at bede dem anmode *Haarløv* om at komme og overtage Embedet. Departementschef *Martensen-Larsen*

sagde til Smith, at det kunde være vanskeligt for Haarløv at overtage Stillingen i Haderslev, saalænge han sad som Administrator i Aabenraa. Smith kom derfor hjem med Paalæg om, at jeg skulde bevæges til at fortsætte, indtil Haarløvs Administratorgerning var endt. Det var jeg imidlertid ikke til Sinds at gøre, da det vilde medføre, at jeg skulde sætte mig ind i dansk Administration og en hel Mængde nye Love; jeg havde jo heller ikke Spor af Mandat til at fortsætte. — Et Par Dage senere havde jeg selv andet Ærinde til København og gik da op i Indenrigsministeriet, hvor jeg fik en Samtale med Departementschefen, der godt forstod, at jeg nødvendig vilde paatage mig Hvervet, selvom jeg blev konstitueret i Embedet. Jeg bad da Departementschefen skrive til Amtmand Haarløv og anmode ham om at komme til Stede ved et Kredsdaysmøde, der lige var indvarslet. Jeg hørte ikke noget fra det og var derfor forberedt paa, at jeg skulde lede Mødet, men tænkte mig dog Muligheden af, at Amtmand Haarløv havde givet Ministeriet en Besked, som jeg ikke havde faaet Meddelelse om. Det viste sig da ogsaa, da jeg kom ud til Mødet i Haderslev, at Amtmand Haarløv var kommen til Stede, og jeg bad ham da, skønt han ikke kendte Dagsordenen, overtage Hvervet som Leder af Mødet. Da dette var forbi, bad jeg ham om at gaa med mig over paa Landraadskontoret. Der overgav jeg ham et Knippe Nøgler og en Del Akter fra Korrespondancen med C. I., der ikke var gaaet gennem Kontorerne, og saa sagde jeg: »Nu anser jeg mig saa for fritaget for Ansvar her«. Dette skete omkr. 20. Maj.

5. Maj kom *de danske Soldater* herved. Vi var mødt saa mange af Kredsdagen og Borgerrepræsentationen, som havde Lejlighed dertil, sammen med Alpejægerne og en Masse Mennesker nede ved Havnen for at modtage dem. Borgmester N. Svendsen holdt en Velkomsttale. Da de var kommen godt i Land, stillede de danske Soldater op overfor Alpejægerne og gjorde Honnør for dem. Kaptajn *Laage-Thomsen* overgav som Kommandoets Chef dette til mig, som han havde Ordre til. Jeg var overrasket og helt benøvet, da jeg blev ført langs Fronten.

Derefter gik Marchen gennem Byen, først Alpejægerne i deres rappe Fodslag, saa Byraad og Kredsday og saa de danske Soldater, der til at begynde med søgte at holde Trit med Alpejægerne, men hurtigt slog over i det mere tunge og taktfaste March-

tempo, som danske Soldater bruger. Gaderne var flagsmykkede og festligt pyntede og fulde af Mennesker, der tiljubede de danske Soldater. Der kastedes Blomster til dem fra aabne Vinduer, og det var i det hele en i høj Grad festlig Modtagelse, de fik. Da vi kom op paa Kasernepladsen, stillede de to Kommandoer op overfor hinanden, og den franske Kaptajn holdt en Tale, hvori han, som han sagde, overgav Kasernen og Kommandoen i Byen til dens rette Ejermand. Fra C. I. havde jeg faaet en Skrivelse med Anmodning om ikke at hejse Dannebrog paa Kasernen, da Landsdelen endnu ikke var overgivet til Danmark. Nogle unge Mennesker kom imidlertid hen til mig og bad mindelig, om de ikke nok maatte hejse Dannebrog. Jeg sagde: »Nej, det er forbudt, men hvis det skulde ske, at der blev stukket et Dannebrog ud af et Tagvindue deroppe, er det vel ikke helt i Strid med C. I.s Anordning«. — Det varede da ogsaa kun nogle faa Minutter, før der kom et Dannebrog ud af et Tagvindue deroppe, og de mange Mennesker, der var forsamlet paa Ekscercerpladsen ved Kasernen, raabte Hurra og jubede, da de saa det.

Efter at jeg var fratraadt Stillingen som Landraad, tog jeg hjem til min Gaard og passede min Bedrift igen. Naar jeg kom ind til Haderslev og mødte Folk paa Gaden, var det stadige Spørgsmaal: »Hvornaar kommer Kongen dog? Hvornaar bliver vi da rigtig Danske?« Vi syntes, vi var det saadan halvvejs. Der var særlig en Mand, der havde boet i mit Nabolag og nu var flyttet til Haderslev, som jeg tit mødte paa Gaden, og hvis første Spørgsmaal altid var det: »Hvornaar bliver vi dog Danske?« Han havde været en meget flittig og dygtig Mand, der fra Arbejdsmand havde tjent sig op til Gaardejer, men han havde saa solgt sin Gaard i Mark og nu tabt dem alle ved Markens Fald. »Det gaar jo galt med dine Mark«, sagde jeg til ham. »Skidt med det, naar blot vi bliver Danske, saa tjener vi Penge paany igen«. Jeg var ligefrem imponeret af dette Svar. To af hans Sønner var falden i Krigen.

Da Commission Internationale Slesvig 15. Juni havde afsluttet sit Arbejde, sendte den til sine højere Embedsmænd Harald Slot Møllers Genforeningsplatte i occideret Sølv (Slesvig kommer ud af Fængslet og modtages af Danmark) med følgende trykte Skrivelse, dateret Copenhagen June 16th 1920:

Sir,

On behalf of the International Commission for Slesvig I have much pleasure in transmitting to you herewith a Commemorative plaque which the Commission desire to offer you as a mark of appreciation of the services rendered by you as

LANDRAAD FOR THE PROVINCE OF HADERSLEV.

The International Commission have greatly appreciated your work which has been of the greatest assistance to them and has largely contributed to the success of their administration of the Plebiscite Area.

sign. CHARLES M. MARLING.

C. Brudenell Bruce.

Secretary general.

Herr P. J. Refshauge.

10. JULI.

ENDELIG fik vi jo at vide, at Danmarks Overtagelse af det, man med et mindre heldigt Udtryk har kaldt: de sønderjydske Landsdele, vilde ske 10. Juli. 14 Dage før fik jeg en Opfordring fra Kredsagen til at *holde Velkomsttalen til Kongen*, naar han red over Grænsen. Det havde været mere naturligt, om H. P. Hanssen eller maaske Kloppenborg-Skrumsager var bleven opfordret til at holde denne Tale, men det var Kredsagen, der bestemte det; først havde de tænkt sig, at en af deres egen Midte skulde have gjort det, men vedkommende unddrog sig. Da jeg havde siddet som Landraad under C. I.s Styre, var Tanken falden paa mig, og jeg tog med Glæde mod det ærefulde Hverv. Jeg forstod, at det, jeg her kom til at medvirke i, vilde komme til at staa som en af de store Begivenheder i vort Folks Historie; derfor maatte den Tale, jeg skulde holde dér, være saadan, at jeg kunde være den bekendt overfor Historien. Det var jo det, der nu skulde ske, som vi her i Sønderjylland havde længtes efter og drømt om i mange Aartier. Jeg gennemtænkte derfor meget nøje, hvad jeg ved denne Lejlighed vilde udtale. Om jeg naaede at faa det sagt, der burde være sagt, har jeg sommetider selv været i Tvivl om.

Kongens Ridt over Grænsen foregik paa en højtidelig og festlig Maade, og intetsteds i Europa, hvor der foregik Grænseomlægninger, var der en saadan Fest over det, som Tilfældet var her. Den mærkelige *Frk. Fanny*, der boede i Aabenraa i Tiden efter 64, og som synes at have haft en mystisk Evne til at se ind i Fremtiden, havde spaaet, at Danmarks Konge skulde komme ridende ind i Sønderjylland paa en hvid Hest og tage Sønderjylland i Besiddelse igen for Danmark. Dette med den hvide Hest var i den Grad gaact ind i Menigmands Forestilling om Genfor-

eningen, saa det vilde have været en stor, stor Skuffelse, om ikke Kongen var kommen ridende, som Frk. Fanny havde spaaet. Den hvide Hest maatte saaledes findes. Danmarks folkekære Konge — ingen dansk Konge har levet saadan med og i sit Folk som Kong Christian X — nænnede ikke at skuffe Folket i en af de største og højtideligste Stunder i dets Liv. Eventyret blev til Virkelighed. Grev *Knud Dannekiold-Samsøe* til Visborggaard tilbød at stille en stor og flot hvid irsk Hest til Disposition for Kongen, og paa den red Kongen over Grænsen.

Den 10. Juli oprandt med straalende Solskin og feststemte Sind. Min Kone og jeg havde faaet en Automobilhandler i Haderslev til at stille en Bil til Raadighed for os og køre os op til Grænsen. Da vi kom ind til Haderslev, viste det sig, at Bilen var festlig smykket med Buketroser. Automobilhandleren bad, om ikke han og hans Kone maatte køre med, han vilde selv køre for os, da de saa var sikre paa at komme ind i Inderkredsen. Det fik de selvfølgelig Lov til. Man var allerede i Færd med at pynte Gader og Huse, og der var øjensynlig høj Feststemning i Byen. Paa Gammelting var man ved at rejse en Æreport. Fra Haderslev og op til Grænsen var der rejst ikke mindre end 18 Æreporte, og Folk stod, allerede inden vi kom til Christiansfeld, i tætte Skarer langs Hovedvejen. Ved Christiansfeld var der en smuk Æreport, hvori der var to Nicher med en ung Pige i Folkedragt, der havde et Danebrog i Haanden. Da vi kom op til Grænsen, var der allerede mødt Tusinder af Mennesker frem. Ved Toldstedet stod der et Par Gendarmere; den ene kom hen imod os og standsede os og sagde: »Ja, De maa ikke komme længere«. »Da var det slemt nok«, sagde jeg, »for jeg skulde nemlig holde Taleren for Kongen«. »Ja, det er en anden Sag«. sagde han, »saa skal jeg gøre Plads for Dem«. Vi kom saa derned. Et Kompagni Soldater fra Garnisonen i Haderslev stod opstillet, Kredsagen var mødt frem, og der var, som man altid kan træffe ved den Slags Lejligheder, fuldt af Journalister og emsige Pressefotografer. Jeg blev naturligvis udsat for Fotografiapparaterne, hvad jeg egentlig var ked af. — Noget af det første, jeg lagde Mærke til, var, at Talerstolen var galt vendt. Det havde været Tanken, at Kongen skulde ride ind paa Marken Vest for Vejen, derfor var Opgangen til Talerstolen fra Vejen.

Jeg var lidt ked af det, for jeg kunde naturligvis ikke vende Ryg til Kongen, naar jeg gik op paa Talerstolen, derfor maatte jeg gaa op paa den, før Kongen kom. Marken var saa stuvende fuld af Biler og Mennesker, at det var ikke til for Kongen og hans Følge at komme derind.

Paa Vejen op efter Frederikshøj til var der opstillet Soldaterforeninger og Vaabenbrødre. Længe før vi kunde se Kongen paa den hvide Hest, kunde vi høre Hurraraabene og deraf skønne, at han langsomt kom nærmere og nærmere. Omsider kunde vi ogsaa se Kongen og hans Følge bevæge sig ned mod den gamle Grænse. Lige paa det Sted, hvor Grænsen havde gaaet, var der rejst en meget smuk Æreport. Et stort Danebrog vajede over Portbuen, og Æreporten bar Indskriften: »Velkommen til Sønderjylland — Sønderjylland vundet, det er Kampens Maal« 1864—1920. Da Kongen paa det fastsatte Klokkeslet nærmede sig den, holdt han et Øjeblik stille, tog Huen af og vendte sig om mod de to unge Prinsler, der red bagefter, og gjorde Tegn til dem, at de ogsaa skulde tage Huerne af. Dronningen og Prinsesserne Thyra og Dagmar fulgte efter i en aaben blomstersmykket Landauer. Kongens Ansigt var præget af Bevægelse, da han red hen mod Talerstolen, hvor jeg allerede stod. Før jeg kunde begynde Talen, maatte jeg se at skaffe Ro, for der lød stadig Hurraraab fra forskellige Sider i Forsamlingen. Jeg holdt saa følgende Tale:

Allernaadigste Konge.

I dette højtidelige, historiske Øjeblik, da Deres Majestæt overskrider den Grænse, der nu i saa lang en Aarrække har skilt Danske fra Danske, for at tage det genvundne Land i Besiddelse, har jeg den store Ære, som Repræsentant for Haderslev Amt, paa den forsamlede Menneskemængdes og paa hele Befolkningens Vegne at udtale til Deres Majestæt det hjerteligste: »Velkommen til Sønderjylland«.

Den 22. Marts 1864 satte sidste Gang en dansk Konge sin Fod paa Sønderjyllands Jord, idet Kong Christian IX denne Dag besøgte de danske Soldater, der i Dybbøl Skanser kæmpede den sidste fortvivlede Kamp for Sønderjylland. Men aldrig har den sønderjydske Befolkning opgivet Haabet om og Troen paa,

at den Dag nok skulde komme, da Danmarks Konge igen skulde holde sit Indtog i dette gamle, danske Land. I Troskab har Befolkningen ventet paa og længtes efter denne Dag, og Folkefantasiens har udmalet sig Danmarks Konges Færd gennem Sønderjylland i de skønneste Billeder. Folket vil i disse minderige Dage søge at skabe den skønneste Ramme om dette Billede. Hvor Deres Majestæt kommer frem, skal vort Flag vaje, og Folket vil møde i Tusinder for at hylde og tiljuble Deres Majestæt det mest begejstrede »Velkommen«. Thi Kærligheden til vort Flag, vort Folk, vort Fædreland, er stærk og levende i Sønderjylland, og intet Steds i Danmark er Ærbødigheden og Hengivenheden for Danmarks Konge og hans Hus større end her i Sønderjylland. 56 Aars Fremmedherredømme har ikke formaaet at udslutte disse Følelser i vore Hjerter. Vi vidste altid og tør idag udtale vor Taknemmelighed for, at Danmarks Kongehus aldrig glemte eller opgav Sønderjylland. Den 7. December 1864 mødte en Skare sønderjydske Mænd i Kolding for at tage en bevæget Afsked med deres hidtilbærende Konge, Deres Majestæts Bedstefader Kong Christian IX. I den Henvendelse, som disse Mænd rettede til Majestæten, hed det til Slutning: Skulde det vise sig, at Befolkningens Ønsker skulde faa nogen Indflydelse paa vor Skæbnes endelige Afgørelse, da beder vi trøstigt Deres Majestæt være forvisset om, at det nok skal vise sig, at Kærligheden til vort gamle Fædreland har dybe Rødder i den slesvigske Befolkningens Hjerter.

Efterslægten har ikke gjort disse Mænds Ord til Skamme. Kærligheden til vort gamle Fædreland har dybe Rødder i vore Hjerter. Derfor valgte vi Danmark. Frit har vi valgt, og Skam og Hæder, Sorg og Lykke vil vi dele med vort Folk, og vort Fædreland vil vi være med til at bære frem mod Dagen ny. — Frit vil vi følge og hylde Danmarks Konge, vor Konge, og vi vil give denne vor Hyldest et Udtryk, idet vi tilraaber Deres Majestæt det hjerteligste: »Velkommen til Sønderjylland«.

Jeg sluttede min Tale med et: Kongen leve!, der efterfulgtes af et nifoldigt rungende Hurra fra den store Menneskemængde og af »Kong Christian«.

Saa holdt Kongen sin første Tale i Sønderjylland. Trods dyb

Bevægelse lod Ordene højt og kraftigt ud over Menneskemængden:

Min første Hilsen til Sønderjyderne skal være: Velkommen hjem! Og Tak for al Trofasthed og Kærlighed mod vort gamle Fædreland.

Taleren mindedes sin Bedstefader og den Tids Slægtled, han repræsenterede. Ogsaa jeg mindes min Bedstefader og min Fader, hvem jeg ønsker havde holdt her i mit Sted idag. — Jeg mindes ogsaa de Mænd, De kaldte Deres ypperste.

Gud velsigne Dem alle. Og lad os alle arbejde paa at gøre vort Land sundt og stærkt. Lad os alle forenes i Arbejde for vort Fædrelands Fremgang, Lykke og Velsignelse. Danmark leve!

Kongen har ved Lejlighed sagt til mig: »Vi var de første, der mødtes i Sønderjylland«, og han tilføjede: »Det var det største Øjeblik i mit Liv«. Dertil har jeg svaret, at det var det ogsaa i mit Liv, men den Tale, jeg holdt, kunde jeg maaske have formet noget anderledes. Dertil svarede Kongen, at det syntes han ikke; han fandt, at det var saa god en Tale, som der kunde være holdt. Denne Anerkendelse har selvfølgelig glædet mig.

Der var kun een Ting, som jeg var ked af, og det var, at Ritzaus Bureau i Kolding, der havde bedt om at faa Manuskriptet tilsendt, havde udsendt det saa tidligt, at Dr. Mackeprang bag efter kunde fortælle mig, at han havde læst min Tale i »Berl. Tid.« om Natten, da han rejste herover.

Da vi kørte fra Mødestedet, var der saa mange Biler, at vi sommetider kørte 3-4 ved Siden af hinanden ned efter Christiansfeld. Bilførere kan tit være arrige og gnavne, men jeg har aldrig nogensinde oplevet, at de var saa venlige og velvillige overfor hinanden som paa denne Tur; ikke eet arrigt Ord hørte man.

Kongen gav Audiens paa Harmonien, hvor der var tilsagt en Række kendte Mænd fra Haderslev Amt. Der var ogsaa mødt en Deputation fra Haderslevs tyske Borgerskab med Tømrermester Jürgensen som Ordfører, som bad Kongen om en god og retfærdig Behandling af de tyske Borgere i Haderslev. Dertil svarede Kongen: »I Danmark behandles enhver lovlydig Borger godt og retfærdigt!«

VORT FORHOLD TIL DANSK PARTIPOLITIK.

DEN 24. Juni 1919 udnævntes *H. P. Hanssen* til Medlem af Ministeriet *Zahle* som Minister for sønderjydske Anliggender. Jeg ønsker ikke at flette politiske Betragtninger ind i disse Mindeblade, og jeg skal derfor helt undlade at udtale mig om denne Udnævnelses Forsvarlighed og dens Virkninger i den dengang allerede saa hidsige Grænsestrid, men jeg har vel nok Lov at sige, at det i hvert Fald ikke gjorde det lettere for *H. P. Hanssens* Tilhængere i Grænsespørgsmaalet.

Da Ministeriet *Neergaard* Aaret efter dannedes, tilbød *Neergaard* *H. P. Hanssen* en Stilling som Minister uden Portefeuille, hvad han dog nægtede at modtage. Efter at *H. P. Hanssen* var kommen hjem igen efter Konferencen med *Neergaard* derom, sammenkaldte han en lille Kreds af Venner, hvoriblandt jeg var, saadan som han flere Gange havde gjort det ogsaa under Krigen. Han var meget bitter og kunde ikke forstaa, at det ikke havde været muligt at opretholde et sønderjydsk Ministerium ogsaa indenfor Ministeriet *Neergaard*. Han hævdede nemlig, hvad ogsaa var rigtigt, at han ikke var gaaet ind i Ministeriet *Zahle* som politisk Minister, han delte ikke dette Ministeriums og heller ikke det radikale Partis politiske Opfattelse, men var kun gaaet ind i Ministeriet for at være med til at ordne de mange særlige sønderjydske Forhold. En Stilling som Minister uden Portefeuille havde han ikke kunnet modtage, da han som saadan vilde være afskaaret fra at tage Ordet i Rigsdagen. Alle vi, der var kommen til Stede, delte denne hans Opfattelse. Ingen af os forstod nemlig, at der laa en partipolitisk Begrundelse bag hans Afskedigelse. Det var ikke alene indenfor Venstre, at

der var en Række af Medlemmer, der ikke havde delt hans Opfattelse i Grænsespørgsmaalet, men dette var jo i langt højere Grad Tilfældet indenfor Venstres Støtteparti: de Konservative.

I Maj 1920 indbød H. P. Hanssen en Kreds af Mænd, som han ansaa for venstreorienterede, til et Møde i Aabenraa for at drøfte vor Stilling til dansk Partipolitik. Jeg fik ogsaa Indbydelse, men var forhindret i at komme til Stede; jeg sad endnu som Landraad i Haderslev og havde indbudt den ny Driftsbestyrer, Ingeniør *Dehlholm*, til at drøfte Amtsbanernes Forhold med mig. Før Mødet 12. Maj kom der nogle af mine Venner og politiske Meningsfæller ud til mig for at tale om, hvilken Stilling de skulde tage ved dette Møde. Vi havde nemlig alle hørt noget om, at H. P. Hanssen tænkte sig Dannelsen af et *Sønderjydsk Venstre*. Jeg raadede bestemt fra at gaa med til dette, da jeg forudsaa, at saadan som Forholdene laa, hvor selv de, der var enige om at gaa ind i Venstre, var uenige i Grænsespørgsmaalet, vilde der ikke kunne skabes Enighed om at danne et særligt Sønderjydsk Venstre. Dertil kom, at Partiet vilde blive saa lille, at det ingen Basis fik for Berettigelse til en Plads i Udvalgene, hvad jo dog var helt nødvendigt. Dette var vi alle enige om var rigtigt, og de lovede mig at fremsætte disse Tanker ved Mødet i Aabenraa. Jeg bad dem om at komme ind til mig straks efter Mødet for at fortælle mig, hvad der var foregaaet.

Der kom ogsaa et Par af dem ud til mig paa mit Kontor. De var lidt flove ved, at de ikke havde faaet fremsat de Tanker, vi havde været enige om burde fremsættes netop ved denne Lejlighed. De undskyldte det med, at H. P. Hanssen først havde holdt en meget lang Tale; da han var færdig, skulde der spises; derefter havde *Nis Nissen*, Viby, taget Ordet og talt længe; begge havde de foreslaaet Dannelsen af et Sønderjydsk Venstre. Den eneste, der havde hævdet den modsatte Anskuelse og ment, at et saadant Sønderjydsk Venstre som politisk Parti vilde være en Umulighed, var *Mads Gram*, Københoved, men da han var færdig med at tale, var Forsamlingen ved at opløse sig. H. P. Hanssen havde saa sagt: »Saa er vi vel enige om det, at vi søger dannet et Sønderjydsk Venstre«. Der var ingen, der havde modsagt ham. — Jeg var ked af dette og skændte lidt paa dem, men hvad var der nu at gøre? Nu var det allerede ude i Offent-

ligheden, og jeg vilde meget nødig være med til i denne Sag paany at krænke H. P. Hanssen.

I Juni kom der en ny Indbydelse til et Møde i Aabenraa for at tage endelig Stilling til vort Forhold i dansk Politik. Man kom til mig, at nu maatte jeg da tage med derned. Vi lejede en Turistbil i Haderslev og kørte et helt Selskab derned. Undervejs drøftede vi, hvilken Stilling vi nu skulde tage. Vi var alle enige om, at dette med Dannelsen af et Sønderjydsk Venstre saa vidt gørligt burde forhindres, og man anmodede mig om at fremsætte vor Stilling til Spørgsmaalet ved Mødet.

Da vi kom ned til Aabenraa, var H. P. Hanssen allerede paa Folkehjem, og han anmodede mig straks om en Samtale. Vi gik ind i den lille Sal ved Siden af Restauranten, og det første, Hanssen sagde, var: »Sig mig nu aabent, Refshauge: hvordan ser man oppe paa din Egn paa det, vi er bleven enige om sidst her i Aabenraa, Dannelsen af et Sønderjydsk Venstre«? Jeg svarede straks: »Det skal jeg aabent sige dig, H. P. Hanssen. Vi ser paa det som noget, der er en Umulighed, men nu er Tanken jo engang kommen frem, og det er ikke let at komme bort fra den. Dersom det kan gøres paa den Maade, at der stiftes et Parti, der kalder sig »Sønderjydsk Venstre«, men med Tilslutning til Partiet Venstre, saa tror jeg, jeg kan faa mine Venner med til det, men Sagen er jo bleven yderligere vanskelig, idet der netop idag holdes et Møde i Sønderborg efter Indbydelse af Andreas Grau om Dannelsen af et rent Venstreparti. Vi maa efter dette ikke regne med her, at vi kan faa mere end to Mandater, sandsynligvis dig og N. Nissen«. Hanssen studsede over dette og sagde: »Ja, det kan jeg nu ikke tro andet«. »Ja,« sagde jeg, »jeg maa nu sige, at det er min faste Overbevisning, at saadan ligger Landet. Naar vi kommer op til Møde, har jeg paataget mig at være Ordfører for mine Venner deroppe fra Haderslev Amt, der i denne Sag tænker som jeg, og jeg vil spørge dig, om du kunde tænke dig at være med i en Deputation, der vælges her ved Mødet, for at tage til København og forhandle med Ministeriet Neergaard, om hvordan de vil se paa denne vor Stilling«. Dette erklærede Hanssen sig villig til, og jeg sagde: »Saa vil jeg foreslaa dette, naar vi nu kommer op i Salen«. »Jeg kan godt forstaa og godt indse«, sagde Hanssen, »at vor Stilling

som et særligt Sønderjydsk Venstre kan blive vanskelig, men du vil nok erkende, at efter det, der er gaaet forud, er det ikke let for mig at gaa ind som Medlem i Venstre, skønt jeg er Venstremand, og det har jeg været alle mine Dage«.

Da vi kom op i Salen, var jeg den første, der fik Ordet. Jeg fremførte da de Tanker, som jeg havde fremsat for H. P. Hanssen i vor private Samtale. Jeg mærkede straks, at jeg fik Tilslutning fra det store Flertal af de mødte. Der var nogle faa Stykker, der ikke kunde overvinde sig selv til det. Man foreslog, at jeg skulde tage med til København, men jeg havde udspekuleret en god Undskyldning, for jeg vilde nemlig meget nødig for dybt ind i Politik. Jeg foreslog da, at min gode Ven Gdr. *Erik Efsen*, Halk, rejste med; jeg havde tænkt mig ham som Rigsdagsmand for Haderslev Opstillingskreds. Dette Forslag gik igennem. — Paa Hjemvejen bad jeg E. Efsen om, saasnt han var kommen tilbage til Haderslev fra Mødet i København, da at ringe mig op, idet jeg var meget spændt paa, hvordan Venstre vilde tage imod dem.

Det var imidlertid ikke alene Efsen, der ringede mig op efter Tilbagekomsten, men H. P. Hanssen, der var ude hos sin Svigersøn, Direktør Sophus Thomsen, bad mig ogsaa komme derud, da han gerne vilde tale med mig. Jeg traf i Haderslev først Efsen, der fortalte mig, at de var blevet meget venlig modtaget af Venstres Bestyrelse og Ministeriet; der var intet i Vejen for, at et eventuelt Sønderjydsk Venstre kunde faa Tilslutning til Venstre. Den eneste, han syntes havde været noget forbeholden, var J. C. Christensen. Jeg gik saa ud til H. P. Hanssen. Han var livlig og meget oprømt, fortalte om deres Samtale med Venstre og fandt, at den Ordning, der var truffet, var saadan, at vi kunde være tilfredse med den. — Jeg troede saa, at nu var den Sag i Orden, og nu gik det, uden at H. P. Hanssens Prestige skulde lide ved det.

Der gik en Maanedstid, saa fik vi en ny Indbydelse — det var henimod Slutningen af Juli — til at komme til et Møde i Aabenraa angaaende vor politiske Stilling. Jeg havde nok hørt lidt om, at man fra forskellig Side havde søgt at paavirke H. P. Hanssen til at opgive den Stilling, han havde taget til dansk Politik. — Da jeg kom til Aabenraa, var en af de første, jeg

mødte, Gdr. *Olav Fink*, Brendstrup. Han kom hen imod mig og sagde paa en meget hidsig Maade: »Ja, nu er den umulige Plan, du havde brygget sammen, opgivet. H. P. Hanssen gaar ikke ind i dansk Politik som Venstremand. Jeg kommer lige fra en Sammenkomst med ham, og dér har han bestemt og afgjort sagt, at han, efter hvad der er sket, siden sidst vi var sammen, har opgivet Tanken om at gaa med i det Sønderjydske Venstre, naar det sker med Tilslutning til Venstre«. — Jeg har aldrig faaet Klarhed over, hvem der havde været med til den Sammenkomst, som O. Fink talte om, og hvem der i det hele taget havde paavirket H. P. Hanssen til at forandre sit Standpunkt saa afgjort, som det nu var sket. Jeg skal ikke nægte, at det var i en meget trykket Stemning, jeg gik til Mødet.

H. P. Hanssen tog straks Ordet og erklærede meget bestemt, at han ikke alene ikke vilde tage imod et Mandat som Venstremand, men i det hele taget ikke vilde tage imod et Rigsdagsmandat ved det forestaaende Valg. »Nu har saa de, der forhindrede, at vi fik dannet et selvstændigt Sønderjydske Venstre, Ansvaret og maa selvfølgelig ogsaa tage Følgerne deraf«. Idet han sagde disse sidste Ord, saa han stift og vedvarende hen paa mig. »Det nytter ikke, at I søger at bevæge mig til at indtage en anden Stilling. Dette er mit sidste Ord i dette Spørgsmaal«. Jeg forsøgte en lille spagfærdig Indvending derimod, men den blev ikke modtaget af H. P. Hanssen, og han hævede Mødet.

Dette medførte naturligvis nogen Forvirring indenfor de Kredse, der havde tænkt at slutte sig til Venstre, og som havde haft de stærkeste Ønsker om og største Forventninger til, at de kunde komme til at give H. P. Hanssen deres Stemme, men der var jo ikke andet at gøre end at lade Stillingen, som den nu engang laa, og se sig om efter andre Kandidatemner.

I *Haderslev Opstillingskreds* blev der indvarslet til et Møde først i September angaaende *Kandidatspørgsmaalet*. Jeg fik ogsaa Indbydelse til dette Møde, men ønskede ikke at være til Stede, da jeg nødig vilde, at der skulde lægges Pres paa mig for at tage imod Mandat som Venstres Kandidat. — Samme Dag som dette Møde holdtes paa Harmonien, havde Kirkeligt Samfund af 1898 Vennemøde i Nis Juhls Lokale paa Jomfrustien. Der var modt en Mængde Mennesker til dette første Vennemøde i Søn-

derjylland; min Kone og jeg var gaaet derhen og havde puttet os godt midt inde i Forsamlingen. Jeg havde lovet min Kone, at jeg saa vidt gørligt vilde undgaa at tage imod en Opfordring til at stille mig som Rigsdagskandidat. Under Mødet kom der imidlertid en Mand, jeg tror en Tjener fra Restauranten, hen og fandt mig. Der var nogen udenfor, der gerne skulde tale med mig.

Da jeg kom derud, stod *Martin Wiuff*, *Sillerupgaard*, *Martin Simonsen*, *Flovt*, og *E. Efsen*, Halk, dér, alle tre mine gode Venner. De var sendt som Deputation fra Mødet paa Harmonien og skulde bede mig komme til Stede, da man vilde rette en Opfordring til mig om at være Venstres Kandidat i Opstillingskredsen. Jeg sagde dem straks, at jeg havde lovet min Kone, at jeg vilde vægre mig længst muligt for at tage imod et Rigsdagsmandat, men de foreholdt mig, at jeg efter det, jeg allerede havde været med til i Aabenraa, ikke kunde undslaa mig, naar hele Forsamlingen enstemmigt opfordrede mig til det. Jeg trykkede mig ved det længst muligt. Det endte med, at vi gik op paa Höppners Hotel, og dér søgte jeg at forklare dem, at jeg slet ikke ansaa mig selv for egnet til Politiker; jeg mente, at jeg kunde gavne mine Landsmænd og Standsfæller langt mere ved at blive staaende som Formand for Haderslev Amts Landboforening og for Fælleslandboforeningen for Nordslesvig og som Medlem af Bestyrelsen i Foreningen af jydsk Landboforeninger, thi de maatte regne med, at i det Øjeblik, jeg af min Fortid blev nødet til at gaa ind i dansk Politik, vilde jeg ikke længere staa som Formand for Haderslev Amts Landboforening og Fælleslandboforeningen for Nordslesvig. Der var en af dem, der svarede mig: »En Formand for Haderslev Amts Landboforening faar vi nok, vi har langt vanskeligere ved at faa en Rigsdagsmand«. Jeg gik da med om paa Harmonien. Her fremsatte jeg for Forsamlingen de samme Tanker, som jeg havde fremført overfor Deputationen, og de afvistes med den samme Begrundelse. Jeg maatte love at tage mod Mandatet, skønt jeg var meget ked af, at der ikke blev levnet mig Tid til at raadføre mig med min Hustru. Da hun kom til Stede, og jeg fortalte hende, hvad der var sket, sagde hun blot: »Ja, jeg er meget ked af det, men er det din Pligt, saa maa du jo gøre det«.

Valgmøderne fandt Sted i September. Jeg følte mig meget uskikket til at tage denne Opgave op, men vi nye sønderjydske Rigsdagskandidater fik Støtte fra Partiet. Jeg var naiv nok til at mene, at jeg var nødt til at holde en ny Tale ved hvert Møde, og jeg holdt da ogsaa ved de fem Møder i Opstillingskredsen en i hvert Fald forholdsvis ny Tale. Jeg opdagede jo nok senere, at danske Rigsdagsmænd ikke gør sig den Ulejlighed, men holder saa godt som ved hvert Møde den samme Tale, bliver mod-sagt med de samme Argumenter og hævder deres Syn paa Forholdene paa samme Maade som ved tidligere Møder. — Det første Møde blev holdt paa Harmonien i Haderslev. Dér var daværende Indenrigsminister *Sig. Berg* kommen til Stede, og det var vel nok væsenligt ham, der fremsatte de politiske Tanker, som burde frem ved et Vælgermøde. Jeg talte senere i Øsby, Fjelstrup, paa »Frej« og tilsidst i Hoptrup Forsamlingshus. Ved de 10 Møder havde jeg Landstingsmand, Forstander *Hauch*, Asmildkloster, ved de to andre Landstingsmand *Ejsing*, Jelling, med, saa det gik forholdsvis godt.

Jeg var imidlertid nogenlunde sikker paa ikke at blive valgt. Saadan som Valgkredsinddelingen var, laa Haderslev By med sine 12-13000 Indbyggere og Halvdelen af Vælgerne midt i min Valgkreds, og her ventede jeg ikke at faa ret mange Stemmer, da jeg gik ud fra, at de fleste Byvælgere vilde stemme konservativt eller socialdemokratisk. Jeg fik dog over 900 St. i Haderslev, og dertil kom, at jeg fra de Sogne i Røddingkredsen, der havde Haderslev til Oplandsby, og som havde været Medlemmer af Haderslev Amts Landboforening, fik et stort Antal personlige Stemmer. Om Aftenen, 21. September, da Optællingen af Stemmer havde fundet Sted ude paa Amtshuset, blev jeg ringet op af Redaktør *Nøhr* ved »Modersmaalet«, der ønskede mig til Lykke med Valget. — Det var mig en stor Overraskelse, jeg sov ikke godt den Nat, og det gjorde min Kone heller ikke.

P A A T I N G E.

S I D S T i September 1920 fik vi, der her i Sønderjylland var valgt til Rigsdagen, Indbydelse til sammen med vore Hustruer at komme til Stede ved Rigsdagens Aabning 5. Oktober. Vi rejste samlet til København og blev allerede i Strib modtaget af Rigsdagssekretærerne *Th. Kofod* fra Folketinget og *C. Friderichsen* fra Landstinget. Undervejs gjorde de to Herrer os bekendt med, hvordan man havde tilrettelagt Festlighederne ved Rigsdagens Aabning Dagen efter. Vi tog saa i Fællesskab en Drøftelse om, hvem af os der skulde føre Ordet ved de forskellige Lejligheder. Det blev da bestemt, at jeg skulde udtale vor Tak for Aldersformandens Velkomst til os ved Folketingets første Møde. En Repræsentant for »Fyns Tidende« anmodede hver af os om en skriftlig Udtalelse, om hvad vi ventede os af vor Rigsdagsgerning. Jeg svarede:

»Naar vi Repræsentanter for den sønderjydske Befolkning nu træder ind i det danske Folkeraad, saa har vi en dyb Forstaaelse af, at det er store og vanskelige Opgaver, der ligger for os. Vi føler os forpligtede overfor hele det danske Folk, men det vil dog være ret indlysende, at det, der ligger os stærkest paa Sinde, er Genrejsningen af vor Hjemstavn Sønderjylland, og det baade i økonomisk og kulturel Henseende.

Der er her et stort og nødvendigt Arbejde at gøre, og vi veed, at vi her vil kunne regne med den største Velvilje paa Rigsdagen og hos hele det danske Folk«.

Det var mørkt, da vi ved 8-Tiden kom til København. Vi blev modtaget paa Banegaarden af en Del af Ministrene med Statsminister Neergaard i Spidsen. Foran Banegaarden holdt der en Række Biler, der skulde køre os hen til Paladshotellet, hvor der var bestilt Værelser til os, og hvor vi i de første tre Dage boede paa Rigsdagens Bekostning. Hele Pladsen udenfor Bane-

gaarden var fyldt med Mennesker, der raabte Hurra, da vi kom ud. Min Kone sagde: »Lad os skynde os ind i Bilen«. Paa Palads-hotellet fik vi anvist vore Værelser, og det blev meddelt, at om en halv Time vilde der være serveret til os i en Sal nedenunder.

Ved Spisningen holdt Statsminister Neergaard en Velkomst-tale, og Folketingets Aldersformand, Forsvarsminister Kl. Berntsen, læste den Tale op, han vilde holde næste Dag ved Folke-tingets første Møde; han bad os bestemme, hvem af os der skulde holde Svartalen, hvad vi som sagt allerede havde gjort. Hans Tale var trykt, og jeg maa nok sige, at jeg var noget benovet ved det, da jeg jo ikke kunde se, at der blev nogen Tid for mig til at overveje, hvad jeg paa egne og mine sønderjydske Kollegers Vegne skulde fremføre som Svar. Det blev over Midnat, før vi skiltes, vi var søvnige og trætte og gik til Sengs.

Næste Morgen skulde vi ned til et fælles Kaffebord. Derefter fik jeg lige Tid til at ridse nogle Retningslinier for den Tale, jeg skulde holde, ned paa et Par Stykker Papir og stikke dem i Lommen, før vi gik til Kirke. Det var meddelt, at vi vilde blive modtaget ved Holmens Kirke af Ministeriets Medlemmer og ført i Procession ind i Kirken, hvor Provst Hjortkjær, Lyngby, siden Gammel Haderslev, skulde prædike, men Processionen gik rent istykker.

Efter Gudstjenesten gik vi over i Rigsdagen, og Kl. 12 foregik Rigsdagens Aabning paa en anderledes festlig Maade, end det almindeligt er Tilfældet. Kongen og Dronningen ankom i aaben firspændig Vogn med Forridere og en Eskorte Husarer; paa Slotspladsen var et Kompagni af Livgarden opmarcheret. Vi førtes ind til vore Pladser og sad paa forreste Række i Rigsdagens Fællessal. Jeg har altid forestillet mig det danske Folk som et lille demokratisk Folk, hvor Standsforskellene var smaa, men jeg har aldrig i mit Liv set saa mange overbroderede Uniformer som her paa de første Pladser; de fremmede Staters Gesandter bidrog deres til det brogede Skue. Da vi var anbragt paa vore Pladser, aabnedes Døren ind til Salen ved Siden af, og Kongen sammen med Dronningen, de kongelige Personer og Ministeriets Medlemmer traadte ind. *Kongen* tog Plads foran Tronstolen, som var dækket af Hermelinskaaben, og oplæste *Trontalen*, hvis første Afsnit var rettet til de sønderjydske Rigsdagsmænd:

Danske Mænd og Kvinder, Folkets Repræsentanter!

Naar jeg har ønsket at samles med Dem og selv aabne denne første Rigsdagssamling efter Genforeningen med de sønderjydske Landsdele, er det først og fremmest for at byde den sønderjydske Befolknings Repræsentanter et hjerteligt Velkommen i den danske Rigsdag og takke Dem for Deres store Trofasthed. Gennem lange og trange Aar har min højtelskede Bedstefader og Fader saavel som jeg selv med hele det danske Folk inderligt længtes mod denne Dag, og min Tak maa ogsaa gælde de Magter, som i højsindet Retfærdighedsfølelse mindedes Uretten fra 1864 og gav os Oprejsning for den.

Med taknemmelig Glæde tænker jeg tilbage paa mit første Møde med de danske Sønderjyder efter den lange Adskillelse og paa den uforglemmelige Glædesfest, vi da fejrede med hinanden. Men nu er det Arbejdets Dag, som er inde, hvor vi i Fællesskab skal rejse det genvundne Land efter Krigsaarenes Lidelser og med Agtelse for rodfæstede sønderjydske Ejendommeligheder skabe den størst mulige Ensartethed mellem Forholdene Nord og Syd for Kongeaen, et Arbejde, under hvilket vi ikke vil glemme Omsorgen for dansk Sprogs og Kulturs Bevarelse hos de Danske, som bor Syd for den nye Grænse.

Efter Frokosten holdtes det første Møde i Folketinget Kl. 2. Her holdt Kl. Berntsen som Tingets Aldersformand følgende Velkomsttale til de sønderjydske Medlemmer af Folketinget:

Naar Folketinget efter de nye Valg idag begynder sine Møder, skal de første Ord, der lyder fra denne Plads, indeholde et varmt og hjerteligt Velmødt og Velkommen til de sønderjydske Folketingsmænd. Til denne Velkomsthilsen vil jeg knytte en dybtfølt Tak til vore sønderjydske Brødre og Søstre for den usvigelige Trofasthed, som de under Fremmedherredømmet i henved to Menneskealdre har vist overfor deres gamle Fædreland. Trods alt, hvad de har maattet døje herfor, kunde ingen Voldshandling kue deres Længsel efter Moderlandet eller Kærligheden til det danske Sprog, og vi har en særlig Grund til at mindes de sønderjydske Mødre, som i dette lange Tidsrum har værnet Hjemmene mod fremmed Puavirkning og holdt Haabet om Genforening med deres gamle Fædreland varmt og levende.

For os ældre, der har oplevet det danske Folks Sønderlemmelse i 1864, lyder det næsten som et Eventyr, at dette Haab virkelig er gaaet i Opfyldelse, at Grænsen ved Kongeaen for stedse er slettet, og at Sønderjyderne nu er kommet hjem.

Denne Dag er og vil blive en uforglemmelig Mærkedag, ikke blot i Rigsdagens, men i det danske Folks Historie, thi det er jo første Gang, at Sønderjydernes valgte Tillidsmænd — i Kraft af Danmarks Riges Grundlov, som nu er gældende Lov ogsaa for de sønderjydske Landsdele — har faaet Sæde i Rigsdagen og Ret til at tage Del i Styrelsen af vort Fædrelands Anliggender. Idag fuldbyrdes Genforeningen.

Et trist Afsnit i Danmarks Historie er nu afsluttet og afløst af den glædelige Begivenhed, at vort gamle Land er blevet større. Uden at have deltaget i den blodige Verdenskrig har det danske Folk — takket være de sejrende Magters Højsind — set sit store nationale Haab opfyldt, saa vi kan sige med Digteren:

*»Alt, hvad Fædrene har kæmpet,
Mødrene har grædt,
har den Herre stille lempet,
saa vi vandt vor Ret.«*

Gud give da, at Glæden over den Lykke, der er timedes vort Folk, maa føles saa dybt, at vi under det Arbejde, der nu forestaar, i Samdrægtighed maa kappes om at yde hver sit Bidrag til at skabe — saa godt som det menneskelig talt er muligt gennem de vanskelige Tider, vort Folk gaar imøde — den størst mulige Lykke for det størst mulige Antal Mennesker i vort kære lille Fædreland.

Et Leve for de sønderjydske Folketingsmænd!

(Tingets Medlemmer, som staaende havde hørt paa Aldersformandens Tale, besvarede den med et trefoldigt Hurra).

Jeg er aldrig gaaet op paa den Talerstol uden Hjertebanken, og det var ikke mindst Tilfældet den Dag. Da jeg tog Papirerne op, var de blandet sammen. saa jeg maatte holde min Svartale frit:

Paa mine sønderjydske Kollegers og egne Vegne bringer jeg vor dybtfølte Tak for det hjertevarme Velkommen og Velmødt,

der har lydt til os her idag. Vi forstaaer dette Velkommen som et Velkommen ikke alene til os, men til hele det sønderjydske Vælgfolk, ja, til hele den sønderjydske Befolkning. Det er stærke Følelser, der i dette Øjeblik gaar gennem vort Sind, og naar jeg staaer her paa denne Talerstol som den første folkevalgte Sønderjyde, saa maa jeg give disse vore Følelser et Udtryk, og først da den Glæde, der fylder vort Sind ved, at vi nu er fuldt og helt forenede med vort Folk og vort Fædreland, at vi nu fuldt og helt og uhindret kan begynde vort Samliv og Samarbejde med vort Folk, et Samarbejde, der skal have Danmarks Vel og Danmarks Lykke til Formaal.

Naar vi nu har givet denne vor Glæde Udtryk, vender vore Hjerter sig med Tak, først til den Almægtige, der styrer Folkernes Skæbne, og dernæst til vort Folk, fordi det i den trange Tid, der forløb, ikke forlod os, ikke i Haabløshed opgav os i de lange Udlændighedsaar. Tak for hver en god Tanke, Tak for hvert et venligt Ord, Tak for enhver Haandsrækning og Tak for enhver Hjælp, vi fik herfra. Endelig vender vore Tanker sig til de sejrrende Magter, hvis Hjælp vi skylder, at vi selv fik Lov at bestemme over vor Skæbne, og at vi nu er forenede med vort Folk ved vor egen Vilje.

Nu kommer vi altsaa her, vi sønderjydske Tingmænd. Hvad vi kan udrette, skal jo Tiden vise; men jeg tør love, at vi kommer med ærlig Vilje til at være med til at bygge vort gamle Fædreland Danmark. Men naar jeg har udtalt denne Tak baade til vort Folk og til de sejrrige Magter, vil jeg sige, at hvad vi kan udrette, det veed vi ikke, men jeg vil haabe, det maa kunne siges om os i Historien, at vi talte Dansk, og vi vedblev at tale Dansk, saaledes som der blev sagt om vor Talsmand i den slesvigske Stænderforsamling. Og naar jeg siger, at jeg haaber, der maa blive sagt om os, at vi talte Dansk, mener jeg dermed, at det skal kunne siges om os, at vi søgte ikke vort eget, men blot vort Folks og vort Fædrelands Vel. Dette vort Fædreland Danmark vil jeg bede Dem med mig om at raabe et Leve for. Vort Fædreland Danmark leve!

(Tingets Medlemmer, som staaende havde hørt paa denne Tale, besvarede den med et trefoldigt Hurra).*)

*) Talerne efter Rigsdagstidende.

Efter Mødet i Salen holdt Venstre sit første Partimøde, hvori vi Sønderjyder deltog. Her blev jeg valgt til Medlem af *Finansudvalget*. Jeg maa tilstaa, at jeg anede ikke, hvad det var. jeg gik ind til, men jeg fik en Smule Forstaaelse deraf, da man kom og ønskede mig til Lykke med Valget, og en af mine Kolleger (Clausager) sagde: »Ja, det er jo en smuk Stilling at have, og den faar Rekrutter ellers ikke, men du er jo nu engang Sønderjyde, det er ellers det samme som en aaben Begravelse».

Ved samme Partimøde blev jeg indvalgt i Udvalget for Valgbrevens Prøvelse. Efter eget Ønske fik jeg her *Borgbjerg* som Medarbejder, og han var en højst elskværdig Mand at arbejde sammen med. Det tog 14 Dage for os at gennemgaa vor Del af Valgkredsene, da der forelaa forskellige Klager over Valgets Gennemførelse. Som den ældste og mest erfarne var Borgbjerg Ordfører for den Gruppe, vi havde arbejdet med, da Valgbrevens Prøvelse kom paa Dagsordenen i Folketinget.

I det første Fjerdingaar, jeg sad i Finansudvalget, forstod jeg ikke ret meget af det hele. Jeg tog da det Parti, at jeg særlig vilde tage mig af de sønderjydske Anliggender, hvad der var naturligt for mig. Jeg satte mig som Opgave at faa alle de mange Bevillinger, der krævedes til Ordning af de sønderjydske Forhold, enstemmigt gennemført. Dette lykkedes saa godt for mig, at i de fire Aar, jeg sad i Finansudvalget, gik der ikke en eneste Krone til Sønderjylland, der ikke var enstemmig godkendt af Finansudvalget.

Da vi kom ind i Rigsdagen igen efter Nytaar 1921, meddelte Formanden for Finansudvalget Pastor *N. Johan Laursen* os, hvem af os der skulde tale ved 2. Behandling af de forskellige Paragraffer. Det er Skik og Brug, at det er Regeringspartiets Medlemmer, der er Ordførere. Jeg fik tildelt 4—5 Paragraffer i Finanslovsforlaget, men havde ikke Anelse om, hvad man i det hele skulde tale om i disse Paragraffer, eller hvordan en saadan Tale skulde anlægges. Jeg gik derfor til min gode Kollega i Udvalget *Martin Hansen*, der var en klog Mand paa dette Omraade, og bad ham om gode Raad, men jeg var ligesaa klog, da jeg gik fra ham, som da jeg kom til ham. Der var saa ikke andet at gøre, end jeg maatte have fat i de gamle Rigsdagstidender for at se, om jeg kunde finde ud af, hvordan en

saadan Tale holdtes. Jeg skulde nemlig være første Taler, idel jeg skulde tale om Statsministeriets Budget. Jeg fandt da ud af, at det var kun de Ændringer i Forslaget, der var stillet siden 1. Behandling, der skulde omtales, og jeg var saa heldig, at der paa Statsministeriets Budget slet ingen Ændringer var, saa det slap jeg forholdsvis godt fra.

Da jeg var optaget i Finansudvalget, blev jeg skaanet for at være Medlem af Udvalg angaaende andre Lovforslag. Jeg ser i Rigsdagstidende, at jeg har været Partiets Ordfører ved et Forslag om Omregning af Forpagtningsafgift fra Mark til Kroner, et Lovforslag, hvis Fremkomst jeg forøvrigt selv havde foranlediget. Desuden har jeg været Ordfører for Lovforslag om Afvigelse fra Hærlovens Bestemmelser om Indkaldelser; det gjaldt sønderjydske Kommando. Derimod var Chr. Ernst Christensen Ordfører for Lovforslaget om Oprettelse af en Administration for de sønderjydske Domæner. Før vi hjemsendtes, valgte Venstre mig blandt fem Medlemmer af Folketinget til at deltage i den nordiske interparlamentariske Kongres, som holdtes Sommeren 1921 i København.

Da vi skulde hjem om Foraaret, begyndte jeg at ængstes for, hvordan det vilde gaa mig, naar jeg skulde ud til Vælgermøder om Sommeren. Der var i Løbet af Vinteren vedtaget ikke mindre end 151 Love og Lovændringer i Rigsdagen, og jeg var klar over, at der var adskillige af disse, som jeg kendte meget lidt til, skønt jeg havde stemt for dem, og jeg syntes, det var meget kedeligt, naar jeg kom ud til Vælgermøder, og en af mine Vælgere stod op og spurgte mig, hvad der skulde forstaas ved et eller andet i en af disse Love, saa at maatte tilstaa, at det vidste jeg virkelig ikke, og at jeg kendte meget lidt til denne Lov. En Dag kom jeg til at sidde og spise Frokost sammen med Kirkeminister *J. C. Christensen* og Form. for Finansudvalget Pastor *Laursen*; jeg tænkte da: Her har du et Par gamle kloge Politikere for dig; nu maa du have dem spurgt, hvordan man bærer sig ad med det. Pastor Laursen sagde: »Det skal jeg saamænd sige dig, Refshauge, for naar du siger, at du ikke er i Stand til at klare for dig, naar der spørges om Dit og Dat i disse Love, saa vil jeg sige dig, at det tror jeg heller ikke, der er nogen af os andre, der kan klare, og den Situation har jeg saa tit været

ude for. Men nu faar vi hen paa Sommeren noget, man kalder Rigsdagens Aarboeg, og der er et kort Resumee af alle de vedtagne Love. Saa vil jeg foreslaa dig, at du venter med at holde Vælgermøder, indtil du har den, og gør saa, som jeg har gjort: naar jeg ikke har kunnet klare et Spørgsmaal saadan øjeblikkelig efter Hukommelsen, har jeg sagt det aabent og ærligt og bedt Vedkommende komme til mig efter Mødet, saa skulde vi nok faa den Sag klaret«. Det beroligede mig en hel Del, og det gik da forresten ogsaa ved Sommerens Møder ret heldigt.

— — —

Fra den anden Rigsdagsvinter har jeg ikke saa mange Begivenheder at fortælle om. Nogle faa Dage efter at vi var kommen ind, kom den socialdemokratiske Folketingsmand *Laur. Rasmussen* hen og satte sig ved Siden af mig og sagde til mig: »Hør, Refshauge, jeg har tænkt paa, at du har jo sikkert en hel Del, I skal have ned til Sønderjylland endnu. Nu skal du se at samle sammen paa det, og kom saa med det, mens vi endnu er varme for Sønderjylland, for vi kølnes naturligvis lidt efterhaanden. Du skal slet ikke bryde dig om, at vi, hver Gang vi har Finanslovdebat, river Neergaard i Næsen, at Indlemmelsen af Sønderjylland har været alt for dyr og har kostet over 250 Millioner Kroner, for det er jo Løgn; vi har da faaet Værdier for en stor Del af dem, bl. a. Statsbanerne, dine Domæner, Statsskovene, Hertugens Godser, Embedsboliger og alt, hvad der er, det er jo let mere end Halvdelen af dette Beløb værd. Kom du kun med det. Du skal ikke faa onde Miner fra Socialdemokraterne, det skal jeg love dig for«. Jeg fulgte hans Raad og samlede sammen alt, hvad jeg kunde, og de var ogsaa stadig fra alle Partier meget villige til at yde det, der maatte ydes til Sønderjylland. — Der var dog en Ting, hvorom L. Rasmussen og jeg stadig ved Bevillingens Fornyelse fik os en lille rask Debat. Det var *Sønderjydske Kommando*, som var her et Par Aar. Da vi den anden Vinter var i Rigsdagen, blev der fremsat Forslag om Nybevilling. Jeg skulde igen til at tale for Bevillingen, men gik hen til Forsvarsminister Kl. Berntsen og spurgte, om jeg ikke kunde faa Lov at sige, at det var sandsynligvis sidste Gang, Bevillingen skulde fornyes. Kl. Berntsen blev imidlertid vred og sagde til mig: »Ja, det er ikke for min Fornøjelse, de ligger dernede. Hvis I ikke

vil have dem, saa kan I blot sige det, saa skal I nok blive fri«. »Jaja, saadan var det ikke ment; saa skal jeg gøre det, saa godt jeg kan«. L. Rasmussen og jeg fik vor sædvanlige Debat om det Spørgsmaal, men da Mødet var endt, gik jeg hen til ham og sagde: »Ja, jeg synes egentlig ogsaa godt, vi kunde undvære dem nu, L. Rasmussen, men uden Betydning er det alligevel ikke, at de har været dernede. Du skulde have set, da jeg i Mandags var i Haderslev, da spillede Musikken nede paa Stormklokken, og der stod fuldt af Ungdom rundt om dem som Tilhørere. Naar jeg næste Mandag kommer til Stad og gaar ned ad Gaden, saa skulde det ikke undre mig, om jeg møder en Dreng, der fløjter paa de Melodier, han hørte forrige Mandag«. »Jaja,« sagde L. Rasmussen, »I maa sgu da saa godt for mig have de Par Mand dernede, men lad da os to have den Fornøjelse at debattere det Spørgsmaal hver Gang. Synes du ikke det er morsomt? For det synes jeg«. Det blev nu alligevel sidste Gang, vi kom til at debattere det Spørgsmaal.

HERTUGEN AF AUGUSTENBORGS GODSER.

HEN paa Vinteren 1921 kom Finansminister *Neergaard* til Finansudvalget angaaende Overtagelse af Hertugen af Augustenborgs Godser. Til at begynde med havde Hertugen helt nægtet at overgive dem til den danske Stat, derefter havde han forlangt en ganske urimelig Pris — 10 Millioner, hvad der slet ikke kunde være Tale om at give ham. »Men vi vil nu have disse Godser«, sagde Neergaard, »selvom det skal koste lidt«. Han bad om Finansudvalgets Bemyndigelse til at tilbyde en Pris paa 3,5 Mill. Kr., hvilket han mente var $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ Mill. for høj en Pris, men »vi vil have denne Hertugslægt, der har voldt os saa mange Kvaler, ud af Sønderjylland nu, og vi har gennem Fredstraktaten Ret dertil«. Han meddelte, at det var Meningen at sende Direktør *Schack-Eyber* fra Landmandsban-ken ned til Primkenau i Schlesien, hvor Hertugen boede, for at føre Forhandlingerne. — Dette skete, og den før nævnte Pris blev aftalt. Hertugen døde imidlertid 22. Febr., før Godsernes Overtagelse fandt Sted.

Først i April fik jeg Anmodning om sammen med Stift-
amtmand *Haarlov* og Skovrider *Krarup* fra 'Als at repræsentere
den danske Stat ved Overtagelsen. Det blev en meget in-
teressant Oplevelse. Jeg rejste fra København direkte til
Graasten 20. April, blev hentet i Bil paa Banegaarden og
kørt til Slottet. Her blev jeg modtaget af Advokat *Löhmann*
fra Flensborg og fik anvist Værelse med en stor Himmelseng
med snirklede Søjler; paa Væggen hang der Billeder af Hertug
Frederik VIII. Jeg blev bedt om at komme ned i Jagtsalen, hvor
vi skulde spise, de andre Herrer var ankommen iforvejen. Om

Vinteren var der ingen Husholdning paa Graasten Slot, men Frk. *Kuss*, der var Datter af en Kornhandler i Haderslev, administrerede foreløbig Godserne. Der var arrangeret et Aftensbord for os; det stod midt i den store Sal, hvor der var bornholmske Fliser som Gulv; her var ogsaa et Baalsted til aabent Jagtbaal. Paa Bordet stod fire Stearinlys. Vi blev placeret rundt om Bordet, og Advokat Löhmann bød os Velkommen til Arbejdet. Efter at vi havde spist, gik vi op i Hertugens Privatkontor. Her sad vi saa og gennemgik alle Akterne, Forpagtningskontrakterne paa Godset og Overdragelsesdokumentet. Det blev Midnat, før vi var færdige med dette, thi Advokat Löhmann var meget grundig.

Næste Morgen, efter at vi havde drukket Kaffe og beset Slottet fra Ende til anden, rullede der to Biler op i Slotsgaarden, og vi blev kørt rundt til alle Forpagterne. Hvert Sted, hvor vi kom hen, stillede Advokaten os op i en Rundkreds og læste op for Forpagteren, at fra idag af var Hertugens Godser overgaaet til den danske Stat, og nu havde de samme Forpligtelser overfor denne, som de havde haft overfor Hertugen, men ogsaa de samme Rettigheder. Naar det var sket, kørte vi videre til den næste Forpagter. Da vi havde været rundt ved alle Forpagtere paa Graasten Gods, kørte vi til Sønderborg. Her besaa vi Slottet, der dengang var beboet af husvilde, og var nede i Gravkapellet, som Hertugen i Kontrakten havde forbeholdt sig ikke maatte røres; her stod de gamle augustenborgske Hertugers Kister. Fra Sønderborg Slot kørte vi til Augustenborg, besaa Slottet og Kirkesalen og tilsidst Enkeboligen i Parken. Da vi gik fra Enkeboligen op ad Alleen forbi Slottet, kom jeg til at gaa sammen med Advokat Löhmann, som jeg kendte fra gamle Dage. Han kaldte mig altid for Inspektor, og han sagde da: »De forstaar nok, Hr. Inspektor, at det for mig som gammel Slesvigholstener har været en overordentlig smertelig Dag, at jeg nu som Hertugindeens Repræsentant har maattet overgive vor Hertugslægts Godser til den danske Stat. Som De veed, begyndte Hertugen med at forlange 10 Mill. Kr. for sine Godser og Slotte. Jeg raadede ham til at moderere sig, da jeg var klar over, at den danske Stat ellers vilde gaa til en Ekspropriation, og saa vilde han faa langt, langt mindre for dem, ogsaa langt mindre end

vi faar idag. Det var svært for mig at faa ham overbevist herom, men lilsidst forstod han det dog og gik i Forhandling med den danske Stats Repræsentanter. Han døde, før Forhandlingerne var afsluttet, ellers er jeg ikke helt sikker paa, at det var gaaet af uden Ekspropriation«. — Fra Augustenborg kørte vi ned til Skovriderboligen i Sønderskoven, hvor Overtagelsesprotokollen blev skrevet og undertegnet af Advokat Löhmann som Hertugindens befuldmægtigede og af os tre, der repræsenterede den danske Stat.

Jeg kørte sammen med Stiftamtmand Haarlov til Haderslev. Da vi var kommen i Bilen og havde begyndt at køre, sagde han: »Dette er den interessanteste Oplevelse, jeg har haft i mit Liv, at vi nu har været med til paa den danske Stats Vegne at overtage den Hertugslægts Godser, der har voldt Danmark saa mange Kvaler«. — Blandt de mange mærkelige Oplevelser, jeg har haft før og efter Genforeningen, maa jeg sige, at denne ogsaa for mig staar som en af de interessanteste.

Efter Overtagelsen gik Skovene ved Augustenborg Slot og paa Graasten Gods ind under Statsskovvæsenet (ca. 500 ha.), mens jeg fik overdraget Administrationen af Graasten Herregaard, Fiskbæk og et Par Smaaejendomme, ialt ca. 500 ha., og dertil et stort Teglværk, forholdsvis nyt, men ude af Drift, tæt ved Graasten. Skovrider Krarup (senere Skovdirektør) og jeg fik i Fællesskab Slottet og Slotsparken med dertilhørende Gartneri. Skovrideren mente, at vi skulde have os indrettet hver et Værelse paa Slottet, hvor vi kunde bo, naar vi kom derned, og det fik vi ogsaa, men jeg benyttede kun mit en eneste Gang. Et Aarstid efter fik Amtmanden over Aabenraa Slottet og Parken i Forvaltning. —

Det store Teglværk voldte mig en Del Kvaler. Det var i stærkt Forfald. Hver eneste Gang jeg kom derned, skulde jeg hen at se paa det; jeg kunde ikke holde mig derfra, skønt jeg hverken vidste ud eller ind, hvad jeg skulde gøre med det. Jeg fik Ministeriets Bemyndigelse til at udbyde det til Salg i et Blad, der kaldes »Teglværksindustrien«, og fik fra Teglværksringen paa Broagerland et Bud paa 45 000 Kr., hvad der jo var en ren Bagatel for det Værk, der havde kostet mindst et Par Hundredtusind. — Aaret efter udbød jeg det igen, da der var kommen lidt mere Liv i Teglværksindustrien, og fik det solgt for 110 000 Kr. til

en Teglværksejer ovre fra Hillerød. Af den store Herregaard Fiskbæk er Stamparcellen nu Graasten Landbrugsskole, hvor jeg sidder i Bestyrelsen. Graasten Herregaard er ogsaa udstykket paa en lille Stamparcel nær; der bor en 30 Husmænd paa de to Herregaardes Marker.

TIL INTERPARLAMENTARISK KONGRES.

FØR Rigsdagen hjemsendtes, blev der, som tidligere omtalt, valgt Delegerede til det nordiske interparlamentariske Møde, der afholdtes i København i Sommeren 1921, for Venstre: J. C. Christensen, Dr. Krag, Brorson, Pinstrup og jeg. Der kom Delegerede fra Norge og Sverige, men Finland var endnu ikke med. Mødet holdtes i Landstingsalen. Dr. Moltesen præsiderede. Jeg fik her Lejlighed til at lære en hel Del interessante Personligheder at kende, hvis Navne jeg havde læst om i Avisen. Det eneste, jeg egentlig husker fra Forhandlingerne, var, at Statsminister *Hj. Branting* holdt et Foredrag om de nordiske Staters Forsvar, og han endte med at sige: »Den, der vil leve, maa ogsaa vise Viljen til det«. — Dette Foredrag vakte stor Opstandelse baade i socialdemokratiske og radikale Kredse. *Stauning*, der var en af de socialdemokratiske Delegerede, skyndte sig op paa Balkonen, hvor Borgbjerg sad, og forhandlede øjensynligt med ham om, hvad der skulde siges hertil, men der blev ikke sagt noget; Brantings Autoritet var saa stor, at ingen havde Lyst at hæve sin Røst imod ham.

Paa Mødets Andendag var der Middag paa den kgl. Skydebane, hvor Dr. *Moltesen* ogsaa præsiderede. Det var Skik og Brug ved disse Middage, at der kun talte een fra hvert af de tre Lande, men lige før vi skulde gaa til Bords, kom Dr. Moltesen hen til mig og sagde, at naar nu de tre havde talt, vilde han give mig Ordet. »Man venter, da det er første Gang, vi har Sønderjylland med ved disse Møder, at høre en Røst dernedefra. Du er den eneste Sønderjyde, der er med, derfor maa du tage Ordet«. Jeg gjorde nogle Indvendinger og sagde bl. a., at det burde han virkelig have sagt mig noget før. »Nu er jeg ganske uforberedt og veed virkelig ikke, hvordan jeg kan klare dette«.

Dr. Moltesen holdt paa sit, og da Repræsentanterne for de tre nordiske Stater havde talt, gav han Ordet til mig. Jeg maatte saa op at tale, og jeg har holdt mange Taler i mit Liv, men der er kun faa af dem, jeg husker saa godt som denne. Jeg talte bl. a. om, hvad nordisk Samfølelse havde betydet for Sønderjyderne under Fremmedherredømmet; nordisk Sang og Digtning var ingen Steder i Danmark saa skattet og kendt som i Sønderjylland; intetsteds var nordiske Sange bleven sunget med en saadan Begejstring. Jeg nævnte en Række af norske og svenske Forfattere og Digternavne, indbød Parlamentarikerne til at besøge Sønderjylland, der stod som Nordens Grænsevagt, og sluttede med et Vers af Bjørnsons: »Jeg vil værge mit Land«:

Denne Bostavn er vor, og vi elsker den for,
hvad den var, hvad den er, hvad den bliver igen.
Og som Kærlighed gror af den hjemlige Jord,
skal den gro af vor Kærligheds Frøkorn igen.

Bagefter kom der mange hen for at hilse paa mig og ønske til Lykke med Genforeningen.

Aaret efter blev jeg igen valgt til at deltage i *det interparlamentariske Møde i Stockholm*. Hertil var vi indbudt sammen med vore Hustruer. Min Hustru og jeg rejste op til Frederikshavn i et forfærdeligt Vejr med Storm og Regn. Her traf vi sammen med Folketingsmand *Pinstrup* og Hustru og Landstingsmand *Hauch* og Hustru. Næste Dag sejlede vi i det skønneste Vejr med en lille Rutedamper over til Göteborg. Indsejlingen gennem Skærgaarden var vidunderlig smuk. Herfra kørte vi med Tog til Trollhättan, hvor vi opholdt os en Dagstid, fortsatte med Tog til Vättern, som vi sejlede over, blev en Nat over og fortsatte med Tog til Stockholm.

Dette Møde staar ikke saa klart i min Hukommelse som Mødet i København, men jeg lagde Mærke til, at der var langt mere Stil over Ledelsen end i København. Formanden sad ikke og klingrede med en lille Klokke, naar der skulde være Afstemning, men Præsidenten slog i Bordet med en stor Trækølle og fastslog Omröstningens Resultat. Der var to Dages Forhandlinger. Andendagen var jeg oppe som Taler, men mindes ikke om hvad.

Mens vi sad og sled i det i Förstakammerets Sal, blev vore Koner underholdt af de svenske Rigsdagsmedlemmers Damer, bl. a. ved en Sejltur ud gennem Skærgaarden. Den anden Aften var der Middag paa Hasselbacken. Den sidste Aften i Stockholm var vi Statsminister Hjalmar Brantings Gæster i Udenrigsministeriets Repræsentationslokaler.

Formanden for den svenske Gruppe, Friherre *Adelsvärd*, indbød os til til at tage med ham hjem til hans Gods Adelsnäs i Östergötland, og vi tog med Glæde imod Indbydelsen, skønt det laa noget udenfor vor Rejserute. Ved en lille Købstad stod vi ud af Toget, og her holdt omkring 40 Biler, som kørte os ud til Godset. Det var et dejligt Gods, som man tænker sig et stort Gods ovre i England, inde i en Park mellem mægtige store Træer; Græsset blev ikke slaet med en Le, men som i England afgræsset med Faar, der var indhegnet i en stor Fold, som blev flyttet fra Dag til Dag. Vi blev straks beværtet med forskellige Drikkevarer og modne Druer, gik saa en Tur i Parken ned til en Sø og derfra om med Søen hen i Gartneriet. Her sad ikke mindre end fem voksne Mænd og plukkede Skud af Chrysantemum: jeg fik af dem at vide, at de kun maa bære een Blomst, for at den skal blive saa pragtfuld, som man ønsker. Vi gik ind igennem Drivhusene, hvor der i det første hang fuldmodne Druer, i det andet halvmodne og i det tredie grønne Druer. Derfra gik vi over i Avlsgaarden, som øjensynlig ikke var det væsentlige. I Forhold til Godsets Størrelse var der ingen stor Kvægbesætning, maaske et Par Hundrede, men det var Kvæg af en bayersk Stamme, der i Farve nærmest lignede Jersey, men noget kraftigere bygget. Der var, hvad der dengang var noget nyt, allerede Malkemaskiner. Vi spiste saa til Aften der, blev kørt til Toget og rejste med Sovevogn til Malmø.

VED LANDMANDSBANKENS SAMMENBRUD.

RIGSDAGSSAMLINGEN 1922-23 blev meget langvarig, en af de længste i den danske Rigsdags Historie, idet vi var samlet fra først i Oktober til 8. August. Det var særlig de *Forsvarslove*, *Kl. Berntsen* havde fremsat, og Tovtrækningen derom mellem Venstre og Konservative, der gjorde, at Samlingen trak saa længe ud. Venstre pressedes af de Konservative til at gaa op med et Par Millioner Kr., saavidt jeg husker til 43 Mill. Kr. aarlig. Indenfor Venstre førtes der mange og lange Forhandlinger om denne Sag, og jeg forstod oprigtig talt ikke ret meget af det hele. En Sommeraften var jeg sammen med tre af mine Venner gaaet hen i Ørstedsparken. Vi sad sammen paa en Bænk, og som sædvanlig endte det med, at vi kom til at drøfte de politiske Spørgsmaal, der netop optog Sindene i de Dage. En af dem sagde da: »Skal vi fire nu ikke være enige om, at nu vil vi ikke gaa længere?« Jeg svarede: »Nej, det vil jeg ikke love, det drejer sig for mig ikke om et Par Millioner Kr. fra og til, men om, at vi faar det, der er forsvarligt. Jeg forstaar godt, at vi med vore Midler ikke kan skabe et Værn, der under et eventuelt Angreb af en Stormagt kan give os fuld og betryggende Sikkerhed, men jeg mener, at det, vi faar, maa være saa godt, at vore Soldater ikke paa Forhaand skal føle sig underlegne paa Grund af mangelfuld Udrustning. Vi skal ikke have 1864 om igen, da vore Soldater stod med Forladegeværer, mens Prøjerne havde Bagladerifler. Derfor vil jeg ikke paa Forhaand binde mig til at tage Stilling til, om vi skal gaa videre eller ej«. — Jeg maa indrømme, at jeg fik aldrig den Indsigt i disse Forhold, der kunde være mig til virkelig Vejledning, og jeg stemte saa med mit Parti, men min Samvittighed var ikke god.

Under Forsvarsforhandlingerne fik jeg et bestemt Indtryk af, at Provisorietiden i 80'erne, hvor Striden om Forsvaret blev noget af det væsentlige, endnu ikke var glemt. Jeg følte det særligt pinligt den sidste Dag under 3. Behandling, jeg har ikke set noget i den Grad sætte alle Sind i Bevægelse, som Tilfældet var under denne Forhandling. Jeg opdagede pludselig, at jeg var den eneste i hele Tinget, der sad paa Plads, alle de øvrige var stimlet sammen om Talerstolen og var saa hidsige med Tilraab til Talerne og med Puf til hinanden indbyrdes, som jeg aldrig har set det før. Jeg kunde ikke holde ud at sidde inde i Salen og se paa det og gik af og til ind i Læseværelset, men derfra maatte jeg igen efter nogle Øjeblikkes Forløb ind i Salen, hvor Kampen stod, og saa tilbage igen. Mødet fortsatte til langt ud paa Aftenen. Jeg skulde hjem til en kær Slægtnings Bryllup næste Dag, jeg havde bestilt en Bil, der vel nok holdt en hel Time nedenfor Rigsdagstrappen, men da man saa endelig til Slut forlangte mundtlig Afstemning, maatte jeg afbestille Bilen. Jeg naede ikke hjem, saa jeg kunde komme med i Kirken, men kom først til Middagen.

En Lørdag i September blev vi ganske uventet indkaldt. Det var *Landmandsbankens Sammenbrud*, der var Anledning hertil. Venstres Bestyrelse havde allerede været samlet om Fredagen og var bleven enig om at foreslaa Partiet, at Neergaard skulde gaa; det vilde politisk lette det for Venstre at komme over den Sag, naar dette Offer blev bragt, men da Partiet var samlet, var der ingen af de menige Medlemmer, der vilde høre Tale herom. Jeg ser endnu Neergaard for mig, som han stod og saa rundt paa os med Taarer i Øjnene, det havde han øjensynligt ikke ventet. Han havde vel tænkt, at vi først og fremmest vilde bjerge Partiet, hvad der jo som Regel er politisk Moral.

Der var ansat Møde i Salen til sædvanlig Tid Kl. 1, hvor der blev forelagt Forslag om, at Staten skulde overtage en Garanti paa 40 Millioner Kroner for Landmandsbanken, mens Hovedbankerne overtog Garantien for 30 Millioner. Fra flere Sider blev der krævet Udsættelse, saa Forhandlingen begyndte først ved 4-Tiden og sluttede ved 7-Tiden med Nedsættelse af et Udvalg, hvortil Venstre valgte sine Finansudvalgsmedlemmer. Da jeg sad i Finansudvalget, kom jeg af den Grund med i Udvalget.

Dette samledes straks og valgte Pastor Laursen til Formand. Denne vilde ansætte nyt Møde til Kl. 8, men Rode og Zahle nægtede dette bestemt, Rode sagde, at han havde ikke spist, siden han drak sin Kaffe om Morgenen, saa optaget havde han været. Mødet blev saa sat til Kl. 9, og Handelsminister Jørgen Christensen var anmodet om at være til Stede. Det blev et langt Møde, idet det ikke alene blev til en Forhandling om det foreliggende Spørgsmaal, men der skulde ogsaa slaas Partigevinst af det. Fra radikal Side, særlig Rode, forlangte man 4-5 Dages Betænkning, idet man ikke paa staaende Fod var i Stand til at tage Stilling til saa stort et Spørgsmaal. Fra socialdemokratisk Side blev det krævet, at Ministeriet skulde gaa paa denne Sag. Overfor de Radikale blev der baade fra vor og fra konservativ Side hævdet, at Sagen skulde være afgjort, inden Banken skulde aabne Mandag Morgen, for ellers aabnede den aldrig mer. Overfor Socialdemokraterne tog vi fra Venstre den bestemte Stilling, at hverken Neergaard eller Venstres Ministerium skulde falde paa denne Sag, men henviste dem til at stille en Dagsorden, saa fik vi se, hvad Udfald en Afstemning om den fik. Udvalgsmødet trak ud til Kl. 3 om Natten, og jeg husker godt, hvordan Følelsen af Ansvar voksede, efterhaanden som Forhandlingerne skred frem. — Da vi gik derfra, fulgtes jeg med Stengaard-Kirkegaard over Marmorbroen, og jeg sagde da til ham: »Sig mig, er du klar over, hvad du kan være med til at tage Ansvar for i denne Sag, for jeg er ligesaa klog, som da vi begyndte«. Hertil svarede han: »Ja, da er jeg ogsaa det, om man kan være bekendt at sige det«.

Ved Mødets Slutning var der ansat Møde til Søndag Morgen Kl. 8. Jeg sov ikke stort, da jeg kom hjem paa Hotellet og i Seng, men maatte naturligvis af Sted tidlig Søndag Morgen. Direktørerne for Hovedbankerne i København og for Aarhus-Privatbank var bleven tilkaldt til dette Møde, man ønskede at høre deres Mening om, hvad der burde gøres. Man fik i Forhandlingerne Indtryk af, at de var ængstelige for at faa en statsgaranteret Bank til Konkurrent, men de kunde ikke anvise anden Udvej end den, der laa i det fremsatte Lovforslag. Under Mødet kom jeg til at spørge Direktøren for Handelsbanken: »Hvis nu Landmandsbanken ikke faar den Statsgaranti, her er

Tale om, og saa ikke aabner sine Porte Mandag Morgen, kan vi saa regne med, at de aabnes nogensinde igen?» »Nej,« sagde han, »det tror jeg ikke«. Jeg spurgte videre: »Kan og vil de øvrige Banker overtage Landmandsbankens Forretninger, for nu har vi jo hørt, at den har over 80 Filialer Landet over, og hvor mange Hundreder af Forretningsfolk staar saa ikke Mandag Morgen uden Bankforbindelse. Det bliver jo økonomisk Ruin for Tusinder af Mennesker her i Landet, hvis dette sker«. »Ja,« svarede han, »men vi vil ikke være større, end vi er; vi har en Aktiekapital paa 50 Millioner Kroner, der passer til den Forretning, vi har«. De øvrige Banker erklærede, at de heller ikke, hvad der jo var ret indlysende, kunde overtage Landmandsbankens Forretninger. — Dermed var jeg klar over, hvor vort Ansvar laa, og hvad der maatte gøres. Jeg har senere baade ved Partimøder her i Sønderjylland og i private Drøftelser faaet Behjælpelser for, at jeg sammen med mit Parti var gaaet med til denne Garanti, men jeg er indtil idag overbevist om, at det var rigtigt, at vi gjorde det.

Kl. 11 var der indvarslet til Partimøde, og Pastor Laursen skulde som Udvalgets Formand fremsætte vort Syn paa Sagen, og hvilken Stilling Udvalget vilde foreslaa Partiet at indtage, men han fik kun sagt nogle faa Sætninger, saa faldt han i Graad og kunde ikke sige mere, Pinstrup maatte saa tage Ordet i hans Sted. Partiet godkendte Udvalgets Beslutning, og Mødet hævedes efter en Times Forhandling.

Der var ansat Møde i Salen til Klokkeren 1, men der blev snart fra den ene, snart fra den anden Side forlangt Udsættelse (ogsaa vi indenfor Venstre havde flere Gange nye Forhandlinger om Enkeltheder i Lovforslaget), og Mødet i Salen begyndte ikke før Kl. 7 Aften. — 3. Behandling sluttede først Kl. 3 om Natten efter en meget hidsig Debat. Saa skulde Sagen i Landstinget. Skønt jeg var søvrig og træt af Vaagen og Spænding, kunde jeg dog ikke dy mig, jeg skulde hen at høre paa Forhandlingerne i Landstinget. Her var Tonen i Forhandlingen mere afdæmpet end i Folketinget, og efter et Par Timers Forløb var Lovforslaget ført igennem de tre Behandlinger og vedtaget.

Jeg gik saa hjem og i Seng, men næste Dags Morgen Kl. 9 var jeg atter nede i Rigsdagen, jeg skulde høre, hvordan man

nu fra forskellig Side saa paa det, der var sket. Jeg kom i Samtale med et af de socialdemokratiske Udvalgsmedlemmer og sagde til ham: »Det var egentlig kedeligt, Hauge, at ikke ogsaa I kunde stemme for Loven, for I var dog lige saa klar som vi over, at det var en afgjort Nødvendighed det, der skete«. »Ja, kære Refshauge«, svarede han, »det var egentlig ogsaa kedeligt, men du forstaar jo nok, at vi var kommen for langt ud allerede Nat-ten mellem Lørdag og Søndag med at forlange Ministeriets Af-gang, det var ikke til at komme tilbage for os igen«. — Jeg spiste Frokost i Rigsdagen og gik hjem paa mit Værelse for at tage mig en Lur. Da jeg igen blev vaagen, var det mørkt, jeg saa mig forbavset om, fik Lyset tændt, og da jeg saa paa mit Ur, var det 10 Aften. Jeg maatte da i Byen for at faa lidt at spise, men gik saa straks hjem og i Seng og sov til hen paa For-middagen næste Dag. Da jeg kom hjem til min Kone, fortalte jeg hende naturligvis om, hvad jeg havde været ude i, og sagde tilsidst, at en Oplevelse som den vilde jeg nødig ud for engang til i mit Liv. Jeg har senere glædet mig over, at det gik saa godt for Landmandsbanken, som det gjorde, og at Staten ikke har tabt noget ved den Risiko, den her overtog.

Fra de to sidste Aar, jeg sad i Rigsdagen, har jeg ingen Erin- dring om større Begivenheder. I Sommeren 1923 blev jeg meget syg og indlagt paa Amtssygehuset i Haderslev, hvor jeg gennem-gik en større Operation (Tarmsprængning med Bughindebetæn-delse). Jeg laa en 10 Uger paa Sygehuset. Mens jeg laa der, havde Partibestyrelsen været samlet og var bleven enig om, at der skulde rettes en Forespørgsel til Redaktør Lebeck, der var valgt i Aabenraa, og til mig, om vi vilde være villige til at rette en personlig Henvendelse til *H. P. Hanssen* om at stille sig som *Venstres Kandidat i vore to Opstillingskredse*. Det faldt ikke mig svært at efterkomme denne Henvendelse. Jeg havde saa rigeligt med Arbejde herhjemme, saa det let kunde optage min Tid, og det voksede, efterhaanden som Domænerne blev forpagtningsle-dige og skulde tages under Drift for Statens Regning. Dertil kom, at jeg i Grunden aldrig havde følt mig rigtig tilfredsstillet i Poli-tik, jeg følte mig som en Tredierangs Politiker, og jeg var ikke vant til fra de senere Aar herhjemme at staa paa den Plads. Desuden var der kun ringe Udsigt til, at jeg kunde genvælges.

Jeg laa saa i Sengen og skrev et Brev til H. P. Hanssen, hvori jeg opfordrede ham til at lade sig opstille som Venstres Kandidat i Haderslevkredsen. And. Lebeck gjorde, som den loyale Mand han var, det samme for Aabenraakredsen, skønt det sikkert faldt ham betydeligt sværere. H. P. Hanssen tog mod Opfordringen og blev saa ved Valget Forsommeren 1924 indvalgt i Rigsdagen som Venstres Kandidat i de to Opstillingskredse. Jeg tror dog aldrig, at H. P. Hanssen rigtig kom til at føle sig tilfredsstillet ved Forholdene i den danske Rigsdag. De var i Forhold til det, han var vant til i Berlin, saa smaa og sogneraadsagtige. Da der 1926 atter blev Valg, nægtede han at stille sig igen.

DOMÆNEFORVALTER.

VED Partimødet Dagen efter Rigsdagens Aabning i Oktober 1920 kom Landbrugsminister *Madsen-Mygdal* hen til mig og bad mig om at komme over til sig i Landbrugsministeriet, da han gerne vilde have en Samtale. Da jeg kom derover, gik han straks til Sagen og sagde, det var angaaende de mange *sønderjydske Domæner*, som den danske Stat havde overtaget, og som naturligvis skulde forvaltes; det kunde efter hans Opfattelse ikke ske ovre i Ministerialbygningen; der maatte oprettes en særlig Forvaltning med Sæde i Sønderjylland; han vilde spørge, om jeg kunde tænke mig at paatage mig denne Opgave?

Det kom ikke helt bag paa mig. Landstingsmand Hauch, der, som allerede fortalt, havde været hernede i Valgtiden, havde nævnt det for mig, og han havde fortalt mig, at Ministeren havde været baade i Folketingets og Landstingets Finansudvalg med Forslag om Oprettelse af en Institution til Forvaltning af de sønderjydske Domæner og faaet Tilslutning til dette Forslag. Overfor Hauch og maaske ogsaa overfor andre havde Ministeren nævnt mit Navn som den, han tænkte at anmode om at overtage denne Forvaltning; han havde fortalt Hauch, at han havde raadført sig med H. P. Hanssen herom, og denne havde nævnt mit Navn. Ministeren mente absolut, at det burde være en Mand henedefra, en Mand, der kendte Forholdene i Sønderjylland, og som kunde tale Tysk, idet det var ham bekendt, at flere af Forpagterne ikke talte Dansk.

Opgaven tiltalte mig i høj Grad, men jeg bad om Betænkning, fordi jeg Dagen før var bleven indvalgt i Finansudvalget, og man havde forestillet mig dette som en Opgave saa stor, at det maaske var umuligt, at jeg kunde overkomme noget ved

Siden deraf. Ministeren svarede, at han fandt det naturligt, at jeg vilde tænke over Sagen, idet ogsaa han godt forstod, at det var en stor Opgave, han her bad mig om at paatage mig, men han vilde bede mig snarest muligt træffe en Afgørelse.

Jeg fortalte min Kone det om Aftenen, og hun sagde: »Er du da tosset, Mand? Du tror nok ogsaa, du kan paatage dig alting nu. Gaa du til Ministeren i Morgen og sig, at det kan du ikke«. — Det fik jeg imidlertid ikke gjort, men da vi kom hjem igen i Læseferien, pressede hun paa mig og fik mig til at skrive over til Ministeren, at jeg ikke turde paatage mig dette Hverv.

Da Rigsdagen samledes igen, kom Madsen-Mygdal til mig og sagde, han var ked af det Brev, han havde faaet. »Kom over til mig igen og lad os snakke lidt om det«. Da jeg kom over i Ministeriet, sagde Ministeren til mig: »Veed De nu hvad, det er nu en Opgave. De skal paatage Dem. Jeg veed jo allerede om Dem, at De har det ligesom jeg: De ønsker ikke at gaa og blive gammel her i Rigsdagen. De har paataget Dem Hvervet nu i denne første Periode, fordi det var bleven Deres Pligt. Naar De saa engang ikke mere er Rigsdagsmand, vil dette her være en Beskæftigelse, som De vil være glad for«. Jeg prøvede at foreslaa en Deling af Arbejdet, idet jeg kunde tænke mig, at der blev to om det: en for Haderslev Amt, hvor ikke mindre end 24 af de 36 Domæner laa, og en for de øvrige tre Amter. Jeg foreslog Gdr. *M. Refslund Poulsen*, Bovlund, som Domæneforvalter i de sydlige Amter, men det vilde Ministeren slet ikke ind paa. Jeg fik endnu nogle Dages Betænkningstid og gik saa til Departementschef *Waage* for at tale med ham om Sagen. Han sagde: »Ja, De har jo en stor Fordel, saalænge De er Rigsdagsmand, idet De kan komme herover i Ministeriet og aftale en hel Del Ting mundtlig. Jeg synes ogsaa, at De skulde paatage Dem Opgaven. De behøver da heller ikke straks at tage ud til alle Domænerne. Naar vi faar en Indberetning om dem, naar De er kommen hjem til næste Sommer, saa vil det vel være tilstrækkeligt. Det meddeles Forpagterne herfra, at De har overtaget Forvaltningen, der har Sæde i Haderslev«.

Da Opgaven stadig tiltrak mig, gik jeg et Par Dage efter til Ministeren og erklærede, at jeg i hvert Fald vilde paatage mig den foreløbig, men jeg bad ham om ikke straks at give mig kon-

gelig Udnævnelse, men blot konstituere mig i Embedet. Det gik han ind paa, rejste sig fra sin Plads, kom om og trykkede mig i Haanden og sagde: »Ja, jeg veed jo godt, at det kan blive vanskeligt nok. De er jo vant til, disse Domæneforpagtere dernede, at spille en stor Rolle, det er gamle Reserveofficerer mange af dem, men jeg venter af Dem, at De vil vise den fornødne Takt overfor dem og forstaa at sætte Dem i Respekt hos dem. Men nu vil jeg gerne have, at De hurtigst muligt tager ud til dem og giver mig en Indberetning om, hvordan det ser ud, hvordan Bygningerne er holdt, om den kontraktmæssige Besætning er der o. s. v., for jeg har hørt noget om, at det er gaaet stærkt i Forfald mange Steder«. — Det var noget andet end det, Departementschefen havde tænkt sig. Jeg sled i det 2-3 Maaneder, saasnart der var Tid til det, idet jeg paa denne grundige Maade højst kunde bese to Domæner hver Dag.

Hen paa Slutningen af Samlingen 1920-21 fremsatte Landbrugsministeren i Folketinget Lovforslag om Oprettelse af en Embedsstilling som Domæneforvalter i de sønderjydske Landsdele. Under Behandlingen i Folketinget var *J. P. Nielsen* Socialdemokraternes Ordfører og ytrede sin Betænkelighed, idet han mente at kunne forudse, at der vilde opstaa et helt Departement deraf, idet en Embedsmand som Domæneforvalteren naturligvis, som det andensteds var Tilfældet, vilde søge at gøre sig selv uundværlig. Ministeren erklærede imidlertid, at Hensigten ikke var at beholde alle disse Domæner som Statens Ejendomme, men at han tværtimod agtede at fremsætte Forslag om Bortsalg ved første Forpagtningsledighed. Dermed erklærede *J. P. Nielsen* sig beroliget, og Loven vedtoges enstemmigt. *Chr. E. Christensen* var Venstres Ordfører, og jeg havde ikke andet med Lovforslaget at gøre end at stemme som menigt Medlem indenfor Venstre. Hen paa Sommeren fik jeg imidlertid kgl. Udnævnelse som Domæneforvalter. Det var egentlig ikke efter Aftale, idet jeg havde anmodet om kun at blive konstitueret, men var jeg bleven spurgt, havde jeg sagt Tak.

Den store Virksomhed som Domæneforvalter var kommen til at interessere mig mer og mer, og Forholdet mellem Forpagterne (ogsaa de tysksindede) og mig blev over Forventning godt, selv om det naturligvis ikke kunde undgaas, at der i enkelte Tilfælde

opstod Gnidninger. Der var i Loven om Domænernes Forvaltning en Bestemmelse om, at der skulde nedsættes et *Domæneudvalg*, der skulde bestaa af mig som Formand og to andre Medlemmer. Ministeren spurgte mig, hvem jeg kunde ønske som Medlemmer, og jeg foreslog da tidligere Konsulent ved Fælleslandboforeningen *H. Hansen*, Aabenraa, og Formanden for de sønderjydske Husmandsforeninger *Jørgen Petersen*, Halk. Vi fik et overmaade godt Samarbejde. Efter Loven skulde disse to Medlemmers Opgave kun være den at bistaa mig ved Udstykning af Domæner og Bortsalg af Stamparceller, men jeg tog dem med paa Raad i mange andre Tilfælde og havde kun Udbytte og Glæde deraf.

De sønderjydske Domæner var som nævnt 36 store Gaarde, men dertil kom i Vinteren 1921 Straagaard ved Aabenraa, som Provinssen Slesvig-Holsten havde arvet efter en Mand, der havde to epileptiske Børn; han havde bestemt den til Hjem for epileptisk syge. Senere købtes Krusaagaard, Grøngaard og Trøjborg, og dertil kom ved Overtagelsen af Hertugens Godser Graasten Herregaard og Fiskbæk, saa det blev ialt 42 store Ejendomme med et Areal paa ca. 6400 ha. Der var desuden 3 smaa Ejendomme, de to under Graasten Gods, den tredie laa ved Allsund, havde tilhørt den tyske Marineforvaltning og været bestemt til Flyveplads. Endelig var der en Del Søer, som f. Eks. Hejlsmindebugten, Haderslev Dam, Stevning Dam ved Tørning Mølle, en Del Strandarealer fra Brøns og op til Høgsbro samt ikke mindre end 3300 ha Strand og Klitter ovre paa Rømø. Det var ikke uden Berettigelse, naar Landbrugsminister *Madsen-Mygdal* i sin Tale ved Fremlæggelsen af Forslag i Rigsdagen om Oprettelse af en Forvaltning for de sønderjydske Domæner udtalte, at det var Danmarks største Godsforvaltning.

Min første Opgave som Domæneforvalter var at faa Aktmaterialer, der laa rundt om ved de forskellige Kreisbaumeister og paa Domæneforvaltningskontoret ved Regeringen i Slesvig, samlet og ordnet. Jeg fik antaget en Mand til Hjælp paa Kontoret, og vi gik i Gang med dette Arbejde og fik det gennemført i Løbet af den første Vinter. Jeg havde bedt Departementschef *Waage* om sagkyndig Bistand til at indrette Kontoret, men fik den aldrig. Lidt Erfaring havde jeg fra de faa Maaneder, jeg sad paa Landraadskontoret, og jeg indrettede det da paa samme Maade.

som jeg havde set det paa Kontoret der. Det var ikke den samme Form, som brugtes inde i Ministeriet, men da Departementschefen engang kom herover, og jeg fik Lejlighed til at forevise ham Kontoret, erklærede han, at det var udmærket. Det var ogsaa godt nok, men maaske lidt mere omstændeligt end nødvendigt.

Efter Landbrugsministerens Opfordring kørte jeg, som allerede nævnt, rundt til Besigtigelse af Domænerne, og jeg maa sige, at jeg blev vel modtaget alle Steder, hvor jeg kom, selvom der maaske enkelte Steder var et vist Forbehold i Tonen, de var alle høflige og forekommende overfor mig.

De præsiske Domæner var opstaaet ved en ren Tilfældighed. Den første af dem blev købt 1895, Domænen Barsbøl ved Jels, den sidste i 1916, Christiansdal i Vedsted Sogn. Naar *Barsbøl* blev købt, var Anledningen følgende: Den kommunale Sparekasse i Skodborg havde Penge staaende i Gaarden, og da den gik til Tvangssalg, tog Formanden for Sparekassen, Amts- og Kommuneformstander *Meyer*, hen til Auktionen, afgav et Bud paa Gaarden, der dækkede Sparekassens Tilgodehavende, og fik Tilslaget. Da han kom hjem og forelagde dette for Kommuneraadet, sagde de: »Den har De købt, vi har ikke givet nogen Bemyndigelse dertil, og De har altsaa Gaarden«. Amtsformstanderen kom derved i Forlegenhed, rejste ned til Regeringen i Slesvig og bad om Raad og Bistand, han fik da Tilsagn om, at den skulde blive overtaget som Domæne. Der rettedes Henvendelse til den præsiske Domæneforvaltning, der overtog Barsbøl og satte en Bestyrer paa den, en Holstener, der hed *Blöcher*, som senere blev Forpagter. Den tyske Regering fik herigennem Øje paa den nationalpolitiske Betydning af disse store Jordkøb. Aaret efter købte den Røddinggaard og senere den ene store Gaard efter den anden.

Dersom Hensigten med disse Jordkøb var at tage Jorden bort under Fødderne paa den danske Befolkning her i Nord-slesvig, saa lykkedes det ikke godt. Af de 36 Domæner, der laa her ved Genforeningen, var kun 13 købt af danske Ejere, de øvrige af Tyskere, men der var øjensynlig alligevel en bestemt Plan i disse Domænekøb, idet ikke færre end 24 af de 36 laa heroppe i Haderslev Amt og flere af dem lige op til Grænsen. Overpræsident *v. Köller* brugte ogsaa engang i en Tale det Ud-

tryk, at der skulde bygges en Vold af tyske Ejendomme tværs over Landet op imod Grænsen for at afskære den direkte Forbindelse med Kongeriget. Det var tyske Forpagtere eller i hvert Fald tysksindede, der fik Ejendommene i Forpagtning, og der opstod rundt om disse Domæner afsluttede Kolonier af Arbejdere saa godt som allesammen tyske, der var kommen herop fra Østprøjsen eller sydligere Egne. Jeg har engang ved Overtagelsen af en Domæne prøvet at faa opgjort, hvor mange Mennesker der var beskæftiget her, og hvor mange de var i Antal med Børn og hele Familien. Det blev til ikke mindre end et Par og halvfjerds. Det var en hel lille Koloni for sig, hvor der kun taltes Tysk. Jeg studsede forresten over ved mit første Besøg hos Forpagterne, at der var flere af dem, der havde boet heroppe i indtil 30 Aar, som endnu ikke havde lært at tale Dansk. Med deres Arbejdere havde de en ganske anden Ordning end den, vi kender heroppe. Deres Løn bestod for den væsentligste Del i Naturalier, og Forpagterne var, som Tilfældet sikkert ogsaa er ved de store Godser sydpaa, deres Forsyn. Blev der en syg, saa gik han ikke til Læge, men tilkaldte Forpagteren, og denne tog saa Bestemmelse, om der skulde tilkaldes Læge eller ej. Da Rønhave blev udstykket, kom Arbejderne og beklagede sig til mig, hvor i Verden de da nu skulde vende sig hen; der var flere af dem, der aldrig havde været udenfor Rønhave, de var født, opvokset og havde levet hele deres Liv dér. Der var et vist patriarkalsk Forhold imellem Arbejdsgiver og Arbejdere, og jeg fik det Indtryk, at Arbejdsgiveren følte sig forpligtet overfor Arbejderne til ogsaa at sørge for dem, naar de blev gamle og ikke kunde arbejde mere.

Jeg tog fra Begyndelsen af den Beslutning, at alle Forpagterne, hvad enten de var tysk- eller dansksindede (der var nemlig kommen nogle dansksindede under og nærmest efter Krigen herved og havde overtaget Forpagtninger i Stedet for de tyske Forpagtere), skulde behandles lige hensynsfuldt; det kom dem øjensynligt overraskende. Flere Steder var Bygningerne under Krigen kommen stærkt i Forfald. Jeg havde efter Kontrakten Ret til at forlange, at Istandsættelsen skulde ske straks, men jeg krævede ikke det hele sat i Stand paa en Gang, men kun det, der var nødvendigt, for at yderligere Forfald ikke skulde finde

Sted, og henstillede saa iøvrigt til dem, at det øvrige foretoges snarest gørligt. Besætningen var ogsaa flere Steder kommen ned under det Antal, der var fastsat i Forpagtningskontrakten; det blev da henstillet til dem efterhaanden at bringe den op paa den Højde, Kontrakten foreskrev.

Hen paa Vinteren 1921 vedtoges der paa Rigsdagen en Lov om Omregning af Forpagtningsafgiften fra Mark til Kroner i Forholdet 9 Mark til 8 Kr. Jeg indbød efter denne Lovs Vedtagelse Forpagterne til et Møde i Haderslev og antog, med Ministeriets Billigelse, Advokat Andersen til juridisk Bistand ved Forhandlingerne og ved de Tilføjelser til Kontrakterne, der blev nødvendige. Ved dette Møde var alle Forpagterne til Stede, og jeg fremsatte saa for dem, hvad Loven paabød med Hensyn til Forpagtningsafgiftens Omregning, men krævede desuden noget, der egentlig laa udenfor, hvad Loven gav Ret til, nemlig, at de stillede hver et Depositum i Kroner, da det, de allerede ved Forpagtningens Tiltrædelse havde stillet for den tyske Domæneforvaltning, var bleven værdiløst. Efter at jeg havde forelagt dem disse Forslag, foreslog jeg, at vi hævede Mødet en Time eller to, saa de kunde holde Samraad om, hvordan de vilde stille sig til mine Forslag. Da vi kom sammen igen, erklærede de sig alle villige til at gaa ind herpaa, kun Forpagter Blöcher, Barsbøl, rejste en lille spagfærdig Indvending, som han dog hurtigt frafaldt.

De første Vanskeligheder, jeg fik ved Domæneforvaltningen, angik uberettiget Bortforpagtning af syv Domæner, som den prøjsiske Domæneforvaltning havde foretaget, mens Fredsforhandlingerne stod paa i Versailles. De to Bortforpagtninger var sket paa et nogenlunde normalt Tidspunkt forud for Forpagtningens Udløb, mens det for de fem foregreb Begivenhedernes Gang med indtil 3-4 Aar; de var alle bortforpagtet for et Tidsrum af 18 Aar, der altsaa kom til at ligge efter deres Overgang til Danmark, saa man saa tydeligt Hensigten dermed.

For de to Domæners Vedkommende: *Nygaard* i Østerlindet og *Haraldsholm* i Jels Sogn udløb Forpagtningen rigtignok ogsaa først efter Danmarks Overtagelse af Domænerne, men Forholdet med ny Bortforpagtning var her ret nær det normale Tidspunkt. Jeg blev først klar over disse Forhold ved Gennemgang

af Kontrakterne, gik saa til Landbrugsministeren og foreslog ham, at vi for de fems Vedkommende pure skulde nægte at anerkende Kontrakten, mens vi for de tos Vedkommende skulde vise Forpagterne det Hensyn at føre en Forhandling med dem om Forpagtningstidens Nedsættelse til ni Aar. De to Forpagtere var klar nok over, at det var en Hensynsfuldhed imod dem, men det voldte alligevel megen Besvær at faa dem til at gaa med til en saa stærk Nedsættelse af Forpagtningstiden. Det endte med, at jeg tilbød dem at gaa til Ministeren med Forslag om, at der indrømmedes dem ti Aar, hvad de saa begge gik med til. Af de fem andre fandt de fire sig i at fratræde, men den femte, Forpagter *Schwerdtfeger*, Rønhave, nægtede det. Dette førte til en Proces om Forpagtningskontraktens Gyldighed, der endte ved Højesteret, og Forpagteren tabte.

Han havde siddet i henved to Aar efter Forpagtningstidens Udløb og ingen Forpagtningsafgift betalt; Skatten var betalt af Statskassen; der var saaledes et stort økonomisk Opgør at ordne for Fratrædelsen. Domæneudvalget forsøgte at tage en Opgørelse over, hvad han skulde betale, og kom til det Resultat, at naar vi forlangte 100 000 Kr. af ham, gik vi ham ialtfald ikke for nær. Den Forpagtningsafgift, han efter sin Kontrakt med den præjsiske Stat skulde have svaret, var 32 000 Kr. aarlig, dertil kom Skatter, og Bygningerne var noget i Forfald. Ved Forhandling med Forpagteren gik vi dog ned til 95 000, mens han kun bød os 60 000 Kr. Det endte saa med en ny Proces, skønt jeg havde gjort *Schwerdtfeger* opmærksom paa, at vort Tilbud var et Forligsforslag, og at det ingenlunde var opgjort i Enkeltheder, saa han maatte regne med, at det ikke vilde blive det endelige ved en Proces, da jeg i saa Tilfælde maatte kræve, at han godtgjorde en hel Del af det Forfald, Driften var kommen i (Markerne var meget ukrudtsfyldte), i Henhold til hvad Kontrakten bød. Jeg maatte saa til Ministeren igen for at faa Bemyndigelse til at tage en ny Proces, hvad jeg ogsaa fik; samtidig fik jeg det Hverv at opsætte en detailleret Opstilling over, hvad Staten kunde kræve af Forpagteren, og jeg kom til noget over 140 000. Processen endte som den forrige ved Højesteret, og Forpagteren blev dømt til at betale rigelig 114 000 + alle Omkostninger. — Morsomt var det imidlertid, at da Forpagteren ved den endelige

Fratrædelse kom ind til mig i Haderslev, for at vi kunde foretage den afsluttende Opgørelse over, hvad han skulde svare til Staten. Lykkedes det i al Fredsommelighed, ja, vi gik tilsidst over paa Jernbanehotellet, der laa lige overfor mit Kontor paa Amts- huset, og drak en Kop Kaffe sammen!

I Rigsdagssamlingen 1921-22 fremsatte Landbrugsministeren Forslag om *Domænernes Afhændelse* ved Forpagtningernes Ud- løb. Han havde først talt med mig om denne Sag og nævnt, at han tænkte sig at foreslaa, at Udstykningen ikke skulde foregaa absolut efter samme Skema som ved Lensgodserne; han vidste, at disse Domæner i mange Tilfælde var opstaaet ved den prøj- siske Stats Køb af en stor Gaard, og at der saa havde fundet Til- køb Sted baade af Gaarde og Smaaejendomme; han fandt, at det var mest tillalende, at de gik tilbage til det, de engang havde været, saa Udstykningen ikke blot blev til Husmandsbrug, men ogsaa til Smaagaarde. Jeg havde imidlertid gjort saa mange Er- faringer i den Tid, jeg havde siddet i Rigsdagen, at jeg var klar over, at et saadant Forslag kunde Ministeren ikke engang vente at faa fuld Tilslutning til i sit eget Parti, langt mindre blandt Socialdemokrater og de Radikale; jeg foreslog ham da, at der kom til at staa i Forslaget, at de skulde udstykkes nærmest til Husmandsbrug, men at der ogsaa kunde bortsælges Tillægs- parceller til allerede bestaaende Smaabrug; naar der var An- ledning dertil, idet et Stykke Jord laa saadan, at det ikke var egnet til Udstykning til Husmandsbrug, skulde det kunne bort- sælges i fri Handel; men hvor særlige Forhold ikke talte deri- mod, skulde der beholdes en Stamparcel. Lovforslaget vedtoges enstemmigt i begge Ting, og allerede Sommeren efter kom det til Anvendelse.

I Sommeren 1922 udløb Forpagtningsperioden for tre Domæ- ner: de to store Gaarde *Trommersgaard* og *Bramsgaard* i Frørup og en lille Domæne i Ertebjerg paa Als. Efter Kontrakterne var Staten forpligtet til ved Forpagtningens Udløb at overtage Besæt- ning og Inventar, men havde Ret til at udskyde, hvad dens Re- præsentant ikke fandt tidssvarende og brugeligt. Vurderingen skulde foretages af to Taksatorer, een valgt af Domæneforvalt- ningen og een af Forpagteren, mens Domæneforvalteren havde Ret til ensidig at vælge en Opmand til Mægler, eventuelt til Af-

gørelse, af opstaaede Uoverensstemmelser mellem de to Taksatorer. Forpagterne var øjensynlig ængstelige for, at de nu, som man siger, skulde hugges over Hovedet og faa en alt for lille Udbetaling for deres Ting, naar det var mig, der baade valgte den ene Taksator og tillige Opmanden. De to Mænd fra Frørup kom da ud til mig med Henvendelse, om de ikke nok maatte være med ved Udpegning af Opmanden. Dette nægtede jeg imidlertid, idet jeg mente, at den danske Stat ikke paa noget Punkt skulde give Afkald paa de Rettigheder, som Kontrakten gav den, og som den prøjsiske Stat havde udøvet. Jeg foreslog derimod Forpagterne, at vi hver valgte to Vurderingsmænd, hvilket de gik ind paa, og jeg lovede saa at præsentere for dem den Opmand, som jeg havde tænkt mig at vælge; hvis de maaske havde et personligt Mellemværende, vilde jeg muligvis gaa med til at tage en anden. Som Taksatorer ved disse første Overtagelser valgte jeg Gaardejer *Hans Skau*, Styding, og Gaardejer *E. Efsen*, Halk. og jeg foreslog Gaardejer *E. Wiborg*, Bøgeskovgaard, som Opmand. Herimod havde ingen af Forpagterne noget at indvende.

Da vi den sidste Aften ved Vurderingen spiste til Aften hos Forpagter *Krückeberg*, holdt han ved Bordet en Tale, hvori han takkede for den fuldtud noble Maade, baade Domæneforvalteren og Taksatorerne var optraadt paa, og erklærede, at det var ganske over Forventning.

Krückeberg og Frue fik Lov at bo et Par Maaneder paa Gaarden, idet den Bestyrer, jeg antog, var ugift, men det endte alligevel galt. Noget af det første, jeg lod gøre, var nemlig at lade rejse en Flagstang og købe et stort Danebrogflag. Da Flaget første Gang blev hejst paa Kongens Fødselsdag, tog det stærkt paa Fru Krückeberg, der var født nede i Angel; hun gik til Bestyreren og anmodede ham om at tage Flaget ned; da han naturligvis nægtede dette, græd hun hele Dagen over at skulle se Danebrog vaje over en tysk Domæne. Krückeberg tog det lidt mere roligt, men han kom dog til mig og beklagede sig over det. Jeg svarede blot, at han maatte huske paa, at han nu var Gæst paa Domænen; naar han ikke befandt sig vel der længere, kunde han jo bare flytte derfra, og det gjorde de ogsaa hurtigst muligt. Jeg lovede mig selv, at ingen af Forpagterne herefter skulde faa Lov at bo paa Domænen efter Forpagtningens Udløb!

Ved Forhandlingen med Forpagterne angaaende deres Afgifts Omregning til Kroner havde jeg foreslaaet dem, egentlig paa eget Initiativ, at Fratrædelse skulde ske, ikke som der stod i Kontrakten til en 1. Juli, men til en 1. April. Dette ønskede Forpagterne imidlertid ikke at gaa med til. Forpagtningsperioderne blev da ved at løbe paa sædvanlig Maade. Dette medførte, at Domænerne maatte tages i Drift for Statens Regning i hvert Fald indtil næste Foraar, naar Udstykning kunde finde Sted. Derved forøgedes Arbejdet paa mit Kontor, idet det medførte et ret stort Regnskab; jeg maatte øge Kontorhjælpen med en Dame og en Skrivemaskine, men større Kontorhold fik jeg heller aldrig. Som Regel var jeg paa Kontoret i Haderslev hver Mandag og Torsdag, mens jeg de øvrige Dage var ude i Landet rundt om ved Domænerne; jeg havde næsten altid 4-5 under Drift, et enkelt Aar endda otte med et samlet Areal paa ialt 1500 ha. Der var altid Tilbud nok paa Bestyrere; kun i et ganske enkelt Tilfælde er det sket, at en Bestyrer har misbrugt sin Stilling til egen Fordel. Der blev bygget og drænet, og der blev kultiveret Mose o. m. a. Jeg fik i 1924 fra Landbrugsminister *Bording* en Forespørgsel om, hvad jeg var i Stand til at sætte i Gang af Arbejde ved Domænerne, og jeg kunde med en god Samvittighed svare, at det var næsten ubegrænset; 100 000 Kr. kunde jeg let bruge det første Aar til Dræning og Mergling. Jeg fik 30 000, men ialt blev der brugt mellem 2 og 300 000 Kr. til Kultiveringsarbejder paa Domænerne i de 15 Aar, jeg havde med dem at gøre.

Ved Forpagtningsledighed overgik Domænerne efter Loven om deres Udstykning til Jordfonden under *Jordlovsudvalget*, men Bortsalg af Stamparcel var Domæneudvalgets Opgave. Fra Statens Jordlovsudvalg vistes der os alt muligt Hensyn; vi blev altid taget paa Raad med Hensyn til Udstykning. Stamparceller bestyrede jeg videre indtil deres Bortsalg. — Da jeg i 1935 fratraadte som Domæneforvalter, var der endnu 15 Domæner tilbage, men ved nogle af dem var der allerede foretaget foreløbig Udstykning, saa de var klar til Salg, men der er i Tiden siden kun solgt een.

Noget før jeg fratraadte, indbød de tilbageværende Forpagtere og Bestyrere samt nogle af de tidligere Forpagtere mig og

mine to Kontormedhjælpere til en Middag paa Harmonien. Her overrakte de os hver en Gave. Jeg fik de to Bind, der dengang var udkommen af »Sønderjyllands Historie«, og det var baade danske og tyske Forpagtere med til; jeg gik ud fra, at det kun var disse to Bind, jeg skulde have som Gave, men siden er der ude fra Tønder tilsendt mig endnu to Bind i det komponerede Bind, og saa faar jeg vel ogsaa det femte. Jeg maa sige, at jeg var meget glad for den Anerkendelse, der fra Forpagternes Side blev vist mig.

Ved min Fratræden fra Stillingen som Domæneforvalter var min Virksomhed i det offentlige Liv i det væsentlige afsluttet. Jeg sidder ganske vist endnu i en Del Bestyrelser, men de fleste af dem lægger kun Beslag paa en ringe Del af min Tid. Jeg er saaledes med i Bestyrelsen for Rødding Højskole, Graasten Landbrugsskole og Døvstummeasylet paa Stendetgaard, i Repræsentantskabet for Sønderjyllands Kreditforening, i Bestyrelsen for Laanekassen for Sønderjylland, er Medlem af Akkordudvalget og Saneringsudvalget, hvilket i de senere Aar har medført en ikke ringe Virksomhed, desuden er jeg Medlem af Kuratoriet for Grev Brockenhuus-Schacks Mindelegat og Næstformand i Bestyrelsen for Haderslev Frimenighed. Men forøvrigt anser jeg nu, hvor jeg er kommen op over de 70, min Livsgerning for i det væsentlige at være afsluttet.

SLUTNINGSD.

JEG er nu naaet over de Aar, som man kalder for Støvels: der kan ikke være ret meget at vente af det, der ligger forude. Solen synker, Kræfterne svinder, Evnerne mindskes, Helbredet vakler. Selvom jeg ikke sjældent ser frem imod det, der skal komme, saa ser jeg dog langt liere tilbage over det, der var. og jeg gør det med Tak i mit Sind, først til Gud for al hans Naade imod mig, men dernæst ogsaa til Mennesker, og først og fremmest da til dem, der stod mig nærmest i Livet, men ogsaa til saa mange andre Mennesker, som jeg mødte paa min Vej, og som var gode og venlige imod mig, — og det var langt de fleste.

Jeg har haft mine Modstandere, havde jeg ikke det, var jeg vel ikke meget værd. Vi er sommetider stødt sammen og har ikke altid været blide ved hinanden, men hvorfor skal man være det? Har man en Mening, en Overbevisning, om hvad der er ret og rigtigt, om hvordan der bør handles i bestemte Forhold, saa kan man vel prøve at læmpe sig frem — det har jeg tit kunnet —, men gaar dette ikke, maa man have Lov til at bruge kraftigere Midler — kun ikke Snigveje.

Jeg har vel ogsaa haft Uvenner, ikke mange, men dog nogle. men nu da jeg ikke længere staar i nogen af de Stillinger, der gør, at man skal være parat til Kamp, men kun har mine private Meninger om Folk og Forhold, som jeg kan fremsætte overfor andre eller beholde for mig selv, veed jeg ikke af, at jeg har nogen, som jeg behøver at se paa som min Uven, og jeg veed heller ikke af, at der er nogen, der tænker uvenligt om mig.

Jeg har været en lykkelig Mand, og jeg er det fremdeles. Der er ikke et Menneske i Verden, med hvem jeg kunde have ønsket at bytte Kaar. Jeg har faaet fuldt og knuget Maal i enhver Henseende. Gud hjælpe mig, at jeg aldrig maa glemme at sige Tak derfor.

Cathrinesminde, ved Nytaar 1940.

P. J. Refshauge.